

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

1918-1938 YILLARI ARASINDA ANKARA'DA
SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

Banu ÖZTÜRK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Selma YEL

YÜKSEK LİSANS
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

Ekim - 2019

**1918-1938 YILLARI ARASINDA ANKARA'DA SOSYAL VE
KÜLTÜREL HAYAT**

Banu ÖZTÜRK

**YÜKSEK LİSANS
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2019

Banu ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “1918-1938 Yılları Arasında Ankara’da Sosyal ve Kültürel Hayat” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Selma YEL

Danışman: Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum .....

Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL

Üye: Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum .....

Prof. Dr. Mehmet Derviş KILINÇKAYA

Üye: Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum .....

Tez Savunma Tarihi: 23/10/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Prof. Dr. Figen ZALF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

(Banu ÖZTÜRK)

(23.10.2019)

1918-1938 YILLARI ARASINDA ANKARA'DA SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT
(Yüksek Lisans Tezi)

Banu ÖZTÜRK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ekim 2019

ÖZET

Ankara Şehri, bilinen tarihi seyir içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yaparak, günümüzde de bu medeniyetlerin zengin kültür mirasını coğrafi hudutları dâhilinde sergileyen antik bir şehir olma özelliği göstermektedir. Osmanlı Devleti I. Cihan Harbi'nde İttifak Devletleri'nin yanında yer almış ancak harbi kaybetmiş, bu kayıp Osmanlı ülkesinin İtilaf Devletleri ve azınlıklar tarafından işgali sürecini beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti olaylar karşısında varlık gösterememiş ancak Ankara Şehri'nde "Milli Mücadele" hareketi kendini göstermiştir. Düşmanın ülkeden atılması sürecinde Anadolu'nun güvenli bir yerinde bulunan Ankara'nın payı oldukça büyüktür. Bu şehir önce İstiklal Harbi'nin yönetim merkezi daha sonra ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başkenti olmuştur. Müteakibinde de Mustafa Kemal Atatürk'ün modern bir ülke ve çağdaş bir toplum inşa etme sürecine de tanıklık etmiştir. Yani Ankara siyasi öneminin yanında kültürel açıdan da bütün Türkiye'ye model olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Bu nedenle köklü Oğuz gelenekleri üzerine inşa edilmiş olan bu şehir ve Ankaralıların şehir kültürünü tanımak, Türkiye Tarihi'nin çağdaşlaşma sürecinin de daha iyi değerlendirilmesine imkân sağlayacaktır.

Bilim Kodu : 118101

Anahtar Kelimeler : Atatürk İlkeleri ve Cumhuriyet Tarihi, Ankara, İstiklal Harbi, Sosyal Hayat, Kültürel Hayat

Sayfa Adedi : 167

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Selma YEL

SOCIAL AND CULTURAL LIFE IN ANKARA BETWEEN 1918-1938

(M.Sc./Thesis)

Banu ÖZTÜRK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

October 2019

ABSTRACT

The city of Ankara is home to many civilizations within the known historical course and today it is an ancient city that exhibits the rich cultural heritage of these civilizations within its geographical boundaries. The Ottoman Empire took part in the First World War with the allies but lost the war and this loss brought about the occupation of the Ottoman country by the Allied States and the minorities. The Ottoman State could not exist in the face of the events, but the Mücadele National Struggle ”movement showed itself in Ankara. Ankara, which is in a safe place in Anatolia in the process of expelling the enemy from the country, has a large share. This city is the administrative center before the War of Independence later became the capital of the State of the Republic of Turkey. He also witnessed the process of building a modern country and a modern society. So Ankara became a model in terms of cultural and political significance Turkey next to do so. Therefore this city is built on long-established traditions and recognize the Ankarans and Oguz city of culture, the history of Turkey's modernization process will better evaluation.

Science Code : 118101

Key Words : Atatürk's Principles and History of the Republic, Ankara, War of Independence, Social Life, Cultural Life

Page Number : 167

Supervisor : Prof. Dr. Selma YEL

TEŞEKKÜR

Başta, alıŐma s¼recimde desteğini her daim s¼rd¼ren ve tarihi olaylara bakış aımı deęiŐtiren Tez DanıŐmanım “Prof. Dr. Selma Yel” Hocama çok teŐekk¼r ederim.

Bu s¼rete yardımlarını esirgemeyen “Őęr. G¼r. Dr. Esra M¼jęan KarataŐ” Hocama çok teŐekk¼r ederim.

S¼zl¼ tarih kapsamında benimle anılarını paylaŐan, Ankara’nın k¼kl¼ ailelerinden ve Annesi B¼rekizâde Rıfat Efendi’nin torunu olan “Dr. Hasan Cicioğlu” Hocama, “Naslı İnşaat’ın sahibi eski Ankaralılarından Orhan Naslı” Beyefendi’ye, Ankara Kahramankazanlı olan aile b¼y¼klerim “Mehmet ¼zt¼rk”, “Hasan ¼zt¼rk” ve “Satılmış ¼zt¼rk” e ilaveten Babannem “Hicaziye ¼zt¼rk” e katkılarından dolayı çok teŐekk¼r ederim.

Hayatım boyunca her ânımda desteğini s¼rd¼ren, “Sevgili Babam Abdullah ¼zt¼rk” ve “Sevgili Annem Fatma ¼zt¼rk’e” de çok teŐekk¼r ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLoların LİSTESİ.....	x
RESİMLERİN LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiv
1. GİRİŞ.....	1
2. 1918-1923 YILLARI ARASINDA ANKARA ŞEHİRİ.....	15
2.1. İstiklal Harbi ve Ankara.....	17
2.2. Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Ankara'ya Gelişi.....	20
2.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da Açılması.....	25
2.4. İstiklal Harbi Dönemi'nde Ankara'da Sosyal ve Kültürel Hayat.....	34
2.5. İstiklal Harbi Dönemi'nde Ankara'da Sosyo-Ekonomik Hayat.....	51
2.5.1. Ankara'da Nüfus.....	52
2.5.2. Ankara'da Ziraat.....	54
2.5.3. Ankara'da Hayvancılık.....	58
2.5.4. Ankara'da Zanaat ve Sanayi.....	61
2.5.5. Ankara'da Eğitim.....	65
3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NİN BAŞKENTİ ANKARA.....	69
3.1. Lozan Antlaşması ve Ankara'nın Başkent Olması.....	69
3.2. Başkent Ankara'da Sosyal ve Kültürel Hayat.....	74
3.3. Başkent Ankara'da Sosyo-Ekonomik Hayat.....	81

	Sayfa
3.3.1. Ankara’da Nüfus.....	81
3.3.2. Ankara’da Ziraat.....	84
3.3.3. Ankara’da Hayvancılık.....	92
3.3.4. Ankara’da Sanayi.....	97
3.4.5. Ankara’da Eğitim.....	101
4. ANKARA ’NİN ÖRF, ÂDET, GELENEK VE GÖRENEKLERİ.....	107
4.1. Ankara’nın Düşünleri.....	107
4.2. Hastalık ve Tedavileri ile İlgili İnançlar.....	114
4.3. Doğum Adetleri.....	118
4.4. Asker Uğurlama.....	120
4.5. Bayramlaşma.....	121
4.6. Cenaze Adetleri.....	121
4.7. Yağmur Duası Geleneği.....	122
5. ANKARA ’DA HALK KÜLTÜRÜ VE FOLKLOR.....	123
5.1. Giyim-Kuşam.....	123
5.2. Yemek Kültürü.....	129
5.3. Halk Oyunları.....	134
5.4. Ankara Deyişinin Sözlüğü.....	140
6. SONUÇ.....	151
KAYNAKLAR.....	153
EKLER.....	161
EK-1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Türkiye Cumhuriyeti BAŞVEKÂLET Muamelât Müdürlüğü, 8096, 8 Haziran 1929.....	161
EK-2. (a) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dâhiliye Vekâleti, 1872, 26 Temmuz 1930.....	162

	Sayfa
EK-2. (b) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dâhiliye Vekâleti, 1872, 26 Temmuz 1930.....	163
EK-3. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tarih:07/L/1261 (Hicrî), Dosya No:28, Gömlek No:86, Fon Kodu: A.}MKT.....	164
Ek-4. (a) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tarih:21/12/1307 (Hicrî), Dosya No:24, Gömlek No:28, Fon Kodu: DH.MKT.....	165
Ek-4. (b) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tarih:21/12/1307 (Hicrî), Dosya No:24, Gömlek No:28, Fon Kodu: DH.MKT.....	166
ÖZGEÇMİŞ.....	167

TABLolarIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 2.1. 1893 Tarihli nüfus sayımı.....	52
Tablo 2.2. 1325 Tarihli Ankara Vilayet Salnamesi senelere göre tiftik keçi ve koyun sayıları.....	59
Tablo 2.3. Ankara’da bulunan çeşitli zanaat kolları ve ürünleri.....	61
Tablo 3.1. 1929 Tarihli Ankara Vilayet Salnamesi nüfus bilgisi.....	83
Tablo 3.2. 1926-1927 Tarihlerinde Ankara merkez ve ilçe arazilerinin kullanımı.....	86
Tablo 3.3. 1926 Tarihinde Ankara’da etkilen ürünlerin çeşiti ve hasılat miktarı.....	87
Tablo 3.4.a. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara Şehri’nde bulunan ormanların yüzölçümü ve ağaç türlerinin alanı.....	89
Tablo 3.4.b. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara Şehri’nde bulunan ormanların yüzölçümü ve ağaç türlerinin alanı.....	90
Tablo 3.5. Ormanlardan bir sene zarfında kesilen kereste ve yakıt miktarları...	91
Tablo 3.6. 1926-1927 Tarihlerinde Ankara’da bulunan hayvan türleri ve sayıları.....	93
Tablo 3.7.a. 1927-1928 Tarihleri arasında Ankara’da bulunan hayvanlar ve sayıları.....	93
Tablo 3.7.b. 1927-1928 Tarihleri arasında Ankara’da bulunan hayvanlar ve Sayıları.....	95
Tablo 3.8. 1927-1928 Tarihleri arasında hayvanlardan elde edilen ürün miktarları.....	96
Tablo 3.9. 1926-1927 Tarihleri arasında Ankara da çalışmalarını sürdüren şirketler.....	99
Tablo 3.10. 1927-1928 Tarihleri arasında Ankara da bulunan fabrikalar ve cinsleri.....	99
Tablo 3.11. 1924 Tarihinden 1935 tarihine kadar Türkiye’de yapılan devlet yatırımları (Milyon TL).....	101

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 1.1. Ankara Şehri'nin yukarıyüzden görünümü. (1922).....	6
Resim 1.2. Ankara Şehri'nin aşağıyüzden görünümü (1922).....	7
Resim 1.3. Ankara Hacı Bayram Camii avlusunda bir çeşme (1922).....	11
Resim 2.1. Büyük Millet Meclisi'nin önü. (1922).....	28
Resim 2.2. Büyük Millet Meclisi Binası'nda Bakanlar ve Milletvekillerinin yemek odası. (1922).....	29
Resim 2.3. I. TBMM (1933).....	32
Resim 2.4. SSCB Büyükelçiliği personeli (1922).....	34
Resim 2.5. Ankara Şehri'nin genel görünümü- kale (1922).....	36
Resim 2.6. Ankara İstasyon (1930).....	37
Resim 2.7. Büyük Millet Meclisi Binası (1922).....	38
Resim 2.8. Ankara Taşhan (1928).....	40
Resim 2.9. Julien Sütunu (1922).....	41
Resim 2.10. Hacı Bayram Cami ve Afgan Elçiliği binası (1922).....	42
Resim 2.11. Bend- Deresi ve Ankara Kalesi'nin kuzey duvarları (1922).....	43
Resim 2.12. Ankara Tahtakale Pazarı (1929'lar).....	44
Resim 2.13. Ankara Saman Pazarı (1928).....	45
Resim 2.14. Eski Ankara evleri (1922).....	46
Resim 2.15. Ankara Cebeci Çayırı (1930).....	47
Resim 2.16. Ankara Hergelen Meydanı (1920).....	48
Resim 2.17. Ankara'da eşek üzerinde yük taşıma (1926).....	50
Resim 2.18. Tiftik Keçi. (1920).....	59
Resim 3.1. Gazi Mustafa Kemal Paşa. (1922).....	74

	Sayfa
Resim 3.2. Ankara Şehri'nin genel görünümü. (1922).....	75
Resim 3.3. Ankara Şehri'nin doğu tarafından görünümü ve mezarlıklar. (1922).....	76
Resim 3.4. Ankara Hacıbayram'dan Ankara Kalesi'ne Bakış. (1930).....	77
Resim 3.5. Ankara Ulus Meydanı. (1930-1932).....	78
Resim 3.6. Ankara Palas. (1928).....	80
Resim 3.7. Ankara Atatürk Orman Çiftliği. (1930).....	85
Resim 3.8. Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü. (1930).....	103
Resim 4.1. Ankaralı gelin giyimi.....	114
Resim 4.2. Sünnet odası.....	120
Resim 5.1. Ankaralı erkek giyimi.....	132
Resim 5.2. Çorap modeli.....	136
Resim 5.3. Yer sofrası.....	139

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

A.G.E

A.G.M

AKD TYK

BAS. HAZ.

C.

ÇEV.

H.Ü.

O.D.T.Ü.

S.

VB.

VS.

YAY. HAZ.

YKY

Açıklamalar

Adı Geçen Eser

Adı Geçen Makale

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Basıma Hazırlayan

Cilt

Çeviren

Hacettepe Üniversitesi

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Sayfa

Ve Benzeri

Ve Saire

Yayına Hazırlayan

Yapı Kredi Yayınları

1. GİRİŞ

Anadolu tarih boyunca göç yolları üzerinde bulunmuş ve insanlığın yerleşmek için sık kullandığı verimli bir bölge olmuştur. Coğrafi konumu ve savunmaya müsait yapısı, İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan Ankara Şehri'ni özellikle ilk ve orta çağ dönemleri için, dikkate değer bir yerleşme noktası haline getirmiştir.¹

Ankara kelimesinin nereden geldiği konusunda kesin bir yargıda bulunmak zordur. Ancak bu ismin kim veya kimler tarafından kullanıldığı konusunda bazı örnekler şu şekildedir:

1. II. yüzyılın ortalarında yaşamış olan Lidyalı gezgin Pausanias, Galatlar'ın Anadolu'ya yerleşmelerinden bahsederken, Ankyra Şehri'ni, Gordios'un oğlu Midas'ın kurduğunu ve Frigler'in bir şehri olduğunu anlatır. Yunanca ve Latince "Gemi Çapası" demek olan şehrin ismi için Pausanias, Midas'ın bulduğu gemi çapasının, kendi dönemine kadar Jüpiter (Zeus) Tapınağı'nda sakladığını söyleyerek şehrin isminin bu çapa ile ilişkili olabileceğini belirtmiştir.²

2. Yunanca koruk ve salatalık anlamlarında kullanılan (Aghuridha) ve (Anguri) kelimelerinden bu adın gelmiş olabileceği,

3. Ankara'nın üzümü meşhur olduğu için Farsça (Engür) üzüm anlamında kullanıldığı,

4. Selçuklu paralarında ve kitabelerinde Ankara, İlhanilerde de Engüriye olarak ifade edildiği kaynaklarda belirtilmiştir.³

5. Evliya Çelebi ise meşhur Seyahatname 'sinde Ankara Kalesi için bu kalenin üzümü bol olduğundan Acem diyarında bu kaleye Engüriyye dediklerini söylemiştir.⁴

---

¹ Mustafa Murat, (Editör) **Tarihte Etimesgut I**, Etimesgut Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, Ankara 2018, 24.

² Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel ve Ali Kılıcı, **Tarih İçinde Ankara**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ankara 2007, 40.

³ Şeref Erdoğan, **Ankaram**, Mora Yayıncılık, Ankara 1999, 23.

⁴ Ankara Kalesi için tarih boyunca farklı ifadeler kullanılmış, şehre XVII. Yüzyılda gelen Evliya Çelebi "Seyahatname" isimli eserinde kale ile ilgili şu sözleri ifade etmiştir: "...Rum Kayseri zamanında yedi sene her gün kırkar bin adama kırkar ceviz ve birer ekmeğe parçası ile işletip Ankariyye ucuza mal edildiği için "Ankariyye Kalesi" derler. Arap tarihlerinde kat kat ve birbirine bağlı olduğu için "Mutabbak Kalesi" derler. Moğol dilinde "Enağra Kalesi" derler. Ama Avusturya dilinde Osmanlılar bu kaleyi ele geçirince "Engüriyepol" ve "Kostantinopol" derler. Tatar dilinde "Kirmen Angar" derler. Türkler de Engürü, Ankırı, İnkırı, Aydınkırı, Unkuru, Enguru derler. Daha farklı isimlerle de anılan bir kaledir. Ama Padişah Defterhanesinde ismi Ankara'dır...". Evliya Çelebi, **Seyahatnamesi II (2)** Yay. Haz. Y., Dağlı ve S. A. Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, 519-520.

Ankara, kuzeyde Çankırı, doğuda Kırşehir ve Yozgat, güneyde Konya, batıda ise Bolu ve Eskişehir İlleriyle çevrilidir. Doğuda bulunan İdris Dağı 1988 metre ve Elmadağ ise 1855 metredir.⁵

Ankara'nın kuzey kesimleri dağlıktır, Köroğlu Dağları'nın (çoğu yerde 1800 metreyi bulur) batısında ise Çubuk ve Ankara Ovaları yer alır. Bu çukur alan ile batıdaki Mürted Ovası arasında Karyagdı Dağı, Mürted Ovası'nın batısın da ise Ayaş Dağları bulunur. Yükseklikleri 1500 metreyi bulan bu dağlar Polatlı-Ankara demiryolunun kuzeyinde Ahmaşık-Abdüsselâm- Çile Dağları isimleriyle anılır.⁶

Ankara Şehri'nin iklimi genel olarak İç Anadolu'nun step iklimi özelliğini gösterir, günlük ve mevsimlik sıcaklık farkları gözlenir; kışın soğuk, yazın sıcak olur yaz akşamları ise kısmen serin olur. En fazla yağış kış ve ilkbahar aylarında gözlenir, yaz mevsimi ise az yağışlı geçer.⁷

Ankara'nın doğusunda bulunan akarsular Kızılırmak Nehri'nde, batısında bulunan akarsular ise Sakarya Nehri'nde toplanır, Sakarya Nehri'nin Ankara'nın içinde kalan en mühim kolu olan Ankara Çayı (Engürü Çayı); İncesu, Hatip Çayı ve Çubuk Çayı'nın birleşmesi ile oluşur. Ankara'nın önemli gölleri ise Tuz Gölü, Eymir Gölü ve Mogan'dır.⁸

Ankara, 1919'larda Karadeniz kıyısına at ya da arabayla on günde, Konya'ya arabayla altı günde ve İstanbul'a trenle yirmi dört-kırk sekiz saat arasında ulaşım sağlanabilen bir şehir olma özelliğine sahiptir.⁹

Ankara'nın tarihi, Paleolitik Çağ'a yani insanlığın ilk ortaya çıkışına, günümüzden on iki bin yıl öncesine kadar gitmektedir. Ankara yöresinde yapılan kazılarda ortaya çıkan ve bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Maden Tetkik Arama Enstitüsü Müzesi'nde bulunan bu döneme ait kalıntılar zengin bir kültürel yaşamın olduğunu gösterir niteliktedir.¹⁰

---

⁵ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılığ**, Devlet Matbaası, İstanbul 1929, 232.

⁶ Erdoğan, a.g.e, 3.

⁷ A.g.e, 4.

⁸ A.g.e, 5-6.

⁹ Nurettin Türsan, **Ankara'nın Başkent Oluşu**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1981, 110-111.

¹⁰ Erdoğan, Günel ve Kılıcı, a.g.e, 9.

Anadolu'da Hitit Uygarlığından sonra etkili olan Frigler Dönemi'nde Ankara ve çevresinde yerleşmelerin olduğu ortaya çıkmıştır. Ankara Şehri'nin, Frig Kralı Midas tarafından kurulduğu efsanelerle günümüze kadar gelmiş, Kral Midas, M.Ö. 717-709 yıllarında Gordion'da hüküm sürmüştür. Bugün Ankara'nın Polatlı İlçesi yakınında bulunan bu şehir Friglere başkentlik yapmış, Friglerin, Ankara'da Hacı Bayram Tepesi, Roma Tapınağı, Çankırıkapı, Fidanlık civarında yerleştikleri ileri sürülmüştür.¹¹ Ankara'nın Frigler tarafından iskân edildiği dönemde kale ve çevresinde oturulmuş, daha o zamanlar da şehir karakterini almıştır.¹²

Ankara, M.Ö. 25 yılında Augustus tarafından Roma Eyaleti haline getirilen Galatya'nın başkenti olduktan sonra, Roma ile olan iyi ilişkiler sonucunda şehir gelişmiş ve kalenin etrafına yayılmaya başlamıştır. Augustus zamanında yapılan tapınaktaki "Momentum Ancyranum" (Yazıtlar Kraliçesi) olarak anılan Augustus Vasiyetnamesi, Ankara'nın Roma döneminde ne kadar önemli bir şehir olduğunu ortaya çıkartmıştır. Şehir, M.S. II. yüzyılda en gelişmiş dönemini yaşamış, Romalı tarihçi Livy: "Ankara'nın 100.000 kişilik nüfusu, askeri, dini ve sivil mimari yapılarıyla gösterişli bir imparatorluk kenti olduğunu yazmıştır."¹³

Malazgirt Harbi'nden sonra başlayan Türk boylarının Anadolu'ya göçleri, birkaç yüzyıl devam etmiştir. Moğolların istilası, Ön Asya'yı etkisi altına almış,

---

¹¹ Hacı Bayram Camii'nin yanında yer alan Augustus Tapınağı'nın temellerinde, Frig duvarlarına rastlanmış, Anıttepe'de, Anıtkabir ile Atatürk Orman Çiftliği arasında kalan bölgede, Frig Dönemi'ne ait yirmi kadar tümülüs bulunmuştur. Çankırıkapı Hamamı kazısında M.Ö. I. binin ilk yarısına tarihlenen Frig seramiğine rastlanmıştır. Hacı Bayram Tepesi'nin, Frig Dönemi'nde Tanrıça Kybele'nin oturduğuna inanılan dağ olduğu bilinmekle birlikte Men Kybele Tapınağı'nın, Hacı Bayram Tepesi'nde olduğu sanılmaktadır. Erdoğan, a.g.e, 33.

¹² Murat, a.g.e, 66.

¹³ Erdoğan, Günel ve Kılıcı, a.g.e, 53.

toplulukların bu bölgeden göç etmelerine bilhassa Oğuzların¹⁴ Anadolu'da toplanmasına neden olmuştur.¹⁵

Selçuklular Devri'nde Ankara'da Ahiler etkin olmuş, Karahanlılar zamanından başlayarak, Osmanlı Dönemi'ne kadar, Türk esnaf ve sanatkârlarını içine alan bir düzen kurmuşlardır. Böylece Ahilik Teşkilatı oluşmuş; esnaf arasındaki eşitliği sağlamış, ekonomik gelişmeyi planlı bir şekilde yürütmüş, bu güçlü teşkilatın en önemli merkezlerinden birisi de Ankara Şehri olmuştur. Selçuklular Dönemi'nde Ankara imar edilmiş, sayısı yüz binleri bulan kumaş tezgâhları kurulmuş, Ahiler bu şehri yiğit alayları ile korumuş ve demokratik esasa dayalı "Fütüvvetnâme" denilen anayasaları ile adaletli şekilde yönetmişlerdir. Ankara Ahileri; bağlık, sof dokumacılığı, kavaflık, terzilik, bostancılık, bakırcılıkta oldukça ilerlemişlerdir.¹⁶

Ahiliğin esasları, ahlâkî ve ticari kaideleri "Fütüvvetnâme" de yazılı olup, teşkilata katılacak kişinin önce bu kitaplarda belirtilen dinî ve ahlâkî emirlere uyması gerekmiştir. "Fütüvvetnâmelere" göre, teşkilat mensupları şu kurallara uymalıdır: Vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, affedici olma ve tövbe ayrıca şarap içmek, zina, yalan, gıybet, hile gibi davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren durumlar olmuştur.¹⁷ Ahiler Dönemi'nde, Ankara da siyasi uygulamaları ve meşverete bağlı sistemleri nedeniyle bağımsız bir site devleti kurulmuş, ilaveten bazı tarihçilere göre

---

¹⁴Türkmen de denilen Oğuzlar, Türkiye Türklerinin atalarıdır. Selçuklu (Kınık) ve Osmanlı (Kayı) Devletleri'nin de oğuz boylarından kurulduğunu hatırlarsak Oğuzların dünya tarihinde önemli bir Türk kavmi olduğu anlaşılabilir olur. Oğuzlar veya Türkmenler, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nin kuruluşunda etkili olmuş, bu devletlerin genişlemesinde başlıca rolü oynamışlar ayrıca Anadolu'da Türk hâkimiyetinin devamlı olmasında da etkili olmuşlardır. Faruk Sümer, **Oğuzlar**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1927, 137.

XVI. Yüzyılda Oğuz boylarının Anadolu'da bulunduğu köyleri inceleyen Faruk Sümer, boyların isimlerine göre bir liste hazırlamıştır. Bu listede bazı Ankara köyleri şunlardır: Ayaş Kayı Köyü, Yaban-Âbâd Bayad Köyü, Çubuk Yazır Köyü, Murtaza-Âbâd Döğeri Köyü, Ayaş Boyalı-Avşar Köyü, Ayaş Kızık Köyü, Murtaza-Âbad Beçenek Köyü, Murtaza-Âbâd Eymür Köyü, Çubuk Yıva Köyü, Murtaza-Âbâd Kınık Özü Köyü. Bu listeye bakıldığında Oğuzların, Ankara ve çevresinde etkin olduğu görülmüştür. A g.e, 423-460.

¹⁵ Erdoğan, Günel ve Kılıcı, a.g.e, 107.

¹⁶ Erdoğan, a.g.e, 27-28.

¹⁷ Erdoğan, Günel ve Kılıcı, a.g.e, 182.

“1290-1354” bazı tarihçilere göre de “1304-1354” yılları arasında adına “Cumhuriyet”¹⁸ denilebilecek bir yönetim şekli görülmüştür.¹⁹

Bilecik’te devlet kuran Osmanlıların kısa sürede genişlemesi Ankara Şehri’ni de hâkimiyet altına almalarına neden olmuştur.(1362-1363) Ancak 1402 yılında gerçekleşen Ankara Harbi’nden sonra bir süre şehzadeler arasında el değiştirmiştir. Osmanlıların birliklerini yeniden kurmaları süreciyle paralel olarak şehir XV. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yeniden toparlanma eğilimleri göstermiştir. 1462 yılına kadar Anadolu Eyaleti’nin Paşa Sancağı olarak hizmet veren Ankara, bu tarihten sonra eyalet merkezliği statüsünü kaybetmiştir. XV. yüzyılda kentte 25 cami ve mescit vardır, bu dini yapıların aynı zamanda mahallelerin merkezi olduğu düşünülürse Ankara’nın bu dönemde yaklaşık 30 mahalleden oluşan 5.000-6.000 Müslüman’la bir o kadar da gayrimüslimi barındıran bir şehir olduğu söylenebilmiştir.²⁰

XV. yüzyılda, Ankara²¹ 11 idari birimden oluşmuştur. İdari birimlerden Kasaba, bugünkü Ankara ve Elmadağ ile Ankara’nın Kalecik’e uzanan kısmını içine almıştır. Çubuk, Ankara’nın kuzeydoğusunda aynı adla anılan kasaba ve civarını, Murtazâbâd, bugünkü Mürted çevresini, Ayaş, bugünkü Ayaş ve Beypazarı’na kadar uzanan bölgeyi, Yabanâbâd, Kızılcahamam ve çevresini, Bacı ise Haymana Kazasının doğusunda kalan ve genellikle yörüklerin buldukları alanı kapsamıştır.²²

Osmanlı Devleti’nin güçlenmesiyle birlikte, Bursa’nın XV. yüzyılda iktisadi bir merkez olarak yükselmesinden sonra önem kazanan Bursa-Tebriz ipek yolu, Halep-Şam yolu ve Konya üzerinden gidilen Antalya-İskenderiye deniz yolu, şehrin gelişmesine ve bölge ticaretinde etkili olmasına katkı sağlayan önemli güzergâhlar

---

¹⁸ Anadolu’da İlhanlılara bağlı olarak hüküm süren Eretna, 1343 yılından sonra bağımsız şekilde hareket edip Ankara’ya gelmiş ve Ahilerin başı durumundaki Ahi Şerafettin ile görüşmüştür. 1352’de hayatını kaybeden Eretna’dan sonra Ahilerden, Osmanlılar bu şehri alana (1362-63) kadar kentte bir yönetim kurdukları anlaşılmıştır. Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat adına yaptırılan Akköprü, zaviyeler, vakıf hanlar, hamamlar, imaretler, Ahi Şerafeddin’in babası ve amcası Hüsameddin ve Hasaneddin tarafından yaptırılan eski Atpazarı Yokuşu’nda bulunan Arslanhâne (Ahi Şerefeddin Camii), kalenin güneyindeki pazar yeri ve çeşme benzeri mimari yapılar Ahi örgütünün etkinliklerini göstermiştir. Bekir Koç ve Murat Baskıcı, **Bozkırdan Sanayinin Başkentine**, Ankara Sanayi Odası Yayını, Ankara 2013, 10.

¹⁹ Şevket Bülent Yahnici, **Ankara Cumhuriyeti’nden Cumhuriyet Ankara’sına**, Ankara Kültür Kulübü Yayınları, Ankara, 14.

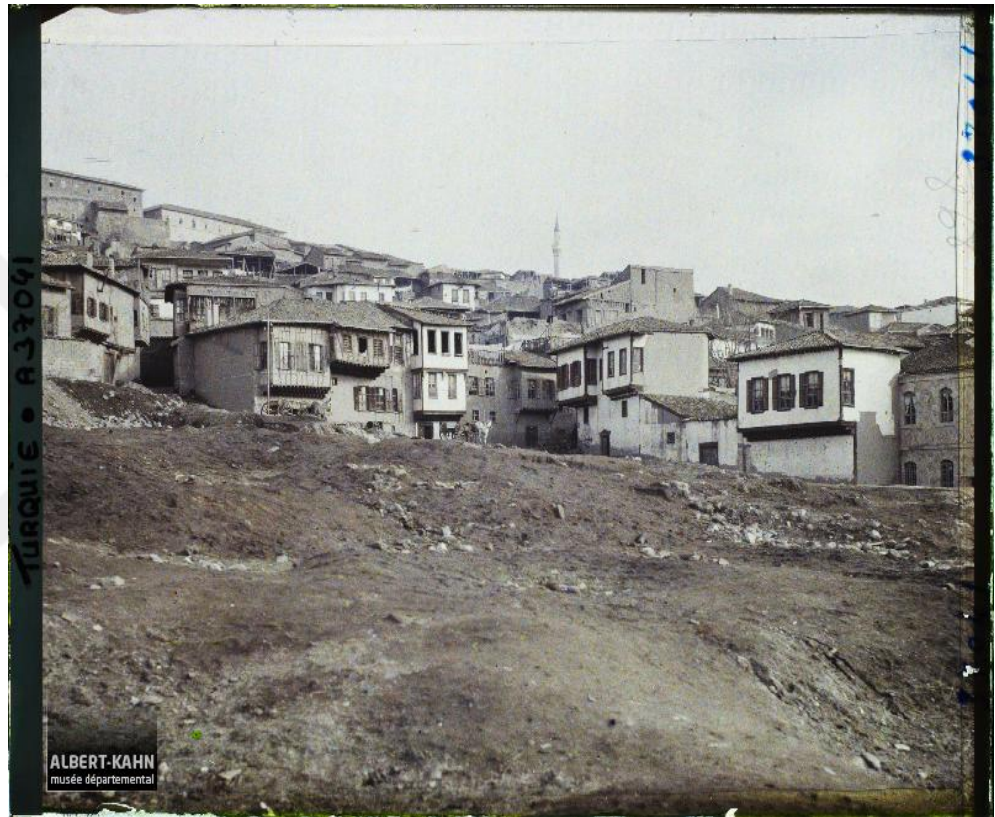
²⁰ Koç ve Baskıcı, a.g.e, 10-11.

²¹ 11 İdari Birim: Ayaş, Bacı, Çubuk, Kasaba, Karacadağ, Mürtedova, Pınarili, Yabanovası, Şorva/Şorba, Müdrüb/Muzrup ve Uruş’tur. A.g.e, 11

²² A.g.e, 11.

olmuştur. Şehre başlıca üç kapıdan giriş yapılmış bunlar; Cenâbi Kapısı, Doğan Bey Zaviyesi yakınlarındaki kapı ve Araba Pazarı kapıları olmuştur.

Kent Yukarıyüz ve Aşağıyüz olmak üzere iki bölüm halinde konuşlanmıştır, Yukarıyüz Resim 1.1. de görüldüğü gibi kale ve çevresinde bulunan alanı, Aşağıyüz ise Resim 1.2. de görüldüğü gibi Anafartalar Caddesi'nin altında kalan ve Hacı Bayram Camii'nden Karacabey Külliyesi'ne kadar uzanan kısımları tanımlamıştır.²³

Resim 1.1. Ankara Şehri'nin yukarıyüzden görünümü. (1922)²⁴

²³ Koç ve Baskıcı, a.g.e, 12.

²⁴ Albert Kahn, Ankara Şehri'nin yukarıyüzden görünümü [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

Resim 1.2. Ankara Şehri'nin aşağıyüzden görünümü. (1922)²⁵

Ankara'da XVI. yüzyılda kırk civarında ticaret ve sanat kolunun olduğu bilinmektedir.²⁶ Aynı yüzyılda Ankara Şehri'nde 60 civarında cami ve mescit, 16 sıbyan mektebi (muallimhâne), 8 medrese ve 8 hamam vardır. Bu dönemde 85 mahallede 23.000-25.000 civarında nüfus yaşamıştır. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren şiddetlenmeye başlayan Celali İsyanlarından Ankara Şehri etkilenmiş; birçok çeteye karşı, Ankaralılar bazen fidye vererek, bazen çarpışarak kendilerini korumaya çalışmışlar, ilaveten isyanlar sırasında pek çok çarşı yakılmış, dükkân ve evler ise yağmalanmıştır.²⁷

²⁵ Albert Kahn, Ankara Şehri'nin aşağıyüzden görünümü [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

²⁶ Bunlardan kahveci, bezzâz (kumaş satan), kuruyemişçi, eskici, oduncu, bakkal, arpacı, meyveci, bostancı, çerçi, kasap gibi herhangi bir alım satım ile uğraşan yani tüccar kesimdir. Bunun dışında cerrah/tabib (doktor), dellâl (ilân edici), dellâk (hamamda kese yapan kişi), berber, nalbant (hayvanların ayağına nal çakan kişi), katırcı, bennâ/dülger (mimar), terzi, kalaycı gibi meslekleri de hizmet sektöründe düşünürsek geriye kalan 20 civarındaki esnaf grubu üretim sektöründe faaliyet göstermiştir. Üretim ile uğraşan soğçular vardır onlardan başka üretim faaliyeti en kalabalık meslek erbabı debbâğlardır (deriyi işleyen). Yine muytablar (kıl dokuyanlar), saraçlar (koşum ve eyer takımı yapan, satan), semerciler, pabuççular, keçeciler, kuyumcular, kazancılar, kürkçüler, kaftancılar, yorgancılar, sabuncular, bezirciler ve mumcular başlıca sanayi erbabını oluşturmuşlardır. Koç ve Baskıcı, a.g.e, 13-15.

²⁷ A.g.e, 13-15.

XVII. yüzyılda Ankara'da mahalle sayısı 91'e yükselmiş ve bu mahalleler 20.000-25.000 civarında bir nüfusu barındırmıştır. Osmanlı Dönemi Ankara'sının yönetim merkezi olan kale, aynı zamanda kentin en kalabalık ve en gösterişli evlerinin bulunduğu yer olmuştur. O dönemin yaşam tarzını yansıtan bu evlerin dışında en yaygın ev tipi ocağın da içinde olduğu bir tabhâne/başoda, bir sofa, bir oda ve hayattan oluşmuştur. Ankara evleri kerpiçten ve kolaylıkla bulunabilen malzeme kullanılarak, aile bireylerinin desteğiyle yapıldığından orta halli birçok insan bu nitelikteki evleri tercih etmiş, kiracılık ise nadir görülen bir durum olmuştur.²⁸

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Ankara Sancağı, 13 idari birimden²⁹ oluşmuş, 88 mahalle, 17 cami, 27 mescit, 7 kilise, 4 hamam, 5 umumi pazar, 19 han, 2 muallimhâne, 34 vakıf, 12 medreseyi barındırmıştır. Söz konusu yüzyılda Ankara'nın nüfusu ise 20.000 civarında ve 5.600'ünün Gayrimüslim olduğu düşünülürse geçmiş yüzyıllara göre nüfusta bir gerileme olduğu gözlenmiştir. XVIII. yüzyılda Ankara da var olan bazı esnaf gruplarına³⁰ bakınca gündelik hayatta yaşanan değişim daha iyi anlaşılmıştır.

XIX. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde, Ankara'da 90'ın üzerinde mahalle, 77 cami ve mescit, irili ufaklı 26 medrese, 11 muallimhâne, 5 hamam bulunmuş, 1830 yılında yapılan nüfus sayımında Müslüman nüfus 6108, Gayrimüslim nüfus ise 5185 olarak tespit edilmiştir. 1891 tarihine gelindiğinde Müslüman nüfus 22.770, Gayrimüslim nüfus 8.348 olmuş ve nüfus artmış, (Sadece yetişkin erkeklerin sayıldığı gözden kaçırılmamalıdır.) 30.000'in üzerine çıkmıştır. Bu artışın nedeni ise Osmanlı topraklarından ayrılan yerlerden Anadolu'ya³¹ yapılan göçler olmuştur.

²⁸ A.g.e, 21.

²⁹ 13 İdari Birim: Bacı, Çubukâbâd, Kasaba, Kasaba-i Bâlâ, Kasaba-i Ulya, Kasaba-i Süfla, Murtazâbâd, Şorba, Haymanateyn, Çukurcak, Yabanâbâd, Ayaş ve Yörügân-ı Ankara'dır. A.g.e, 23-25.

³⁰ Yeme içmede: Pideci, yemişçi, kasap, bostancı, ayrıncı, bakkal, işkembeci, balıkçı, börekçi, yağcı, pirinççi, pekmezci, leblebici, helvacı, kahveci, yumurtacı, ekmeççi, sirkeci, şerbetçi, aşçı, duhâncı (tütüncü). Giyimde: Abacı, çizmeci, kösker (ayakkabı tamircisi), kaftancı, debbağ, basmacı, kürkçü, peştemalci, pabuççu, mesçi, taftacı, iplikçi, kalpakçı, sofçu, takyeci. Günlük kullanılan malzeme yapım ve satımında: Tüfekçi, kılıççı, nalbant, kerpiççi (kerpiççi), boyacı, urgancı, nalçacı, kiremitçi, demirci, yorgancı, kirişçi, barutçu, çadırcı, testici, kurşuncu, çilingir, kuyumcu, kömürcü, döşekçi, hamal, palacı, kandilci, hançerci, kütükçü, kantarcı, harrât (çıkırıkçı), kürekçi, taşçı, gümüşçü, semerci, şamdancı, tekneçi, neccâr (marangoz) vb. meslek grupları içinde yer almaktadır. A.g.e, 23-25.

³¹ Kafkasya'da Kuban bölgesindeki bazı köylerde barınmakta iken Osmanlı memleketine göç etmek mecburiyetinde kalan dokuz bin yüz nüfustan meydana gelen kafilenin İstanbul'a çıkarılmadan, kendileri için tayin edilmiş olan Kastamonu, Ankara, Konya, Mamuretülaziz, Sivas ve Adana

1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile modernleştirilmeye çalışılan eğitim sistemi düzenlenmeye çalışılmıştır. 1876'daki Kanun-i Esasi ile eğitimle ilgili düzenleme ihtiyacı yeniden gündeme gelmiş, II. Abdülhamid döneminde maarif merkezi teşkilatı düzenlemeyle son şeklini almıştır. Maarif Nezareti bünyesinde Rüştîye ve İdadi müdürlükleri tesis edilmiş, bu teşkilat sayesinde taşraya, ilk, ortaöğretim müesseseleri ve öğretmen okulları, bu dönemde götürülmüştür. Öğretim basamaklarına göre ayarlanmış maarif merkez teşkilatının esasları, 1879 yılında belirlenmiştir. Bu devrin okullarına bakıldığında en fazla gelişme ilk ve ortaöğretimde olmuştur.³²

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Ankara Şehri'nde 23 cami, 76 mescit, 463 öğrencisi olan 19 medrese vardır. Medrese-i Hamidiye olarak anılan eğitim kurumunda ise bir Darü'l-Muallimin (20 öğrenci), erkek (120 öğrenci) ve kızlara (65 öğrenci) mahsus birer rüştiye ve 92 talebesi olan iptidai faaliyettedir. Ayrıca 65 sıbyân mektebi, Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudi cemaatlerinin çocuklarının eğitim gördüğü erkek ve kız olmak üzere 8 mektep vardır. Mürettiblik (düzenleyen, sıraya koyan), marangozluk, dokumacılık, kunduracılık ve arabacılık sanatlarında eğitim veren Sanayi Mektebi (100 öğrenci) kentin bir diğer eğitim kurumudur.³³

Hicri 1287/Miladi 1870/71 tarihinde açılan ve faaliyetleri arasında Ankara Vilayet Gazetesi'ni yayımlamak da olan vilayet matbaası oldukça kârlı bir işletme halinde faaliyet göstermiştir. Öyle ki vilayet matbaasının fazla geliri Hamidiye Medresesi'nin³⁴ masraflarını karşılamıştır. Neredeyse tüm kazalarda faaliyet gösteren Ziraat Bankası ve vilayet merkezindeki Bank-ı Osmanî Ankaralılara bankacılık hizmeti vermiştir.

---

vilayetlerine doğrudan sevk edilmeleri için Hariciye Nezareti görevlendirilmiştir. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Tarih:21/12/1307 (Hicri), Dosya No:24, Gömlek No:28, Fon Kodu: DH.MKT.

³² Yaşar Baytal, "Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları." **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 11, (2000), s. 29.

³³ Koç ve Baskıcı, a.g.e, 28-29.

³⁴ Hamidiye denince, ilk etapta İstanbul'daki meşhur cadde hatırlanmakta olup Ankara'da böyle bir caddenin varlığı bilinmemektedir. Ancak Ankara'da da Hamidiye Mahallesi vardır öyle ki Romanya ve Bulgaristan'dan getirilen göçmenler için kurulan mahallenin, adını göçmenlerin getirilip yerleştirilmelerini sağlayan Sultan II. Abdülhamid'den aldığı söylenebilir. Hamit Tarlası (Günümüzde doğumevinin olduğu alan) diye bilinen ve üzerinde cirit karşılaşmalarının yapıldığı yerden de söz edilmelidir. Bir de, medrese ve sanayi mektebinin yanında XIX. yüzyılın Ankara'sında Hamidiye ismiyle bilinen cami tespit edilmiştir. Özge Öztekin, "Tarih Manzumelerine Göre XIX. Yüzyılda Ankara.", **Ankara Araştırmaları Dergisi**, 3/2 (2015), s. 217.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Ankaralıları mağdur eden su problemi büyük ölçüde halledilmiştir. Kentin içme ve kullanma suyuna kavuşturulması konusundaki ilk önemli girişim, 1887 yılı ilkbaharında Eymir Gölü'nden kanallarla kente su getirilmesi olmuştur. Yıllonuna doğru tamamlanan proje ile özellikle değirmenlerin ihtiyacı olan su temin edilmiş ayrıca hattın geçtiği köy ve kasabalarda binlerce dönüm arazinin sulanması sağlanmıştır. 1893 yılında ise Avrupa'dan ithal edilen demir borularla Elmadağ ve Hanım Pınarı suyu kente getirilmiş, At Pazarı'ndan Yukarı ve Aşağıyüz'deki mahallelere dağıtılmış, aynı tarihlerde Resim 1.3. de görüldüğü gibi birçok çeşme, havuz inşa ve tamir edilmiştir. Bu süreçte genellikle çamurla sıvalı olan kentteki evlerin büyük çoğunluğu da kireçle boyatılmış ve şehrin daha estetik görünmesi sağlanmıştır.³⁵

Ankara evlerinde durum bu şekildeyken, aynı dönemde Erzurum Şehri'nde kerpiç evlerin yerini yavaş yavaş taş evler almaya başlamış ve genelde bu evler geleneğe uyularak düz damlı olarak inşa edilmiştir. Yöredeki evler taştan yapılmış olsa da genel itibariyle saman karıştırılmış çamurla sıvanmıştır.³⁶ Modernleşmenin bir ülkeye girişinin alternatif kanalları olabilir, bu kanallardan biri XIX. yüzyıl İzmir'inde biçimlenmiştir. XIX. Yüzyılda İzmir'de inşa edilen konutlar resmi ya da siyasal modernleşme kanallarının dışında, kendiliğinden olgunlaşmıştır. XIX. yüzyılın ortasında İstanbul ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Ankara'da beliren ilk modern mimarlık ürünlerinden farklı gerekçelerle ortaya çıkan bu konutlar da modernleşme yolunda adım olarak görülmüştür.³⁷

---

³⁵ Koç ve Baskıcı, a.g.e, 31.

³⁶ Selahattin Tozlu ve Murat Küçükuşurlu, "Erzurum Evleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 20 (2002), s. 324.

³⁷ Şeniz Çıkış, "(Modern Konut)" Olarak XIX. Yüzyıl İzmir Konutu: Biçimsel ve Kavramsal Ortaklıklar". **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 26/2 (2009), s. 230.

Resim 1.3. Ankara Hacı Bayram Camii avlusunda bir çeşme. (1922)³⁸

Ankara'nın 1907 yılında bir senelik geliri, 48.938.653 ve masrafı 15.520.685 kuruştur.³⁹

³⁸ Albert Kahn, Ankara Hacı Bayram Camii avlusunda bir çeşme [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

³⁹ **Ankara Vilayeti Sâlnâme-i Resmisi**, (1325), 118.

Ankara, XX. yüzyılın ilk çeyreğine doğru birkaç ciddi yangın atlatmıştır. XX. yüzyılın başlarında Ankara merkezde 5132 bağ, 1200 tarla, 260 mera, 188 bahçe, 164 bostan, 82 çayır, 30 kuyu, 18 ahır, 46 ağıl ve 65 yoncalık araziden söz edilmiştir. Bahsi geçen yüzyılda Ankara'yı çevre vilayet ve kazalara bağlayan karayollarında 1,375 km'lik yol inşa veya tamir edilmiştir. Sözü edilen dönemde Ankara'nın sistemli ve oturmuş bir telgraf teşkilatı vardır, ilaveten İstanbul, Sivrihisar, Çankırı-Kalecik ve Yozgat hatları şeklinde posta teşkilatı da hizmet vermiştir.⁴⁰ 1855'te İngiltere'de Paddington ve Drayton arasında ticarete açılan dünyanın ilk telgraf hattı, hızlı benimsenmiş, sağladığı kolaylıklar ve maliyetinin az oluşu yaygınlaşmasında etkili olmuştur.⁴¹

Ankara, XVI ve XVII yüzyılda ihracat merkezi, XIX. ve XX. yüzyıl başlarında da bu ticaret nedeniyle etkileşime açık bir şehir durumunda bulunmuştur. 1892 de İstanbul'dan Ankara'ya bundan dört yıl sonra da 1896'da Konya'ya kadar demiryolu ulaşımı sonucu dünya ile etkileşimi bulunan bir şehir olmuştur. Cumhuriyet'e giden süreçte Ankaralılar maddi ve manevi önemli katkılarda bulunmuş, Mustafa Kemal önderliğindeki İstiklâl Harbi'ne destek vermiş ve Ankara'nın 13 Ekim 1923'te başkent ilan edilmesiyle modern bir dünya şehri olma yolunda ilerlemesine katkı sağlamışlardır.⁴²

---

⁴⁰ Koç ve Baskıcı, a.g.e, 30.

⁴¹ Roderic H. Davison, "Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi.", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 14, (2003), s. 347.

Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Mahmut döneminde askerler Boğaziçi dolaylarında hızlı iletişim kurmak istemiştir. Rum ayaklanmasıyla çıkan 1828-1829 Rus Harbi'nin ilk aylarında bir semafor denenmiştir.

1850' de Osmanlı İmparatorluğu'nda Jeolog olan Profesör J. Lawrence Smith, Amerika'dan gönderilmek üzere iki telgraf aracı ısmarlamıştır. Ayrıca Smith, Amerikalı Hamlin'i, Sultan'a yapacağı bir gösteride yardım etme konusunda ikna etmiştir. Bebek'teki seminerinde (Boğaziçi'nde bir İstanbul banliyösü) üç gün araçlarla deneme yapmıştır. Mesajları gönderip alabildiğinde, o ve Smith, araçları Beylerbeyi Sarayı'na getirmiş ve birini tahtın bulunduğu odaya, diğerini uzak bir köşedeki odaya kurmuştur. Mesaj her iki yönde olmak üzere gönderilmiş, Sultan ise bu gelişmeden memnun kalmıştır. Abdülmecid bir sonraki gün, sarayda Bab-ı Ali' nin üst düzey memurları için gösterinin tekrar edilmesini istemiş ve gösteri, 10 Ağustos'ta başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Gösteri sonuçlandırıldığında, Abdülmecid görevlilere, İstanbul'dan Edirne'ye bir telgraf hattı çekilmesi için birlikte çalışmaları konusunda öneride bulunmuştur. A.g.m, 348-349.

⁴² İlber Ortaylı, **Yakın Tarihin Gerçekleri**, İstanbul: Timaş Yayınları, İstanbul 2012, 154.

Ankara Şehri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Başkenti olmasının dışında tarihte birçok defa başkent ve önemli yolların kesişme noktası olmuştur. Geçmişinde de birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bu şehirle, ilgili birçok kayda değer çalışma yapılmıştır. Örnek vermek gerekirse: Avram Galanti'nin-Ankara Tarihi I-II, Celâl Hâfifbilek'in-Ankara 1920, Bilâl N. Şimşir'in-Bir Başkentin Doğuşu, Alptekin Müderrisoğlu'nun-Kurtuluş Savaşında Ankara, Mehmet Kemal'in-Türkiye'nin Kalbi Ankara, Ankara Sanayi Odası'nın yayınladığı-Bozkırdan Sanayinin Başkentine vb. eserler de Ankara Şehri'nden bahsedilmiştir.

Bu çalışmanın, yapılmasının temel amacı yerel tarih araştırmalarından hareket edilerek 1918-1938 yılları arasında Ankara'daki sosyal ve kültürel hayatın gelişimi ile ilgili yani Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne dönüşüm sürecini incelemeye çalışmaktır. Zira Ankara eksenli yapılan çalışmalara bakıldığında ekseriyetinin daha çok siyasi hayatı eksen aldığı görülmektedir.

Eserin, birinci bölümü yani giriş bölümünde: İstiklâl Harbi yıllarına kadar Ankara Şehri'nden, ikinci bölümünde İstiklâl Harbi yıllarında Ankara da sosyal, kültürel ve ekonomik hayattan, üçüncü bölümünde Başkent Ankara'da sosyal, kültürel ve ekonomik hayattan, dördüncü bölümünde örf, âdet, gelenek ve göreneklerden ve eserin beşinci bölümünde halk bilimi ve folklor konularından bahsedilecektir.

2. 1918-1923 YILLARI ARASINDA ANKARA ŞEHİRİ

30 Ekim 1918 Türk tarihinin dönüm noktalarından birisi olmuştur. Bu tarihte I. Cihan Harbi'nden mağlup ayrılan Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında savaşı bitiren Mondros Ateşkes Antlaşması⁴³ imzalanmış, Osmanlı Devleti fiilen yok sayılmıştır. Bahsi geçen antlaşmaya dayanarak, sözde Anadolu da düzeni sağlamak niyetiyle İngiliz ve Fransız askeri birlikleri Ankara'ya⁴⁴ girmişlerdir.

I. Cihan Harbi yenilgisi, Osmanlı topraklarında bir "devlet" sorununu ve iktidarı yeniden paylaşma mücadelesini ortaya çıkarmıştır. Bu mücadelenin aktörleri: İtilaf Devletleri, Osmanlı Hanedanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın temsil ettiği ulusal hareket olmuş ayrıca her aktör farklı bir toprak paylaşımı, ülke ve egemenlik tasavvuru düşünmüştür.⁴⁵

Bazı bölgelerde kısmen örgütlenen ve kurtuluş çareleri arayan gruplar bulunmakla birlikte, bu girişimler ülkenin bağımsızlığını ve halkın istiklalini sağlama noktasında yeterli olamamıştır. Bu durumda alınacak en önemli karar Mustafa Kemal Paşa tarafından ortaya atılmış, ulusal egemenliğe dayalı bir Türkiye Devleti kurulması düşünülmüştür. Mustafa Kemal Paşa bu karara daha İstanbul'dan çıkmadan varmış ve Samsun'a çıkışı ile birlikte uygulama safhasına geçilmiştir. Türk İstiklal Harbi 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e çıkmasıyla fiilen başlamıştır.⁴⁶

Ankara'nın, bu mücadelenin merkezinde yer almasının yanı sıra Türk Milliyetçiliğini tabir etmiş olması nedeniyle, İstiklal Harbi'nin bütün sıfatları⁴⁷ bu temsile örnek teşkil etmiştir.⁴⁸

⁴³ Antlaşmanın Maddeleri için Bakınız: Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, 519-524.

⁴⁴ 1918 Aralık ayında bir sabah gelen iki bölük İngiliz askeri Ankara tren istasyonunu işgal etmiştir. Gelen bir bölük asker de atlarıyla Ankara'da yürüyüş yaparak Cebeci'de Demirlibahçe yakınlarında konaklamıştır. İngiliz Birliklerinin Komutanı Yüzbaşı Withall, tren istasyonundaki direksiyon binasına karargâhını kurmuştur. Fransız birliği ise aynı tarihte gelmiş, Taşhan (Ulus) Meydanı'ndaki "Şehir Bahçesi'ndeki" ahşap yapıları ve Fransız Birliğinin Komutanı Yüzbaşı Boissier, "İttihat ve Terakki Kulübü Binası'nı" (Birinci Meclis Binası) karargâh olarak kullanmışlardır. Abdülkerim Erdoğan ve Gökçe Günel, **İstiklal Savaşı'nda Ankara**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ankara 2007, 56.

⁴⁵ Sezgi Durgun, **Memalik-i Şahanedan Vatan'a**, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2011, 117.

⁴⁶ Cihat Akçakayalıoğlu, "Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 9/25, (1992), s. 40-41.

⁴⁷ Sıfat ve Tabirler: "Milli Mücadele", "Milli İstiklal", "Milli Hareket", "Milli Zafer", "Büyük Millet Meclisi", "Hâkimiyet-i Milliye", "Kuvayı Milliye", İstiklal Harbi'nin lügatinde "milli" kelimesi; eksiksiz, katıksız, pürüzsüz ve milliyetçilik kelimesinin bütün anlamlarını içermektedir. Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1996, 49.

⁴⁸ A.g.e, 49.

I. Cihan Harbi'nde mağlup olan Osmanlı Devleti fiili ve resmi işgalleri ülke genelinde sadece seyredebilmiş; Anadolu ve Trakya Halkı, kendi özgürlük ve istiklalini savunmak için harekete geçmiştir. Her bölgede bu işgallere karşı işgalcilere ve padişahın tutumuna katılmayan, İstiklal Harbi'ni başlatan silahlı halk birlikleri kurulmuştur.⁴⁹

İstihbarat, sadece dışarıdan gelecek tehlikeler için değil içerideki tehlikeler için de önemlidir. İstiklal Harbi'nin başladığı yıllarda Ankara Hükümeti düzenli bir istihbarat teşkilatına sahip değildir. I. Cihan Harbi sırasında Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı yaptığı senelerde kurulan Teşkilat-ı Mahsusa adlı kuruluş Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra dağılmıştır. Bahsi geçen kuruluş Enver Paşa'ya sadık bir grup asker ve sivil örgüt elemanlarından oluşmuştur.⁵⁰

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın sonrasında İstanbul'da faaliyet gösteren bazı gizli gurupların yapmış oldukları hizmetlerin Türk Milli Mücadelesinin başarıya ulaşmasında büyük rol oynadığı bilinmektedir. Bu gruplar, "Milli Mücadele" boyunca, Ankara'nın gereksinim duyduğu "İstihbarat", subay, asker, işgal kuvvetlerinin gözetimi altındaki Osmanlı depolarından sağladıkları silah, cephane ve mühimmatı başarı ile Anadolu'ya ulaştırmışlardır. Bu istihbarat örgütlerinin kaynağını "Teşkilat-ı Mahsusa"dan kalan istihbarat elemanları oluşturmuştur. Bu teşkilat elemanlarından bazıları Karakol ve Mim. Mim. Örgütlerinde görevler üstlenmiş, İstiklal Harbi boyunca üzerlerine düşeni yapmışlardır.⁵¹

---

⁴⁹ A. M. Şamsutdinov, **Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923**, Çev. A., Behramoğlu Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999, 125.

⁵⁰ Atilla Çeliktepe, **Tekilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003, 158.

⁵¹ Necdet Ekinci, "Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri." **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 14 (1994), s. 171-172.

XX. Kolordu, Ali Fuat Paşa'nın⁵² komutasında⁵³ Ankara'ya gelmiş, Ankara halkı XX. Kolordu'yu bayram sevinci ile karşılamıştır. Ali Fuat Paşa, Ankara Valisi Muhittin Paşa'yı ziyaret için makamına gitmiş ancak Vali'nin mesafeli duruşu ve Ankara'daki işgal kuvvetleriyle iyi geçinilmesini, nahoş olaylara sebebiyet verilmemesini istemesi dikkatini çekmiştir.⁵⁴

Ali Fuat Paşa, Ankara halkını İtilaf Devletleri'ne ve onların yandaşlarına boyun eğmemeleri konusunda uyarmış, silahlarını bırakmamalarını ve teslim olmayı düşünmemelerini de öğütlemiştir. Hem İstanbul Hükümeti'ne hem de İtilaf Devletleri'ne karşı birlik ve beraberlik içinde kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi konusunda moral vermiştir.⁵⁵

23 Mayıs 1919 günü Mustafa Kemal Paşa bir telgraf çekerek, XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ile temas kurmuş, Payitahtın fiili işgaline üzülürken, 15 Mayıs'ta İzmir'in resmen işgal edilmesi üzerine 21 Mayıs 1919 günü Ankaralılar ihtiyarıyla genciyle sokaklara dökülmüş, mitingler düzenlemişlerdir. Ayrıca İtilaf devletleri yetkililerine telgraf çekerek Anadolu'nun bütünlüğü konusundaki hassasiyetlerini bildirmekten çekinmemişlerdir.⁵⁶

2.1. İstiklal Harbi ve Ankara

İstiklâl Harbi'nin başladığı yıllarda Ankara'ya gelen İngiliz ve Fransız askerlerinin çarşıda ve pazarda bölge halkının hanımlarına ve çocuklarına hoş olmayan davranışlar sergilemesi halkı kızdırmış, bu arada bir de İzmir'in işgalinin gündeme gelmesi, 29 Mayıs 1919'da Ankara Müftüsü Rıfat Efendi'nin önderliğinde bir mitingin

---

⁵² Ali Fuat Paşa, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra, Güney Cephesindeki, Jandarma birliklerini düzenledikten sonra, Tropika hastalığının depresmesi üzerine 20 Aralık 1918'de İstanbul'a gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa'yı Şişli'deki evinde ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında Anadolu'da direnişe karar vermişler bunun için de ilk iş olarak Mustafa Kemal Paşa'nın bir göreve atanması gerekmiştir. Ali Fuat Paşa, 1919 yılı Şubat ayı sonlarında Mustafa Kemal Paşa ile direniş için çalışmaya devam etmek konusunda bir kez daha anlaşmış ve Konya Ereğlisi'nde bulunan Komutanı olduğu XX. Kolordu'nun başına dönmüştür. Bu Kolordunun Ankara'ya nakli ve Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geniş yetkilere sahip bir görev ile gitmesi durumun milli mücadele lehine olmasını sağlamıştır. Türsan, a.g.e, 25.

⁵³ 387 Subay, 106 Sivil Memur, 4320 Er Toplam 4813 kişi. Cemil, Özgül, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 10/28 (1994), 143.

⁵⁴ Vali Muhittin Paşa İstanbul hükümeti taraftarlarından olmuştur. Hürriyet ve İtilaf Fırkasına mensup bazı kişiler vatandaşlar arasında ikilik çıkarmak niyetiyle hareket etmişlerdir. İngiliz Muhipleri Cemiyeti de kendilerine yardım etmiştir. Tehcirden dönen mutaassıp Hristiyanlar Türkler aleyhinde birleşmişlerdir. Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953, 49.

⁵⁵ Bilal N. Şimşir, **Bir Başkent'in Doğuşu**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1988, 106.

⁵⁶ Erdoğan ve Günel, a.g.e, 72.

düzenlenmesine neden olmuş ve gerçekleşen mitinge, Ankara dışından da çok sayıda silahlı kişi⁵⁷ katılmıştır.

Ankara halkı, kısa sürede milli harekete destek vermeye başlamış, bu harekette etkili olan Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ile Anadolu'da buluşmadan Ankara'ya gelmiştir. O günlerde İstiklal Harbi'ne Rauf Bey'in katılımı bu hareketi güçlendirmiş, 10 Haziran 1919 günü ise Rauf Bey, Ali Fuat Paşa ile birlikte Ankara'dan gizlice ayrılarak Amasya'da Mustafa Kemal Paşa ile buluşmuştur.⁵⁸

Ali Fuat Paşa, 26 Haziran 1919'da Ankara'ya dönerek ertesi gün vakit kaybetmeden Müftü Rıfat Efendi ile buluşmuş, Amasya kararlarını anlatarak halkı teşkilatlandırma zamanının geldiğini belirtmiştir. Ardından Sivas'ta toplanacak milli kongre için güvenilir kişileri gönderme konusunda karara varılmıştır. Aslında bu günler Ankara'nın Milli Mücadeleye fiili olarak katıldığı günler olmuştur.⁵⁹

İngilizler, Ankara'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni açmak için çaba göstermiş, Ankaralı gençler Azm-i Milli Cemiyeti'ni (Milli Azim Cemiyeti) kurmuş, böylece Ankara halkı Kuvayı Milliye için hazırlanmıştır. O günlerin Ankara'sında Avukat Mustafa Kemal, Selamet Gazetesini, Operatör Ömer Vasfi Bey de Mefkûre Gazetesini çıkartarak halkı basın yoluyla örgütlemiştir.⁶⁰

Yaşanan sıkıntılara rağmen güçlü gelenekleri olan şehirde Ahilik müessesesine bağlı olarak bozulmamış bir disiplin içinde var olan loncalar, Kuvayı Milliye için Ankara'yı daha da önemli hale getirmiştir.⁶¹

Ankara, milli hareketin daha ilk günlerinden itibaren destek olmuştur. Fuat Paşa, Erzurum Kongresi toplandığı esnada kır bekçisi sayısını artırmış, eldeki silâhları bekçilere dağıtmış ve sivil memurlar aracılığıyla iletişim sağlamıştır. Bakaya erleri ve kaçakları toplatmış böylece Batı yönünden gelecek saldırılara karşı önlem almıştır.⁶²

⁵⁷ Bu silahlı kişilerin sayısı İngilizlerin gözlerini korkutmuştur. Bu durumun nedeni ise Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra tüm silahların toplandığını düşünmüş olmalarıdır. Mitingden sonra ise Millet Bahçesi'nde Namık Kemal'in "Vatan ve Silistre" piyesi oynanmıştır. Bu piyesten sonra halk galeyana gelmiş, ama ciddi bir olay yaşanmamıştır. A.g.e, 75.

⁵⁸ Şimşir, a.g.e, 108.

⁵⁹ A.g.e, 109.

⁶⁰ Enver Behnan Şapolyo, **Atatürk ve Seymen Alayı**, Ankara Kulübü Yayınları, Ankara 2002, 15-16.

⁶¹ Öyle ki, ellerindeki dokuma tezgâhları azaldıkça azalan Türk halkı iyice fakirleşmiş, bir dönem çekirgelerin musallat olmasıyla, hububat sıkıntısı ve kıtlık yaşanmış, çatıları örtecek kiremit dahi bulunamamıştır. Mustafa Turan, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi: "Milli Temsil Meselesi", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, 5/10 (2012), 15.

⁶² Naşit Hakkı Uluğ, **Hemşehrimiz Atatürk**, Yenilik Basımevi, İstanbul 1973, 27-28.

Erzurum ve Sivas Kongreleri devam ederken Ankaralılar Mustafa Kemal Paşa ile sürekli iletişim halinde olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa, kolordu kumandanlarına yaşanan gelişmeleri günü gününe telgrafla haber vermiştir. Ancak İstanbul Hükümeti'nin Posta ve Telgraf Nazırı, Anadolu'daki valilere, askerî şifreli telgrafların kesinlikle çekilmemesini emretmiş, bunun üzerine Ankaralılar, valiyi şikâyet etmek için o zamanın Müftüsü Atıf Efendi'den padişaha telgraf çekmesini istemişlerdir.⁶³ Anadolu'da padişaha karşı ilk isyan telgrafı bu olmuştur. 11 Eylül 1919 tarihinde yaşanan bu hadise halkın İstanbul Hükümeti'ni de padişahı da tanımadığını açık şekilde göstermiştir. Bu yaşanan olay Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal'e bildirilmiş, Mustafa Kemal ise memurların da İstanbul Hükümeti ve padişahı tanımadığını bildirmelerini istemiştir. Bundan sonra sadece Temsil Heyeti ile iletişim kurulmuş İstanbul Hükümeti ise tanınmamıştır. Vali Muhittin Paşa Temsil Heyeti tarafından tutuklanmış ancak İstanbul'a dönmesine müsaade edilmiştir.⁶⁴

Ankara Şehri artık Heyet-i Temsiliye ile ortak hareket edebilmiş ve Muhiddin Paşa'nın yerine, Eyüp Sultanlı bir tekke şeyhi ailesine mensup olan Defterdar Yahya Galip, vali vekilliği görevine getirilmiştir.⁶⁵ Daha sonra halk kendisine "Hakan" lakabını vermiştir.⁶⁶

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından sonra Anadolu'da kurulan Milli Cemiyetler Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında toplanmış, Ankara'da bu cemiyetin birçok şubesi açılmıştır. Bütün bu milli faaliyetlerin yayılmasında XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ve Müftü Mehmet Rıfat Efendi'nin önderliklerinde ve Ankaralıların desteğiyle Ankara Şehri'nin İstiklal Harbi'ndeki yerini alması sağlanmıştır.⁶⁷

---

⁶³ Sadrazam Ferit Paşa'ya ulaşan Ankaralılar, "Padişahımızla önemli bir konuyu görüşmek istiyoruz." Der.

Damat Ferit Paşa ise; "Halk direkt padişahla görüşemez. Diyeceğinizi bana söyleyin, ben arz ederim." Der. Ancak Ankaralılar taleplerinde ısrar eder, Damat Ferit Paşa'da bunu kabul etmez. Bunun üzerine sınırlanan Hoca Atıf Efendi: "Senin gibi sadrazamı da biz tanımıyoruz". Diyerek huzurdan ayrılır. Abdülkerim Erdoğan, **Ankara'da Milli Mücadele Yılları ve İstiklâl Marşı**, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara 2011, 60-61.

⁶⁴ Şapolyo, a.g.e, 17.

⁶⁵ Uluğ, a.g.e, 38-39.

⁶⁶ "Hakan" Lakabın verilme sebebi için bakınız: Şapolyo, a.g.e, 18.

⁶⁷ Bayram Sakallı, **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, 67.

Kurulduktan sonra, Ankara'daki her türlü milli faaliyetler, adı geçen cemiyet tarafından yürütülmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gelmeden önce vilâyet dâhilindeki (livalar ve kazalarla beraber) teşkilatlanmaya önem verildiği, diğer iller ile iletişim halinde milli faaliyetlerin yürütüldüğü, milli birlik ve beraberliğin sağlanması için çaba harcadığı açık şekilde kendini göstermiştir. Ayrıca Heyet-i Temsiliye Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına da maddi ve manevi her türlü yardımın yapıldığı görülmüştür.⁶⁸

2.2. Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Ankara'ya Gelişi

Ankara, İstiklal Harbi Anadolu'sunun ilk bağımsız yönetim kuran şehri olmakla kalmamış, aynı zamanda moral gücü yönünden İstiklal Harbi için dayanak noktası⁶⁹ haline de gelmiştir.⁷⁰

Sivas Kongresi, 11 Eylül 1919'da sona ermiş ve tüm yurdu temsil edecek Heyet-i Temsiliye⁷¹ de seçilmiş ve heyet, bundan sonraki çalışmaların Ankara'da yapılması kararını almıştır. Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye, 2 Eylül 1919 günü geldikleri Sivas'ta 108 gün kaldıktan sonra, 18 Aralık 1919 günü, üç otomobil ile Ankara'ya hareket etmiştir.⁷²

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'yı Milli Mücadele'nin merkezi seçmesinin sebepleri⁷³ arasında İstanbul'a trenle bağlı olması, Kuvayı Milliye komutasında, ya da kendi başlarına hareket eden çetelerin işgal kuvvetleriyle çarpıştığı Batı ve Güney cepheleriyle bağlantısı bulunan merkezi bir şehir olması yer almıştır. Mustafa Kemal

---

⁶⁸ A.g.e, 69.

⁶⁹ 5 Ekim 1919 günü Cuma namazının topluca Namazgâhta kılınacağı bilgisi Ankaralılara duyurulmuştur. Ankara'nın bütün erkekleri Cuma namazı için Namazgâh Tepede toplanmış, cuma hutbesini Beynamlı Hacı Mustafa Efendi okumuştur. Hacı Mustafa Efendi hutbesinde, istiklalin tek yolunun birlik olduğunu ifade etmiştir. Ailelerin ırzı, namusu, vatanın, dinin, milletin ancak el ve gönül birliği ile korunabileceğini, bunun için silaha sarılacak günlerin yaklaştığını söylemiştir. Sarılıp Türk Bayrağını öperek halkı düşmanlarla mücadele etmeye yani cihada davet etmiş, bunun üzerine Ankaralılar, bağımsızlık uğrunda canlarını ve mallarını feda etmekten çekinmeyeceklerine toplu şekilde yemin etmişlerdir. Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşında Ankara**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ankara 1993, 63-64.

⁷⁰ A.g.e, 63-64.

⁷¹ Kongre, Mustafa Kemal Paşa, Rauf, Bekir Sami, Kara Vasıf, Hüsrev Sami, Hakkı Behiç Beylerle Raif Hoca, Şeyh Fevzi, Niğdeli Mustafa ve Sivas Valisi Mazhar Müfit'i "Temsil Heyeti" olarak seçmiştir. Erdoğan ve Günel, a.g.e, 105.

⁷² A.g.e, 105.

⁷³ Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'yı seçmesinin sebepleri için bakınız: Kemal Atatürk, **Nutuk**, Çev., Z. Korkmaz, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, 227-228.

Paşa Ankara’da ilk defa bulunacaktır. Ankara’yı, kent ve dolaylarındaki halkın milli davaya karşı gösterdikleri bağlılık sebebiyle, merkez olarak seçtiği aşikârdır. Halkı bakımından Ankara, Anadolu’nun en güvenilecek yerlerinden birisidir.⁷⁴

Enver Behnan Şapolyo, 27 Aralık 1919 Cumartesi gününü “Kızılca Gün” olarak nitelendirmiştir. Güneşli bir kış sabahı Ankara halkını, davul ve zurna sesleri uyandırmıştır. Ankara da o günlerde meşhur Ahraz İbrahim, kırk para karşılığında herkese, Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’ya gelişinin haberini veren ajansı satmış, öğleye doğru meşhur tellallardan Ali Dayı güür sesiyle çarşıdan bağırarak geçmiştir.

— “Mustafa Kemal Paşa ve Yeşil Ordu geliyor! Herkes aşağı yüze insin!”

Cuma günü Ankaralılar Namazgâh denilen tepede toplanmış ve cemaatle öğle namazı kılındıktan sonra üzerinde sırma ayetler dolu bir sancak dikilmiştir. Halk namazdan sonra diz çökerek, vatanın düşman işgalinden kurtulması için dua etmiştir.⁷⁵ Ankara halkı, tüccar ruhlu ve uzak görüşlüdür. Mustafa Kemal Paşa’nın kişiliğinde ve Ankara’ya gelişinde, Ankara’yı ve tüm yurdu kurtaracak lider vasfını fark etmiş ve ona uygun bir karşılama töreni hazırlamıştır. Paşa’nın Ankara’ya geldiği ilk gün, İstiklal Harbi için bu şehrin güvenli bir merkez olacağına inancı bu yüzden tam olmuştur.⁷⁶

Ankara’da o gün ciddi bir hareketlilik olmuş, bütün Türk Milleti yerinden oynamış ve gözler Ankara’ya dikilmiştir. Orta Anadolu’nun merkezinde yer alan Ankara, her türlü yabancı kültürlerden uzak kalmış, Türklüğün yüksek anane ve adetlerini bünyesinde bulundurmıştır. Dolayısıyla, yıllardır hür yaşamaya alışmış ve yiğit ruhunu kaybetmemiş şehir, İstiklal Harbi’nin merkezi olmaya aday durumuna gelmiştir.

Ankara sokakları kalabalığı adeta almamış; evlerde ihtiyarlar ve bebekler hariç kimse kalmamış, herkes sokağa dökülmüştür. Ankaralıların dedikleri gibi: “Ankara’da “Kızılca Bir Gün” yaşanmıştır.”⁷⁷

⁷⁴ Lord Kınross, *Atatürk Bir Milletın Yeniden Doğuşu*, Çev., N. Sander, Sander Yayınları, İstanbul 1984, 311-312.

⁷⁵ Şapolyo, a.g.e, 23.

⁷⁶ Nusret Baycan, “Ankara’nın Başkent Oluşu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7/19 (1990), s. 120.

⁷⁷ Şapolyo, a.g.e, 22.

Ankara ve civar halkı, haftalardan beri silahlanmış, genci, ihtiyarı ile bir “Seğmen Alayı”⁷⁸ kurulmuş, alayın sancağı da Kale civarında bir meydana dikilmiştir.⁷⁹

Ankara halkı, tarihin eski devirlerinden beri “Seğmen Düzülme” adlı Türk âdetini yerine getirmiştir. Daima kızılca günlerde, beyliğin ya da devletin yıkılışı sırasında, halk yeni bir bey seçmek ve yeni devlet kurmak için “Seğmen Alayı” kurmuştur. “Seğmen Düzülme” önemli bir sosyal olay, aynı zamanda toplu ve milli bir galeyana ânın yansıması olmuştur. Bunun ufak bir şekli ise; bayram ve düğünlerde Seğmen düzülerek, yaya, atlı ve silahlı delikanlıların bir reis etrafında toplanması ile bu sistem Orta Anadolu Türkler’inin genelinde görülen bir adet olmuştur.⁸⁰ Seğmen düzüleceği zamanlarda, Efeler Kahvesi önüne sancak dikilmiş ve bu simge olarak kullanılmış, Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’ya geleceği günün sabahı da sancak dikilmiştir. Ankara kültüründe önemli bir yere sahip Seğmenlerin kendilerine has bir de giyim tarzları mevcuttur.

Enver Behnan Şapolyo, Seğmenlerin kıyafetlerine dair şu bilgileri bize verir:

“...Ayaklarına gön ayakkabı, yanı ucu kalkık bir yemeni, tiftikten diz çorabı giyerler. İçlerine Osmaniye kumaşından içlik ve içliğin üstüne sırmalı camadan, bellerine şal sararlardı. Aynı zamanda yanları siyah şeritlerle süslü mavi veya lacivert zıvga giymekte idiler. Bir kısmı da beyaz şalvar giyiyorlardı. Bu şalvarların oyluklara gelen tarafı pek dardır. Şalvarın arkası fazla surette sarkıyordu. Beyaz tiftik çorapları kırmızı püsküllü bir bağla bağlanıyordu. Küçük çocuklardan da Seğmenler vardı. Bunların şalvarları beyaz bir eteklidir. Bunların bir de sırmalı uzun hırkaları vardır. Bunlara biz, Hitit kabartmalarında rast gelmekteyiz. Seymenler, şal kuşağın üstüne bir silahlık, içine de som saplı dedikleri sapı beyaz kemikten bir hançer ile bir de gümüşlü tabanca sokarlardı.

⁷⁸ Oğuz boylarının özellikle Ankara çevresinde yerleşmiş olmaları sayesinde bu kent yüzyıllar boyunca kendini yabancı etkilerden korumuş ve Türklüğün bütün gelenek ve göreneklerini benliğinde saklayabilmiştir. Ankara’da Seğmen; efe, yiğit ve atlı anlamlarında kullanılmıştır. Zeybek kelimesi de Seğmen kelimesiyle ilgilidir. Birbirlerine çok bağlı olan Ankara Seğmenleri, kendilerini kentin asayişinden sorumlu saymış, huzur bozucu davranışları resmi güvenlik güçlerini işe karıştırmadan gidermişlerdir. Güvenlik güçleri de onların işine karışmamışlardır. Suç işlemezler; aralarından suç işleyen olursa, dışardan bir şikâyet gelsin gelmesin Seğmen başının buyruğuna “gereği” yapılmıştır. İlke olarak aralarına gayrimüslimleri almamışlar ama onların da yardımına koşmuşlardır. Öyle ki, Ankara’da bulunan Rum, Gregoryen veya Katolik Ermeni ve Yahudi cemaatleri, şikâyetlerini çoğu kez resmi makamlara değil “Hisar Uşağı”, “Hacettepe Uşağı” gibi isimlerle anılan ve hepsi de iş gücü sahibi olan Seğmenlere iletmişlerdir. Çünkü bunların disiplin ve güvenliği sağlama yöntemlerinin daha hızlı ve yaşanan devre göre daha etkili olduğuna inanılmıştır. Çok önemli bir sorun varsa doğrudan Seğmen başına gidilmiştir. Seğmenlerin yarattığı güvenlik ortamı sayesinde Ankaralılar evlerinin kapılarını kilitlemişlerdir. Hırsızlık gibi olaylara yok denecek kadar az rastlanmıştır. Orhan Karaveli, **Bir Ankara Ailesinin Öyküsü**, Pergamon Yayıncılık, İstanbul 1999, 20-22.

⁷⁹ Hanri Benazus, **Niçin Atatürk**, Editör, N. Taylan, Bizim Kitaplar, İstanbul 2012, 106.

⁸⁰ A.g.e, 23.

Omuzlarından aşağı gümüş atmalı köstek, kollarında gümüş (Pazıbant), boyunlarından atma dört köşeli ve üzeri çok süslü gümüş (Hamayli kabı) takarlar, bunun içinde, kurşun geçmemek için, yazılı bir dua bulunurdu. Başlarında fes, üzerinde elli dirhem ağırlığında siyah bir püskül ve fesin üzerinde de poşu denilen, ipekli bir yazma sarıydı. Poşunun bir ucu da omuza sarkmaktadır...”⁸¹

Bahsi geçen kıyafetlerin gündelik kıyafetlere göre daha detaylı ve süslü olduğu anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın ve Temsil Heyeti'nin Ankara'ya geleceği gün de “Seğmen Alayı” düzülmüştür.⁸² Seğmenler, 27 Aralık 1919 Cumartesi günü, Hacı Bayram Camii'nden Kayyum Dede'nin duası ve kurban kesimi ile hareket etmiştir. Güvençli İbrahim Seğmen Bayrağı'nı almış orada bulunan üç grup seğmenden ikinci grubun bayrağını Türkmen Hacı Hüseyin, üçüncü grubun bayrağını ise Kayserili Hacı olarak, 700 yaya Seğmen ve 3000 atlı zeybek kıyafetinde Seğmen düzülmüştür. Bayrağın önünde baltacılar, önlerinde uzun birer meşin önlükle Şişli Ahmet, Bekçi Hasan, Karabiberin Rıfat omuzlarında iri baltaları ve sırtlarında tüfekleri ile ilerlemiştir. Seymen Alayı'nın arkasında Ankara'da bulunan bazı tarikatların dervişleri, onların arkasında esnaf loncaları yer almış, bunların arkasından da mektep talebeleri öğretmenleri ile ilerlemiştir.⁸³

Mustafa Kemal Paşa bu coşku karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir. Paşa'nın bu Ankara'ya ilk gelişi olmuştur. Otomobiller ilerlemiş halk ise peşlerinden takip etmiştir. Kızıl yokuşun altında iki büyük sancak dikilmiş ve kurbanlar kesilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, karşılama heyetini ve devlet memurlarını görünce otomobilinden inerek herkesin elini sıkımsı, daha ileride Seğmenleri görünce de

---

⁸¹ Şapolyo, a.g.e, 24.

⁸² Hacı Bayram Camii önünde toplanılmıştır. Alayın duası okunmadan ve kurban kesilmeden buradaki Seğmenler hareket etmemiştir. Dua okunup kurban da kesilince alay hareket edebilmiş; alayın en önünden davulcular ve zurnacılar geçmiş ve davulcular genelde “Kızılbaş Aptallardan” seçilmiştir. Onların arkasından iri yapılı bir efe, Seğmen Alayı'nın bayrağını taşımış, bayrağın iki tarafında iki efe de ilerlemiş bunlara bölükbaşı denilmiş ve önlerinden on veya on dört yaşlarında milli kıyafetli çocuklar ellerinde som saplı bıçaklarla yürümüşlerdir. Davulcularla Efe sancağının arasında iki tane “Seğmen Baltacıları” denilen gür sakallı iri adam omuzlarında balta önlerinde birer meşin önlük ağır ağır yürümüşler ve alayda bulunan Seğmenler sağlı ve sollu iki sıra şeklinde dizilmişlerdir. Seğmen başı bu iki sıranın arasında yürümüş yanında ikinci efe bulunmuş ve bunların elinde birer tane Osmanlı Kılıcı durmuştur. Seğmen başı ara sıra bu kılıcı kaldırıp:

— “Doh, doh!”

Diye bağırırmıştır. Bu sözden sonra Seğmenler de hep bir ağızdan “Doh! Doh!” Demişler. Bundan sonra davul ve zurna zeybek çalmıştır. Bunun üzerine efeler kılıçlarıyla zeybek oynayarak yola devam etmişti. Bu manzara insana heyecan, dehşet ve korku vermiştir.

⁸³ A.g.e, 26-28.

şaşkınlığını gizleyemeyerek onlarla sohbet etmiştir.⁸⁴

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya ilk defa gelişini zaman zaman anmıştır. 1919 yılının kış ayında, otomobille Ankara'ya doğru yol alırken birçok zorlukla karşılaşmış olduklarını, hatta otomobilin patlayan lastiklerinin içine çuval doldurarak yol alabildiklerini ifade etmiştir.⁸⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın, o tarihi günde⁸⁶ Ankara'ya gelerek yerleşmesi ve Milli Mücadele'yi buradan yönetmeye başlaması tüm Ankaralılar için hayatın da değişmesine neden olmuştur. Artık Ankaralılar, neredeyse saat saat Paşa'nın neler yaptığını izlemiş, giyim kuşamından⁸⁷ oturup kalkmasına kadar her konuda onu örnek almaya başlamıştır.⁸⁸

Ankaralıların, kimileri Paşa'yı gerçekten görmüşken kimileri de Paşayı hayallerinde farklı suretlerde canlandırmış,⁸⁹ Paşa'yı görsün veya görmesin,

---

⁸⁴ – "... Merhaba Efeler!

Diye, yüksek sesle selamladı. Efeler hep bir ağızdan:

– Sağ ol, Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal:

–Arkadaşlar, buraya niçin geldiniz?

Efeler hep bir, ağızdan:

–Millet yolunda kanımızı akıtmaya geldik!

Mustafa Kemal:

–Fikrinizde sabit misiniz?

Tekrar bağırdılar:

– Ant olsun!

Mustafa Kemal'in gözleri yaşararak:

– Var olun yiğitler! ..." dedi.

Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, Enver Behnan Şapolyo'ya bu güne dair şu sözleri söylemiştir:

– "Ankaralılar beni misli görülmemiş bir heyecanla karşıladılar." Şapolyo, a.g.e, 31.

⁸⁵ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, 25-26.

⁸⁶ 27 Aralık 1919. Karaveli, a.g.e. 59.

⁸⁷ Paşa'yı örnek alan kişiler Ankara'da "kravat" denilen boyunbağlarını aramaya başlamış, ancak Ankara'da bulunan bir şey olmaması nedeniyle isteyenler İstanbul'dan getirtmiştir. "Mustafa Kemal Modası" Ankara'da hızla yayılmış ve kıyafet devrimini Ankaralı gençler daha 1920'nin ilk günlerinden itibaren uygulamaya başlamıştır. A.g.e. 59.

⁸⁸ A.g.e. 59.

⁸⁹ İstiklal Harbi esnasında bir gün Mustafa Kemal Paşa ikamet ettiği köşkün arka tarafındaki bağlarda Yaveri Salih Bozok ile gezintiye çıkmıştır. Bağ evlerinin birinin önünde ihtiyar bir kadınla bir de erkeğe tesadüf etmişler ve selam vermişlerdir. Sohbet esnasında ifadelerinden ve hallerinden Paşa'yı tanımadıkları anlaşılmıştır. Kendilerine, Salih Bozok: "Siz Mustafa Kemal Paşa'nın köşküne çok yakın bulunuyorsunuz, acaba sık sık Paşa'yı görebiliyor musunuz?" diye sormuştur.

İhtiyar adam, "Kabil mi efendim? Maiyetinde bulunan kara elbiseli muhafızların hiç kimseyi köşkün civarına sokmadıklarını" söylemiştir. "Bazen cuma namazında Hacı Bayram Camii'nde tesadüf edecek olursam uzaktan görmeye muvaffak olabiliyorum" deyince ihtiyar adama daha fazla bir şey sormayarak biraz sonra oradan ayrılmışlardır. Yaşlı adamın söyledikleri hem Paşa'yı hem de Salih Bozok'u hayretler içinde bırakmıştır. Çünkü Paşa, cuma namazına gitmemiştir. Demek ki ihtiyar kendi hayalinde yaratmış olduğu bir adamı Mustafa Kemal olarak tanımıştır. Paşa'nın aksakallı olduğunu da sözlerine

Ankaralılar ona her konuda destek olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın cebinde Ankara'ya geldiği günlerde 1200 lirası vardır. Bu da müfettişliğe verilen 20.000 liradan kalan kısımdır.⁹⁰ Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelişi sebebiyle bir hafta boyunca belediye bütün ihtiyaçlarını karşılamış, fakat bu durumun uzun süre devam edemeyeceği anlaşılmış, bunun üzerine Ankara eşrafı, Rıfat Efendi'yi aracı kılarak yardımda bulunmuştur.⁹¹

2.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da Açılması

Mustafa Kemal Paşa'nın, Meclis'in İstanbul'da toplanmasını istememesine rağmen muhalifler, orada serbest hareket edebilecekleri ümidiyle İstanbul'da toplanmasını istemişlerdir. Meclis-i Mebusan İstanbul'da toplanmış, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alan genç mebus grubu, Sivas Kongresi'nde alınan kararları ve Misak-ı Milli'yi (Milli Ant) onaylatmış, Meclis'in bu tutumu da İtilaf Devletleri'ne karşı bir meydan okuma anlamına gelmiştir.⁹²

İngiltere'de 15 Mart tarihli Genel Kurmayın bir Memorandum 'unda Türkiye'deki durum şöyle anlatılmıştır:

“...Siyasî kudret Nasyonalistler 'in eline geçmiştir. Milletın tümü harpten mutlak surette bıkmıştır. Fakat ahali topraklarının parçalanarak Rumlar veya Ermenilere teslim edilmesini önlemek üzere amansız bir şekilde harbe hazır bulunmaktadırlar. Mukavemet; işgal edilen bölgenin hacimariyle mütenasip olarak artmaktadır. Türkler olağanüstü dövüşçüdürler. Zaman Mustafa Kemal lehinedir. Ağır bir sözleşme sunmanın muhtemel neticeleri; Tasdikten kaçınma ve Parlâmento'nun Anadolu'ya kaçması ile orada yeni bir hükümetin kurulması...” denilmiştir...⁹³ Anadolu'daki durum en şeffaf haliyle memorandumda belirtilmiş ancak önlenememiştir.

O günlerde İstanbul'da Mebusan Meclisi'nin dağıtılmış olmasının doğal sonucu olarak Anadolu'nun güvenli bir yerinde yeni bir hükümet kurulması gündeme gelmiştir.

---

eklemiştir. Salih Bozok, **Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor**, Yay. Haz., C. Dünder, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2001, 75-76.

⁹⁰ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Sena Matbaası, İstanbul 1980, 243.

⁹¹ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber II**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, 506-509.

⁹² Halil İnalcık, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2016, 41.

⁹³ Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971, 151-152.

Anadolu'ya yardım edenlerin idam edilecekleri gazete ve duvar ilanlarıyla duyurulmuş, bu hareket İtilaf Devletleri ve Osmanlı Devleti tarafından önlenmek istenmiştir. Ayrıca bazı milletvekillerini, askerleri ve yazarları da tutuklayıp sürgün etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, işgale misilleme olarak başta Yarbay Rawlinson olmak üzere, o sırada Anadolu'da bulunan bütün İngiliz subay ve erlerini tutuklatmış ve Meclis'in Ankara'da toplanması için çağrı yapmıştır.⁹⁴

Milletvekilleri Mustafa Kemal'in uyarılarının önemini işgalle karşılaşınca anlamış; büyük bölümü Malta'ya sürülmüş,⁹⁵ İstanbul'dan kaçabilenler ise Ankara'ya gelmiştir.⁹⁶ Ankara'ya gelen kişilerden Gazeteci Yunus Nadi o günlerin Ankara'sı için adeta "uykuya dalmış bir hâl" ve "ölü memleket" benzetmelerini uygun görmüştür.⁹⁷ Yazar Halide Edip Adıvar'ı, Ankara'ya geldiği günlerde ziyaret eden hanımların aklında genelde aynı soru vardır. "İstanbul, İngilizlerin elindedir diye ümitsiz bir savaşa giriştik? Biz onları yenip dışarı atabilir miyiz? Ankara'nın yarısı Çanakkale'de şehit oldu. Ne faydasını gördük?" Halkın genel düşüncesi, Ankara kurtarıldığında kendilerinin barış ve dirlik içinde yaşayabileceği ve Anadolu'da yaşanan işgallerin onları etkilemeyeceği yönündedir. Fakat Ankaralı hanımlar bunu sırf kendi menfaatleri için söylememişlerdir. O zamana kadar yapılan fedakârlıkların bir sonuç vermediğini görerek bu düşünceye varmışlardır.⁹⁸ Kısacası, I. Cihan Harbi'nin yorgunluğu ve tükenmişliği içinde ezilen Anadolu halkı harpten yana değildir, bu nedenle halkı yeniden harbe ikna etmek de kolay olmayacaktır.⁹⁹

Şeyhülislam Dürrüzade Abdullah, 11 Nisan 1920 günü bir fetva vermiş¹⁰⁰ ve bu fetva sonucu Anadolu da çeşitli isyanlar çıkmış, hatta Ankara'nın ilçesi Beypazarı'na kadar bu isyanlar yaklaşmıştır. Yaşanan bu durum üzerine Ankara

⁹⁴ Turgut Özakman, **Şu Çılgın Türkler**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005, 21.

⁹⁵ Metin Aydoğan, **Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı**, Umay Yayınları, İzmir 2005, 174.

⁹⁶ Ankara'ya gelenlerin içinde; Yunus Nadi, Dr. Adnan Adıvar, eşi H. Edip Adıvar, Albay İsmet Bey vardır. Birkaç gün sonra da İstanbul'dan kaçan Harbiye Nazırı Fevzi Çakmak Paşa Ankara'ya gelmiştir. Yunus Nadi, **Ankara'nın İlk Günleri**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, 87.

⁹⁷ A.g.e, 87.

⁹⁸ Halide Edip Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihanı II**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998, 12.

⁹⁹ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi III**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1978, 982.

¹⁰⁰ Bu fetvaya göre:

1. Milli mücadele yanlıları hak yolundan ayrılmış olarak gösterilmiş ve öldürülmeleri vacip denilmiştir.
2. Milli Mücadele yanlılarıyla savaşmaktan kaçınmak büyük günah olarak adlandırılmıştır.
3. Milli Mücadele yanlılarını öldürenler "Gazi", Milli Mücadele yanlıları tarafından öldürülenlerde "Şehit" olarak tanımlanmıştır.
4. Milli Mücadele yanlıları ile haberleşenlerde çok büyük günah işlemiş sayılmıştır. Uluğ, A,g,e, 132-134.

Müftüsü Rıfat Efendi'nin fetvalarına, Anadolu'da bulunan din bilginleri de katılmış, İstanbul fetvalarının ağır etkisi önlenmiştir.¹⁰¹

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'e gelmekten çekinebilecek mebuslara güven vermek ve yeni seçilecek olan mebusları cesaretlendirmek amacıyla Meclis'in açılışının cuma gününe rastlamasını, daha önce Hacı Bayram Camii'nde topluca namaz kılınmasını ve dua edilmesini istemiştir. Bunu yapmaktaki amacı, mebusların kararsızlık içinde bulunmaları olmuştur. İsyancı diye kanun dışı ilan edildikleri halde, dinsel düşüncelere sıkı sıkıya bağlı buldukları için ayaklanmaya girişmiş olmaktan çekinecekleri düşünülmüştür. Günün önemini belirtmek için hatim indirilmiş ve iki gün öncesinden başlayarak her yerde Buhari-i Şerif okunmuş, Halife'nin düşman elinden kurtulması için dualar edilmiştir. Milliyetçi hareketin önemi üzerine vaazlar verilmiş, sonrasında Meclis'in açılışını kutlamak amacıyla törenler düzenlenmiş ve Mevlut okunmuştur. Resim 2.1. de görülen Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 günü, bu dinsel törenler içerisinde açılmıştır.¹⁰²

---

¹⁰¹ Rıfat Efendi'nin fetvalarında ise:

1. İstanbul'un İtilaf Devlerince işgaline, Halife'nin milletin menfaatine tedbir almasının engellendiğine dikkat çekilmiştir.
2. Vatan toprağını kurtarmak isteyenlerin hak yolundan ayrılmış olmayacağı belirtilmiştir.
3. Halifeliği kurtarmak için düşmana karşı savaşanlar ölürse "Şehit" kalırsa "Gazi" olur denilmiştir.
4. Bu durumda vatani ve dini için savaşan halka karşı düşman kuvvetiyle birlik olanlar en büyük günahı işlemiş sayılmıştır.
5. İstanbul'dan çıkan fetvaların düşman devletlerin zoru ile çıktığını ve gerçeğe uygun olmadığını bu yüzden şeriatça dinlenmemesinin gerektiği belirtilmiştir.

A.g.e, 134-136.

¹⁰² Kinross, A.g.e, 335-336.

Resim 2.1. Büyük Millet Meclisi'nin önü. (1922)¹⁰³

Ankara'ya gelen Mebusların konaklaması için şehirde uygun otel olmayışı nedeniyle, II. Abdülhamid Han'ın yaptırdığı Muallim Mektebi (Darülmualimin) tahsis edilmiş ve Mebusların her türlü ihtiyacı da Ankaralılar tarafından karşılanmıştır. Mebuslara aylık yüz lira verilmiş ayrıca Resim 2.2. de görülen yemek odasında her

¹⁰³ Albert Kahn, Ankara Büyük Millet Meclisi'nin önü. [Fotograf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

öğün üç kap yemek çıkartılmış ve yetmiş kuruşa verilmiştir. Yataklar ise ranza olmadığı için yerlere serilmiş; evli mebuslar ise merkezde ev bulmak zor olduğu için bağ evlerinde oturmuştur.¹⁰⁴

Resim 2.2. Büyük Millet Meclisi Binası'nda Bakanlar ve Milletvekillerinin yemek odası. (1922)¹⁰⁵

23 Nisan 1920 tarihi Türkiye Milli İstiklal Hareketi'nin devletini kurduğu tarih olarak kabul edilmiş ve bu tarihte Milli Mücadele, artık bir halk hareketi olmaktan çıkarak bir "Ulus Devlet'i" ekseninde gelişmeye başlamıştır.¹⁰⁶

"...Bu küçük şehir artık milli direnişin merkez karargâhı ve fiilen Türk bağımsızlık hareketinin başkentidir..."¹⁰⁷ Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Ankara'da özledikleri toplumsal dayanışmayı görmüş ve Ankara, Heyet-i Temsiliye'nin geçici merkezi olmaktan, Türkiye'nin başkenti durumuna

¹⁰⁴ Erdoğan ve Günel, A.g.e, 169-171.

¹⁰⁵ Albert Kahn, Ankara Büyük Millet Meclisi Binası'nda Bakanlar ve Milletvekillerinin yemek odası. [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

¹⁰⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam II**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, 281.

¹⁰⁷ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2011, 339.

yükselmiştir.¹⁰⁸

Meclis'in açılması dünyaya zafer inancının ilanını olmuş, bütün memlekette sevinçle karşılanmış ve bu gelişmeler işgalci güçler için de ağır bir yenilgi olmuştur.¹⁰⁹

11 Mayıs 1920'de İstanbul Hükümet'i, Mustafa Kemal Paşa'yı gıyabında ölüme mahkûm etmiş, bu durum padişahın halkın gözündeki itibarını zedelemiştir. Büyük Millet Meclisi, ulusal egemenliğin, Türk halkının ve Türkiye'nin tek temsilcisi olduğu düşüncesiyle hareket etmiş, bu düşüncüyü dayanak noktası yaparak, İstanbul Hükümeti'nin 16 Mart 1920 tarihinden sonra yaptığı bütün antlaşmaları İstiklal Mahkemesi kararıyla hükümsüz ilan etmiştir.¹¹⁰

İnönü Muharebeleri ile Ankara'ya yaralılar gelmeye başlamıştır. Askerî hastane yaralıların tamamını alacak büyüklükte olmadığından Abidinpaşa'daki okul binası da yaralı Mehmetçiklere tahsis edilmiştir. Millet tek vücut olarak tek amaç (bağımsızlık) etrafında her şeyden önce Yunan tehlikesini ortadan kaldırmaya karar vermiş, bunun için kuvvetli, düzenli ve büyük bir orduya ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır.¹¹¹ I. İnönü Muharebesi'nden Türk Ordusu başarı ile çıkmış, bu durum başta Ankaralılar olmak üzere bütün Anadolu'da sevinçle karşılanmıştır.¹¹²

Yunanlılar, "Büyük Ankara Seferi" için hazırlık yapmaya başlamış, Ankara' da ise tren istasyonuna doğru akın akın birliklerin cepheye gidişi hızlanmış. Ankaralılar, I. ve II. İnönü Muharebelerindeki gibi bir iki güne kadar Yunanlıların geri çekileceğini düşünmüş, ordunun zafer kazanacağına kesin gözüyle bakılmıştır. Ankaralılar cephede yenilgi yaşandığını, ancak Eskişehir'den gelen trenlerde halktan

---

¹⁰⁸ Oğuz AYTEPE, "Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 33 (2004), s. (19).

¹⁰⁹ Kazım ÖZALP, **Millî Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, 121.

¹¹⁰ Kemal H. KARPAT, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, 123-124.

¹¹¹ Mehmet Arif BEY, **Anadolu İnkılabı**, Yay. Haz., B. Demirbaş, Arba Araştırma Basım Yayım, İstanbul 1987, 66.

¹¹² Resmi daireler, okullar, caddeler, sokaklar ve evler bayraklarla süslenmiştir. Büyük Millet Meclisi önünde yapılacak olan geçit töreni için herkesin beyaz gömlek ve koyu elbise giymesi duyurulmuş, o gün askerî birlik mızıkasıyla geçit töreni başlamış; en başta sancak-ı şerif, onun arkasında din adamları, hocalar ve dervişler yürümüş ve ilahiler söylemişlerdir. Paşa, Meclis balkonunda mebuslar arasında yer almıştır. Yediden yetmişe kadar Ankara halkı da Meclis'in karşısında Millet Bahçesi'ni doldurmuştur. Din adamlarının arkasından çarşı esnafı yaptıkları işleri gösterir levhalarla geçit yapmış, bu törenin en görkemli manzarası, İmalat-ı Harbiye'nin hazırladığı tablo olmuş ve onun geçişi sırasında ortalık alkıştan inlemişlerdir. Daha sonra öğrenciler geçit yapmış ve gece de fener alayları yapılmıştır. İkinci İnönü zaferinde de aynı sevinç, aynı coşku ve tören yapılmıştır. Bu defaki, bir öncekinden de görkemli olmuş ve öğrenciler de üniformalı olarak geçit yapmıştır. Salih Bozok, Cemil S. Bozok, **Hep Atatürk'ün Yanında**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1985, 93-95.

kişileri görünce anlamaya başlamıştır.¹¹³ Tren vagonları kadın, çocuk ve yaşlı erkeklerle dolu bir şekilde gelirken, Eskişehir'deki halk yenilgi sebebiyle Ankara'ya sığınmıştır.¹¹⁴ Türk ordusunun Kütahya-Eskişehir muharebelerini kaybetmesi, İstiklal Harbi'ni en tehlikeli noktasına getirmiş, ordunun büyük kayıplarla Sakarya gerisine çekilmesi, Ankara'da gizlenmesi mümkün olmayan bir sarsıntı yaratmıştır.¹¹⁵

Ankara Şehri bir sınır bölgesi haline gelmiştir. Ankaralılar, Eskişehir'den gelen halka bir taraftan yardım etmeye çalışırken bir taraftan da sıranın ne zaman kendilerine geleceği konusunda endişe duymuştur. 29 Temmuz 1921 günü Türk Ordusu Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilmiş, bu durum Afyon'dan, Eskişehir'den ve Kütahya'dan Ankara üzerine göç eden halkla birlikte Ankaralıları da etkilemiştir. Düşman artık çok yaklaşmış ve bu olumsuz ortam Resim 2.3. de görülen Büyük Millet Meclisi'nde bulunan Mebuslar arasında da hararetli tartışmalara neden olmuştur.¹¹⁶

---

¹¹³ Eskişehir'den gelenler arasında sadece Türk yaralıları yoktur zaman zaman Yunanlılar da vardır. Ancak onlara da yardım edilmiş, kin güdülmemiştir. Fuat Bayramoğlu, "Milli Mücadele Yıllarında Ankara." **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 9/27 (1993), s. 490.

¹¹⁴ Müderrisoğlu, A.g.e, 115-119.

¹¹⁵ Sabahattin Selek, **Milli Mücadele**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997, 12.

¹¹⁶ 5 Ağustos 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi yetkiyi tek elde toplamak için (Başkomandanlık ihdası ile bu vazifenin Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında kanun teklifi) Başkomutanlık Yasasını oy birliğiyle kabul etmiştir. Üç ay süre ile Mustafa Kemal Paşa "Başkomutan" seçilmiştir. Böylece bu süre boyunca Büyük Millet Meclisi yetkilerini Paşa'ya devretmiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**. (1921). Dönem 1, Toplantı 2, C. 2, s. 164.

Resim 2.3. I. TBMM. (1930)¹¹⁷

Savunma hazırlıkları için ciddi mali kaynağa ihtiyaç olmuş, bunun üzerine klasik vergi arttırma yöntemlerini kullanmanın işe yaramayacağı anlaşıldığından, “Dünyada ilk defa geniş anlamda uygulanacak olan” Tekâlif-i Milliye Emirleri yürürlüğe girmiştir.¹¹⁸

11 Ağustos’tan itibaren, Tekâlifi Milliye Komisyonları topladıkları malzemeleri Ankara’ya göndermiştir. Ulaşım eldeki imkânlarla, askerlik çağını geçmiş erkek, genç kız ve kadınların görev almasıyla sağlanmıştır. Yürüme hızına bağlı olan ulaşım oldukça verimsizdir ve bir grup malzemeyi Ankara’ya taşıırken başka bir grup gelen malzemeyi cepheye iletmiştir.¹¹⁹

¹¹⁷ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. I. TBMM [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1930.

¹¹⁸ Halktan bu emirlerle istenen malzemelere bakınca aslında Yunan Ordusu ile yapılan harbin varlık-yokluk mücadelesi olduğu açık şekilde ortaya çıkmıştır. Çamaşırdan, çoraba, ayakkabıdan, nala, buğdaydan, sabuna, öküz arabasından, deveye, kablodan, bujiye kadar aklımıza gelebilecek birçok malzeme halktan istenmiştir. Anadolu da para bulunsa da seri üretim gelişmediği için aynı anda bir malzemenin çok sayıda bulmak da zor olmuştur. Müderrisoğlu, A.g.e, 128-129.

¹¹⁹ A.g.e, 131.

Top sesleri artık Ankara'dan duyulacak kadar yaklaşmış, Namazgâh 'ta Ankaralı erkekler, Hacı Bayram Veli Türbesi'nde kadınlar toplanıp dua emişlerdir.¹²⁰ İşte bu şartlarda 22 gün 22 gece devam eden Sakarya Meydan Muharebesi “Kesin” Türk zaferiyle sona ermiştir.¹²¹ Bir sınır kenti görüntüsüne bürünen Ankara Şehri bağımsızlığı için bu tehlikeyi de atlattı ve Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamak için hazır hale gelmiştir.

II. İnönü Zaferi'nden sonra Ankara'da ilk elçiliği Afganistan açmıştır. Sakarya Zaferi'nden sonra da Resim 2.4. de görüldüğü üzere önce Sovyetler Birliği ile bu birliğin içinde yer alan Buhara ve Azerbaycan Cumhuriyetleri, müteakiben “İstiklal Harbi'ni haklı bulan” diğer devletler siyasî temsilciliklerini Ankara'da açmaya devam etmişlerdir. Böylece Ankara önemli bir diplomasi merkezi olmuştur.¹²²

---

¹²⁰ A.g.e, 153.

¹²¹ ...“Ankara'nın taşına bak
Gözlerimin yaşına bak.
Biz Yunana esir olduk,
Şu feleğin işine bak.

Ankara'da Sincan yolu
Yunan tuttu sağı solu,
Yunana esir olmayız
Yetişiyor aslan ordu...”. A.g.e, 156-157.

¹²² A.g.e, 169.

Resim 2.4. SSCB Büyükelçiliği personeli. (1922)¹²³

İstiklâl Harbi boyunca, Anadolu insanının birlik ve beraberlik içinde verdiği mücadele ve şehit sayısı değerlendirildiğinde,¹²⁴ Ankara'nın önemi ortaya çıkmış ve İstiklal Harbi'nin sonunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin merkezi Ankara olarak belirlenmiştir.¹²⁵

2.4. İstiklal Harbi Dönemi'nde Ankara'da Sosyal ve Kültürel Hayat

İstiklal Harbi yıllarında Ankara, Moskova ve Londra ile birlikte dünyanın üç büyük şehrinden birisi olmuş, hatta onlardan daha çok konuşulur hale gelmiş, Avrupa ve Amerika gazetelerinde sık sık ismi geçmeye başlamıştır.¹²⁶

Anadolu'nun ortasında ilkel bir kasaba görünümündeki Ankara, kimsenin pek uğramadığı, yabani arazilerle çevrili, yazın sıcak, kışın oldukça soğuk bir yer

¹²³ Albert Kahn, Ankara SSCB Büyükelçiliği personeli. [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

¹²⁴ "... Edirne 24, İzmir 114, Adana 258, Erzurum 382, Trabzon 832, Gaziantep 72 idi. Ankara ise, (Ankara 211, Ayaş 279, Bala 157, Beypazarı 243, Çubuk 160, Haymana 210, Kalecik 207, Keskin 222, Kızılcahamam 224, Nallıhan 86, Zir 46, (Şereflikoçhisar 272 olmak üzere) toplamı 2317 kişidir..." . Sakallı, A.g.e, 117.

¹²⁵ Tuncer Baykara, **Milli Mücadele**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, 104.

¹²⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Vatan Yolunda**, Bas. Haz., A. Özkırımlı, Birikim Yayınları, İstanbul 1980, 93-94.

durumundadır.¹²⁷ Orta Anadolu'nun merkezinde denizlerden uzak, bir kaya parçasının üstünde ve eteklerinde kurulmuştur. Firik, Hitit, Bizans, Roma, Galatyalı, Ahi Türklerinin yaşadığı Orta Anadolu diyarı, Selçuklu Sultanlarının müstahkem kalesi ve Osmanlı beylerbeylerine merkezlik etmiştir.¹²⁸ İlk bakışta küçük görünmekle birlikte büyümeye çok müsaittir¹²⁹ ve üstünde kale harabelerinin bulunduğu bir tepenin etrafında 1922 yılında 50.000 nüfuslu eski bir şehirdir.¹³⁰

Öküzlerin çektiği, kadınların güttüğü, ilkel arabalar (kağnılar) yolların aranan araçlarıdır. Onlar, herkesin gözünde, milli ordu cephanesinin taşındığı birer sembol durumundadır. Harp yıllarında takviye kuvvetleri Ankara'dan geçer, her yerde acemi erler talim ile meşgul olurlar.¹³¹

Yıllardır devam eden harpler nedeniyle Anadolu bir yıkıntı görünümündeyken, sanayi ve ticaret de genelde kıyı kesimlerde toplanmaktadır. Sevr Antlaşma 'sına göre Türkler 'in elinde sadece Orta Anadolu kalmış ve bu bölge de alt yapıdan yoksun durumda bulunmaktadır.¹³²

Ankara'da surların dışında modern bina yok denecek kadar azdır. Bir zamanlar Ankara geçisi tüyünden elde edilen tiftik ticaretiyle zenginleşen bir şehirken, yaşanan yangınla¹³³ ekonomisi çökmüştür. Dönem itibariyle şehrin tüm varlığını; basit evler, kahveler, çayhaneler ve bir kısmını İspanya kökenli Yahudilerin işlettiği dükkânlar oluşturmuştur. Kaleye çıkan kaba taşlarla döşenmiş daracık sokakların iki yanında saçaklar yola doğru taşmış, bakımsızlıktan çökecek gibi görünen eski evler sıralanmıştır. Kale ise sıtma mikrobu taşıyan sivrisineklerin kaynaştığı bataklık araziye tepeden bakar durumdadır ve öteki tepelerin çoğunda Ermeni ve Rum tüccarların yaptırdığı yazlık evler ve meyve bahçeleri vardır.¹³⁴

¹²⁷ H. C. Armstrong, **Bozkurt**, Çev., G. Ç. Güven, Arba Yayınları, İstanbul 1998, 57.

¹²⁸ Enver Behnan Şapolyo, **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul 1958, 345.

¹²⁹ A. Esat Bozyiğit, (Yay. Haz.) **Ankara'nın Taştır Yolu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, 56-62.

¹³⁰ Leonid Friedrich, **Ankara 1922**, Çev., G. Gürtürk, Kaynak Yayınları, İstanbul 1994, 43-44.

¹³¹ Berthe Georges Gaulis, **Çankaya Akşamları II**, Çev., F. Tekin, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 2001, 43-44.

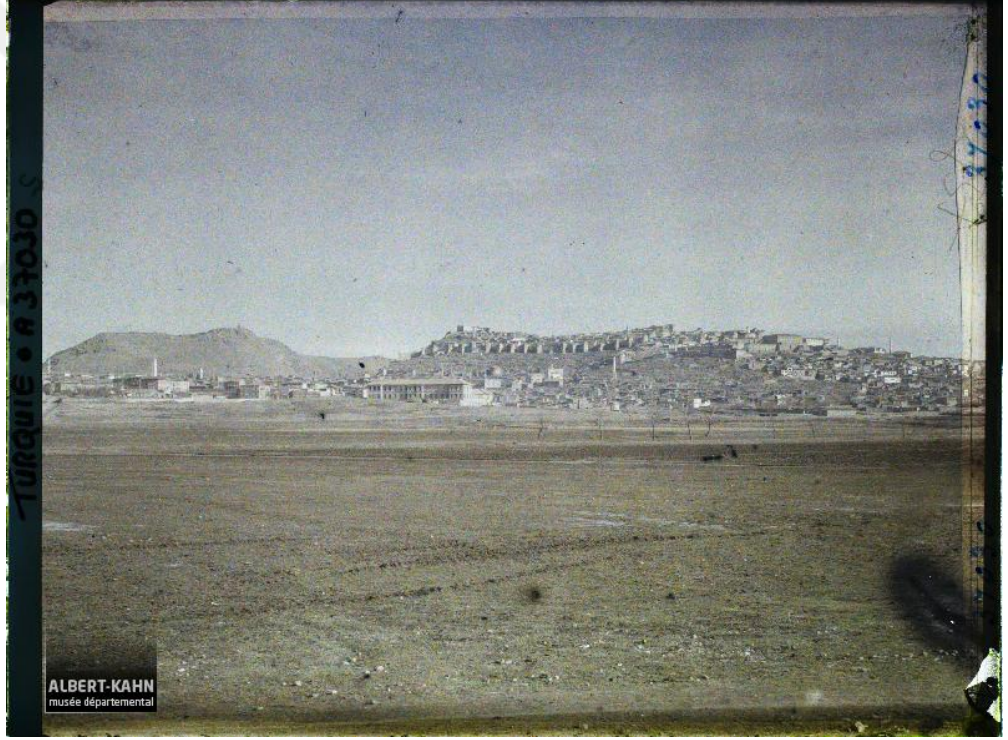
¹³² Baskın Oran, **Atatürk Milliyetçiliği**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1988, 41-42.

¹³³ Sebebi tam bilinmeyen yangın sonucu, Hisarönü Mahallesi, Uzunçarşı (Çıkırıkçılar Yokuşu), Yeğenbey Camii, Bedesten, Saraçlar Çarşısı ve Atpazarı'nda bulunan bazı hanlar tamamen zarar görmüştür. Abdülkerim Erdoğan, **Mamak Tarih ve Kültür Atlası 2**, Mamak Belediyesi Yayınları, Ankara 2015, 39.

¹³⁴ Andrew Mango, **Atatürk**, Çev. F., Doruker, Sabah Kitapçılık, İstanbul 2000, 258.

Eskiden Türkiye, sessiz ve ıssız bir ülkedir ve Haydarpaşa'dan Ankara'ya, Ankara'dan da Kayseri ve Sivas'a seyahat edecek bir insanın kendi bindiği trenin sesinden başka ses duyması pek mümkün değildir. Ara sıra görünen kasabalar ve köyler ise taş yığını andırmaktadır.¹³⁵

İstanbul'dan Ankara'ya üç yüz kilometrelik tek hatlı bir demiryolu vardır ve ilk bakışta Ankara, iki kısımdan oluşmuş gibi görünmektedir. Asya şehri olmakla beraber bir modernleşmiş kısım, bir de eski Ankara vardır. Anadolu'nun belli başlı yollarının kesiştiği bu stratejik merkezde deve kervanları hareket halindedir. Ankara'daki bu ortamı tam anlamıyla ifade etmek imkânsızdır. Ankara âdeta, Asyalıların isteklerini çeken, birleştiren bir mıknatıs gibidir.¹³⁶

Resim 2.5. Ankara Şehri'nin genel görünümü- kale. (1922)¹³⁷

İstiklal Harbi yıllarının Resim 2.5. te görülen Ankara'sı, tarihi kale etrafında kurulan mahallelerden oluşan bir kasaba görünümünde olup, nüfusu 18-20 bin

¹³⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ankara**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1964, 177.

¹³⁶ Berthe Georges Gaulis, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği**, Çev., C. Yazansoy, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1999, 147-149.

¹³⁷ Albert Kahn, Ankara Şehri'nin genel görünümü- kale [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

civarındadır ve yabancı hiç kimsenin görünmediği bir yerdir. Sadece tiftik, bal ve armut üreten bir şehirdir. Keçiören, Ankara'nın önde gelen kişileri için yazlık oturma yeridir. Çankaya'da ise genelde üzüm bağları ve eskiden beri yaşayan gayrimüslimlerin yerleşim alanları bulunmaktadır. Samanpazarı bölgesi, şehrin en kalabalık yeri, Karaoğlan Çarşısı denilen yer ise şehrin en büyük alışveriş noktasıdır. Dikmen ve Etlik genelde uzak semtler olarak anılmaktadır. Ogüst Mabedi'nin yanındaki Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesi o günlerde manevi dünyayı rahatlatıcak ve İstiklal Harbi'ni kazanmak isteyen halkın uğrak noktası olmaya devam edecektir. Ankara da Resim 2.6. da görülen istasyon vardır.¹³⁸

Resim 2.6. Ankara İstasyon. (1930)¹³⁹

Genelde İstanbul'dan yola çıkan memurlar faytonla Taşhan'a¹⁴⁰ gelir, Mülkiye

¹³⁸ 19 Mayıs 1919 günü aslında Ankara'nın dış dünya ile tek bağlantı noktası trendir. Ankara tren istasyonu iki ayrı binadan oluşmaktadır. İstasyonda görülen lacivert üniformalı personel Rum ve Ermeni vatandaşlardır. Yabancı şirket tarafından yönetilen demiryollarının işletme dili Fransızcadır. Fransızca'yı da genelde Rum ve Ermeniler bildiği için personel genelde bu gruptan görevlendirilmiştir. Trenden inince, gar binasının yüz metre sağında iki katlı taş bina direksiyon binasıdır. Alman mühendisler bu küçük binayı demiryolu yöneticileri için yapmışlardır. Müderrisoğlu, A.g.e, 32.

¹³⁹ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Ankara İstasyonu [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1930.

¹⁴⁰ Taşhan'ın sahibi Cemal Bey'in en küçük oğlu Seyfi Taşhan burasını şu şekilde anlatmıştır:

Müfettişleri şehirden ayrılırken tozlu yoldan yürüyerek trene binerlerdi. Ulus İşhanlarının bulunduğu yerde Darümuallimin (Öğretmen Okulu), Keçiören’de de Ziraat Mektebi, Resim 2.7. de görülen evvelce İttihat ve Terakki Kulübü olarak kullanılan şimdi müze olan, ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi binası o günlerin Ankara’sını yansıtmıştır.¹⁴¹

Resim 2.7. Büyük Millet Meclisi Binası. (1922)¹⁴²

Ankara’da vali, defterdar ve jandarma komutanı gibi üst düzey görevliler

---

“... 1928 yılında babam büyük bir atılım yapıyor, insanların hayvanları ile konakladığı, geçmiş dönem ihtiyacına göre hizmet sunan hanı, modern büyük bir otele çeviriyor. İki katlı yüz odalı Taşhan Palas Oteli, diğer adıyla “Hotel d’Angora” ya bir de restoran ekleniyor.

Hanın alt katında girişi arkadan olan yere, “İmren Lokantası” tabelası asılıyor, babam, burayı işletmesi için de Bolşevik İhtilali’nden kaçan Rus Juri Georges Karpovich’i İstanbul’dan getiriyor. Bir süre bu isimle devam eden lokanta daha sonra adını “Karpıç” olarak değiştiriyor. Ankara’nın en modern müzikli restoranı olan Karpıç’in başgarsonu da Rus Sergiyev idi, daha sonra onu “Süreyya” olarak tanıdık, kendi adına restoran açtı. Karpıç, han yıkılana kadar burada kaldı, 1933 yılından sonra da Merkez Bankası yanındaki yere taşındı, bundan sonra da başkent in en önemli mekânı olarak tarihe geçti...”. Taner Dedeoğlu, “Ankara’nın tarihi binası; Taşhan”, 15 Temmuz 2019, <http://www.uhahaberajansi.com>.

¹⁴¹ İlhan Bardakçı, **Taşhan’dan Kadifekale’ye**, Milliyet Yayınları, 1975, 63-65.

¹⁴² Albert Kahn, Ankara Büyük Millet Meclisi Binası [Fotograf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

dışında kimsenin manyetolu telefonu yoktur, bu telefonla¹⁴³ da yalnızca şehir içi ve yakın bölgelerle konuşmak mümkündür. Uzak bölgelerle telgraf aracılığıyla iletişim kurulabilmektedir.¹⁴⁴

Ankara’ da toplu taşıma ya da taksi o günlerde mevcut değildir, sadece birkaç fayton vardır. Tren istasyonunu şehre bağlayan yaklaşık bir buçuk kilometrelik yolu vardır ve yol yukarıda Karaoğlan Caddesi’nin başında bulunan Taşhan Meydan’ında sona ermektedir. Toprak zemine sahip olan bu yol, yağışlı günlerde çamur, kuru günlerde tozla kaplı olduğundan sıkıntı yaşatmaktadır. Yolun iki tarafında bulunan bataklıklar sivrisineklerle doludur. Bu da sıtma hastalığının başlıca nedeni olmaktadır. Bu yüzden Ankara’ da o yıllarda her evde bol miktarda kinin bulundurmaya gerekmektedir.¹⁴⁵

Yokuşun sağ başında İttihat ve Terakki Kulübü Binası’nın karşısında; yüksek duvarlarla ve ağaçlarla kaplı yer Şehir Bahçesi’dir ve burası o günlerde Ankara’nın tek parkıdır. Yokuşun düzlüğe dönüştüğü yer ise Resim 2.8. de görülen “Taşhan Meydanı”dır.¹⁴⁶

---

¹⁴³ 1860’da “Johann Philips Reis” adındaki bir Alman ile Charles Grafto Page ve Elisha Gray yaptıkları denemeler sonucunda elektrikle çalışan ilk telefonu bulmuşlar ancak çeşitli güçlüklerle karşılaştıkları için netice alamamışlardır. 1820’den itibaren birçok kişi telefonun icadı için çalışmalarda bulunmuş ve 1849’da İtalyan Antioio Meucci tarafından “Teletrofono” isimli cihaz icat edilmiştir. 1876’da ise insan sesini nakledebilen telefonun yapılması Aleksander Graham Bell tarafından mümkün olmuştur. Evvela 1878’de Amerika’da daha sonra da 1879’da Londra’da, manuel telefon santralleri kurulmaya başlanmıştır.

Anadolu’da ise ilk manuel santral 23 Mayıs 1909’da İstanbul Büyük postane binasında 50 hatlık olarak tesis edilmiştir. Türkiye’de ilk otomatik santral 11 Eylül 1926’da Ankara’da 2000 hatlı olarak hizmet vermeye başlamıştır. İzmir’de yine buna benzer türden santrallerin kurulmasına 1928 yılında başlanmış olup, 1930 yılında İzmir’deki otomatik abone sayısı 1300’e ulaşmıştır. 1 Eylül 1935’de devlet santrallerle birlikte telefon tesisatının tümünü, yabancı şirketlerden satın almıştır. Bu tarihte İstanbul’daki otomatik abone sayısı 10.000 civarındadır. Ankara-İstanbul arası telefon haberleşmesi 1929’da tek devre ile başlamıştır. 1932’de ise Avrupa’daki Sofya, Belgrad, Viyana gibi merkezler de görüşmelere açılmıştır. Ankara-İzmir hattı ise 1937 yılında tamamlanmıştır. Yurda Güven Bezaz, **Haberleşme ve Tarihçesi**, Ankara 2007,115-122.

¹⁴⁴ Nezihe Araz, **Mustafa Kemal’in Ankara’sı**, Apa Ofset Basımevi, İstanbul 1994, 27.

¹⁴⁵ Müderrisoğlu, a.g.e, 32-33.

¹⁴⁶ Meydana adını veren iki katlı büyük taş bina, modern bir kervansaray görünümündedir. Üst katta odalar alt katta ise avluyu çevreleyen ahırlar bulunmaktadır. Binanın sol yan duvarında Angora Otelii yazmaktadır. Ancak bu yazı genelde yabancılar için yazılmış gibidir. Bu otel ve han karışımı bina Ankaralılar için Taşhan’dır. (Bugünkü Ulus Meydanı, Taşhan’ın yerinde Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi bulunur.) A.g.e, 34

Resim 2.8. Ankara Taşhan. (1928)¹⁴⁷

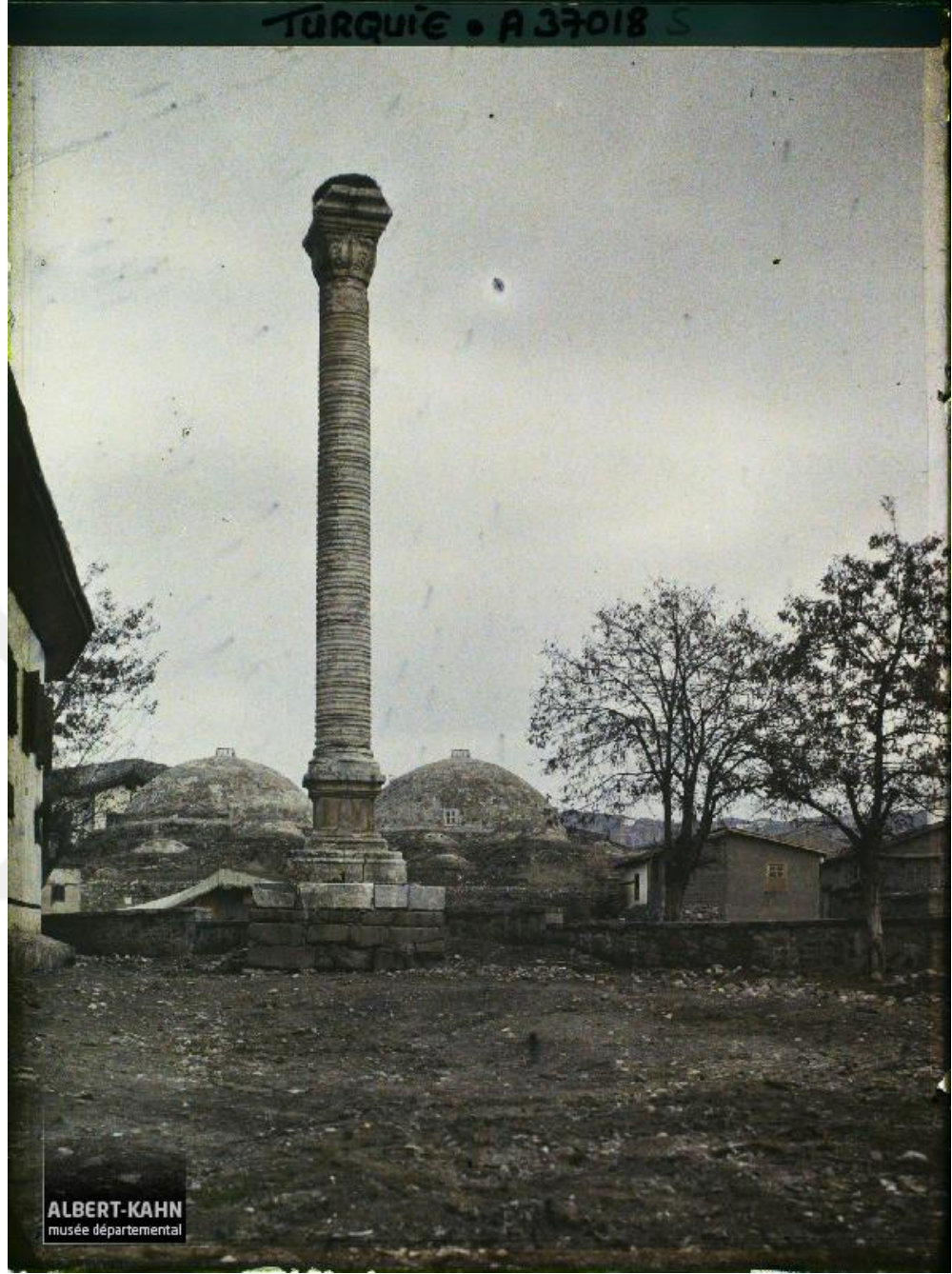
Taşhan'ın sol gerisinde, küçük bahçe içindeki iki katlı bina Ankara Vilayet Konağı'dır ve Vali ile il yöneticileri çalışmalarını bu binada yürütmektedir. Vilayet Konağı'nın biraz ilerisinde görünen yüksek sütun, Romalılardan kalma Resim 2.9. da görülen Julien Sütunu'dur ve sütunun gerisindeki iki büyük kubbeli bina Eski Hamam'dır. Hacı Bayram Caddesi'nden Hacı Bayram Camii'ne doğru ilerledikçe sol tarafta ağaçların altında önünde masa ve sandalye olan yer Ankara'nın iki ünlü kahvesinden Merkez Kırathanesi'dir ki, buradaki müşteriler o günlerde çay, kahve, limonata içerek ve tavla, domino, kâğıt oynayıp sohbet ederek vakit geçirmektedirler. Onun karşısında sağdaki kahve ise adını önünde bulunan kuyudan alan Kuyulu Kahve'dir. Yaz aylarında kuyuya ayran, limonata ve şerbet testileri sarkıtılıp müşteriye soğuk ikram yapılmaya çalışılmıştır. Hacı Bayram Caddesi'nde o günlerde yemeni, ayakkabı ve çizme satan dükkânlarla karşılaşma ihtimali çok yüksektir.¹⁴⁸ Ev eşyası, her tür mobilya ve yapının çok az oluşu, var olanların sadeliği, Avrupai bir yaşam tarzının olmadığını açıkça göstermektedir.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Ankara Taşhan [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1928.

¹⁴⁸ Müderrisoğlu, a.g.e, 36-37.

¹⁴⁹ Ankara Kalkınma Ajansı, **Seyyahların Gözüyle Ankara**, Ankara Kalkınma Ajansı Yayını, Ankara 2017, 86.

Resim 2.9. Julien Sütunu.(1922)¹⁵⁰

Ankara kenti büyüyüp Kale'nin duvarları dışına taştıktan sonra, Resim 2.10. da görülen Hacı Bayram Camii ve çevresi Türkler'in en önemli yerleşim yeri olmuş,

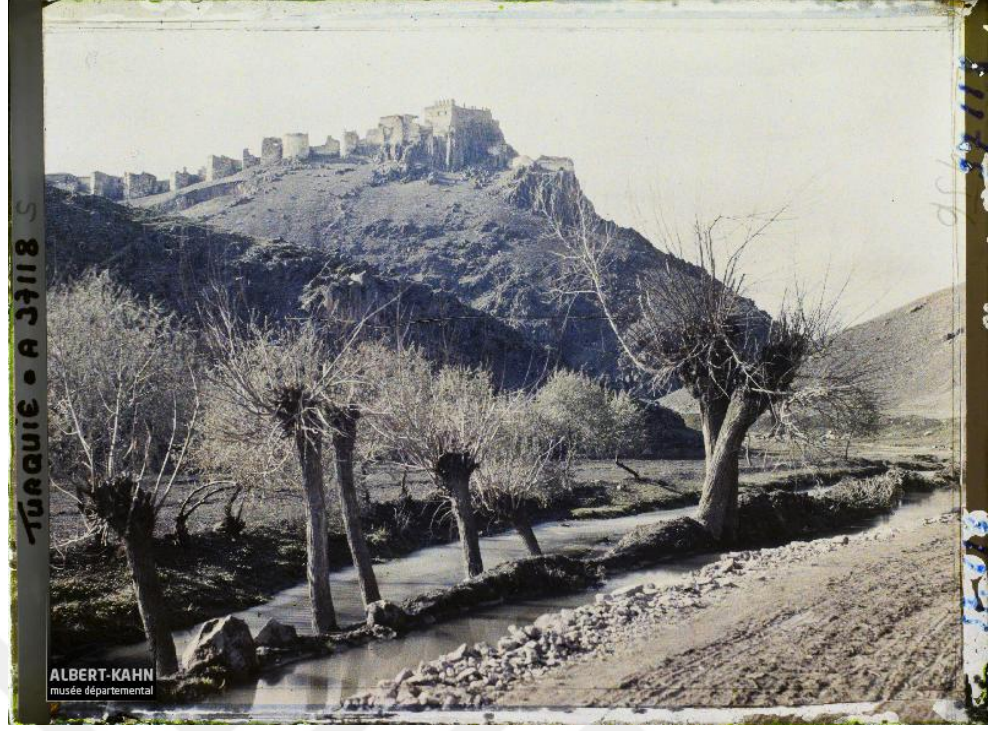
¹⁵⁰ Albert Kahn, Ankara Julien Sütunu [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

Resim 2.10. Hacı Bayram Cami ve Afgan Elçiliği Binası. (1922)¹⁵¹

Resim 2.11. de görülen Bend-Deresi ve Çankırı Kapısı'na dek uzanan bölgede genelde Türkler yaşamıştır.

¹⁵¹ Albert Kahn, Ankara Hacı Bayram Cami ve Afgan Elçiliği Binası [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

Resim 2.11. Bend- Deresi ve Ankara Kalesi'nin kuzey duvarları. (1922)¹⁵²

Hacı Bayram Caddesi'nin Karaoğlan Meydanı'ndan sonra devamı dar bir caddedir ve burası aranan birçok malzemenin bulunduğu tek katlı dükkânlardan oluşan, Resim 2.12. de görülen Tahtakale Pazarıdır.¹⁵³ Özellikle dışarıdan gelen malzemeler içinde bulunan petrol lambalarına eklenen gaz yağında kontrollü alım sağlamak için dükkânın önüne zaptiye görevlendirilmiş, 1929 yılında çıkan yangında Tahtakale tamamen yok olmuştur. Günümüzde yerinde Hâl ve küçük çarşı vardır. Ankara da satılan malın cinsine göre anılan küçük çarşılar: Kavaflar, Yemeniciler, Bakırcılar, Demirciler, Sobacılar, Semerciler Çarşısı vb.dir. Genelde bu çarşılara insanlar, hem ulaşım hem de taşımada, o günlerde kullanılacak daha iyi alternatifler olmadığından eşek ile gelinmiştir.¹⁵⁴

¹⁵² Albert Kahn, Ankara Bend- Deresi Mahallesi ve Ankara Kalesi'nin kuzey duvarları [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

¹⁵³ Taht: Alt demektir yani kalenin altı varoşa yer diye de geçer. Genelde büyük şehirlerde kale çevresinde "Tahtakale" diye anılan yer bulunmaktadır. Hasan Cicioğlu, "Hasan Cicioğlu ile Ankara da Sosyal ve Kültürel Hayat Üzerine Söyleşi". Naslı İnşaat, Ankara 9 Nisan 2019.

¹⁵⁴ Müderrisoğlu, a.g.e, 38-39.

Resim 2.12. Ankara Tahtakale Pazarı. (1929'lar)¹⁵⁵

Kalenin dibinden akan Hatip Çayı'nın kenarında çamaşır yıkayan kadınlara rastlamak o günlerde gayet doğaldır. Kale Dibi olarak geçen mahalle kalenin tren istasyonu tarafına bakan yüzü ile Karaoğlan Caddesi arasında kalan bölge için kullanılmıştır. Zenginlerin villa tipi evleri ile vitrinli mağazalar bu mahallede bulunmuş; Rum, Ermeni ve Yahudi zenginlerde genelde bu mahallede oturmuştur. 1916 yılında çıkan yangında bu görkemli mahallenin çoğu kısmı yanmıştır. Karaoğlan Caddesi'nden Kale yönünde yükselen dar cadde Çıkrıkçılar Yokuşu'dur. Burası eskiden Ankara'nın meşhur tiftik keçisinin yününden sof dokunan çıkrık sesinin eşlik ettiği bir yerdir. Daha sonraları İngiltere de yaşanan Sanayi İnkılabıyla dokuma sanayindeki gelişme nedeniyle çıkrık sesleri susmuş el tezgâhları kalkmıştır. Çıkrıkçılar Yokuşu'nun yakınında Atpazarı, Koyunpazarı ve Resim 2.13. de görülen Samanpazarı bulunur.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Ankara Tahtakale Pazarı [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1929'lar.

¹⁵⁶ Müderrisoğlu, a.g.e, 40-44.

Resim 2.13. Ankara Saman Pazarı. (1928)¹⁵⁷

Çarşıdaki lokantalar aşçı dükkânlarından farksızdır. Daracık sokaklı mahallelerin evleri yarı ince tuğla, yarı kerpiç karışımı binalardan oluşmuştur. Kuyusu olmayan evlerin kullanılacak suları mahalle çeşmelerinden taşınmıştır. Kıyı mahallelerde Arnavut kaldırımı bile olmayan sokaklar vardır. Şehrin bir başka ticaret merkezi olan At Pazarı Ankara Kalesi'nden aşağı uzanır ve kale içinde Resim 2.14. de görülen tipik Ankara evleri vardır. Eski dönemlerin birçok şehirleri gibi, Ankara'da önce Kale içinde kurulmuş, zamanla merkezinden uzaklaşarak tepenin eteklerine doğru yayılmıştır.

¹⁵⁷ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Ankara Saman Pazarı [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1928.

Resim 2.14. Eski Ankara evleri. (1922)¹⁵⁸

Ankara’da o zamanlar çok az vitrinli mağaza vardır. Bunların arasında en güzeli, Hüseyin Hüsnü Bey’in İstanbul Eczanesi’dir ve bundan sonra emekli subay Yusuf Ziya Bey’in tuhafiye mağazasıyla kunduracı Kohen Efendi’nin¹⁵⁹ mağazası gelmiştir.¹⁶⁰

Türkiye’nin ölüm-kalım savaşı devam ederken Ankara’da çeşitli spor faaliyetleri, her gün biraz daha artmış; okullarda her fırsatta müsamereler düzenlenmiş, şiirler okunmuş, piyesler oynanmıştır. Millî bayram ve tatil günlerinde Keçiören yolu üzerinde Kalaba Köyü civarında Ziraat Okulu çayırında okullar arasında yapılan jimnastik hareketleri yanında çuval ve yumurta yarışları gibi çeşit çeşit yarışmalara da yer verilmiştir. Bu gibi hareketler zamanla Askerî birliklerde de görülmüş, Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere bakanlar, milletvekilleri ve komutanlar da izlemek suretiyle etkinlikleri onurlandırmışlardır.¹⁶¹

¹⁵⁸ Alber Kahn, Eski Ankara evleri [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

¹⁵⁹ Kohen Efendi: Oldukça şık giyinen Musevi, kıvrıkcık saçlı bir adamdır. Daima papyon veya kravat takmış ve Mebuslara yaptığı botlardan da çok para kazanmıştır. Bozok ve Bozok, a.g.e, 81-87.

¹⁶⁰ A.g.e, 81-87.

¹⁶¹ A.g.e, 81-87.

Ankara Kalesi'nin Elmadağ'a bakan yamaçlarında ilerleyince Ulucanlar ve Cebeci görülür ve Cebeci de bulunan düzlük ve çayırılık yer Resim 2.15. de görülen "Cebeci Çayırı" olarak anılırdı ki, Ankara'nın spor alanı ve stadyumu burasıdır. O yıllarda Ankaralıları futbolu çok nadiren ancak cirit oyununu oldukça sık aralıklarla oynamışlardır.¹⁶²

Resim 2.15. Ankara Cebeci Çayırı. (1930)¹⁶³

Samanpazarından istasyon yönüne doğru gidildiğinde üç azınlık mahallesi görülmüştür.¹⁶⁴ Hacı Doğan Mahallesi'nin alt ucunda mahalle ile bataklıklar arasındaki geniş düzlüğe Resim 2.16. da görülen "Hergele Meydanı" denmiştir. Konya, Kayseri, Kırşehir, Kaman, Bala bölgelerinden her gelenin Ankara'ya giriş kapısı burası olmuştur. Bu nedenle buraya "Her Gelen Meydanı" denmiştir. Zamanla

¹⁶² Müderrisoğlu, a.g.e, 48-49.

¹⁶³ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Ankara Cebeci Çayırı [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1930.

¹⁶⁴ Azınlık mahalleleri içinde önce Yahudi Mahallesi karşımıza çıkar ve burada bir Havra bulunur ayrıca Yahudiler sayıca az, mahallede küçüktür. Namazgâha giden caddenin her iki yanı Rum Mahallesi'dir. Rum Mahallesi'nde o günlerde gece gündüz laterna sesleri ve sarhoş insan gürültüleri rastlanılan bir durumdur. Ankara da bulunan İngiliz ve Fransız birliklerinden güç aldıkları anlaşılmaktadır. Hacı Doğan Mahallesi diye anılan yerde de Ermeniler oturur; örf, adet, yemek, müzik ve giyimleri Türklere en yakın olan azınlık Ermenilerdir. Genelde Ermenice bilmeyip Türkçe konuştuklarından kim Türk kim Ermeni anlamak o günlerde zordur. Müderrisoğlu, a.g.e, 45-46.

bu ad “Hergele Meydanına” dönüşmüştür. Burası bugünkü Gençlik Parkı’nın bulunduğu alan olarak tarif edilebilir.¹⁶⁵

Resim 2.16. Ankara Hergelen Meydanı. (1920)¹⁶⁶

Ankara da her mahallede birden çok camii ve mescit vardır, en büyük camii ise Hacı Bayram Camii’dir ve o da birkaç camii cemaatini alacak büyüklüktedir. Bu yüzden Ankaralıları toplu namaz kılınacağı zaman genelde Namazgâh ‘ta kılmak durumunda kalmışlardır. Ayrıca geleneklere göre, birbiriyle anlaşamayan iki kişi burada kozlarını paylaşmış, bıçak çeker vuruşmuş ve bu yüzden er meydanı olarak da kullanılmıştır. Bugünkü Etnografya Müzesi ve çevresi bu bölgeyi kapsamıştır.¹⁶⁷

Evlerde akan su, elektrik ve kömür sobası yoktur. O günlerde Ankara da bahçede akarsu ya da kuyu yoksa mahalle de bulunan çeşmeden su getirilip küplere veya ibriklere doldurulur, böylece insanlar yıkanma ve içme suyu ihtiyacını giderirler. Çamaşır yıkamak içinse su kenarlarına gidilip oradan su alınıp, kazanlarda çamaşırılar kaynatılır. Ayda bir de ailece yıkanmak için mahalle hamamına gidilmesi gerekir.

¹⁶⁵ A.g.e, 45-46.

¹⁶⁶ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Hergelen Meydanı [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1920.

¹⁶⁷ Müderrisoğlu, a.g.e, 48.

Evlerde 3, 5, 8, 14 numaraları olan çeşitli gaz lambaları yakılmış, zenginlerin evlerinde sonradan çıkan gazyağı ile yakılan lüks lambaları bulunmuştur. Ders çalışmak, kitap okumak ve hesap yapmak için 8 numaralı lamba yakılmış, misafir geldiğinde ise 14 numaralı lamba ve lüks yanmıştır. Yemekler genelde evin serin yerinde bulunan tel dolaba yerleştirilmiş, yazın çabuk bozulacak yemeklerse kuyuya sarkıtılmıştır. I. Cihan Harbi yıllarında ekmek, şeker ve çay bulunamamış, çay bulununca ise genelde pekmezle birlikte içilmiştir. Ekmekler şehirlerdeki fırınlarda pişmemiş; evde veya komşunun evinde ekmek fırını bulunmuş onda pişmiş ve on gün yenmiştir. Tabakla, çatal ve bıçakla yemek yenen evlere pek rastlanılmamış, genelde elle veya tahta kaşıkla yemek yenmiştir.

Mağazalar sabah namazı ile açılmış, akşam namazı ile kapanmıştır. Akşam namazından sonra yemekler yenmiş ve yatsı namazından sonrada herkes istirahate çekilmiştir. Evlerde karyola bulunamamış, yer yataklarında yatılmıştır. Akşamları misafirlğe gidilirse, gençler veya varsa hizmetçiler önden giderek mum fenerlerini taşımış, yolu aydınlatmışlardır.

İç Anadolu'nun karasal ikliminden dolayı genelde kışları soğuk geçmiştir. Kış ayında saç soba kurulmuş ve odun yakılmış, evlerde birkaç oda olsa da masraf olmasın diye aynı odada yemek yenmiş ve yatılmıştır. Çoğu evde de soba yerine "Kürsü" kullanılmıştır.¹⁶⁸ Kış şiddetli geçerse pencere kenarları hamurla sıvanmış, bu nedenle içeriye ancak kapıdan temiz hava girebilmiştir. Çoğu evde odanın altında ahırlar bulunmuştur. Genelde bu ahırlarda at ve inek beslenmiş, bir yerden başka yere gitmek için yürünmüştür. O yıllarda Ankara'da otomobil olmadığı için ihtiyaç halinde Resim 2.17. de görüldüğü gibi eşeğe ya da atlı arabaya binilmiştir.¹⁶⁹

---

¹⁶⁸ Kürsü: Bir mangala meşe kömürü doldurulur ve yakılır. Daha sonra bir masanın altına yerleştirilir. Etrafına sandalye yüksekliğinde bir sehpa konulur. Üstüne örtü örtülür böylece ev sahibi ve misafirler ayaklarını bu kürsüye sokar ve ısıtırlar. Vehbi Koç, **Hayat Hikâyem**, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, İstanbul 1983, 8.

¹⁶⁹ A.g.e, 8.

Resim 2.17. Ankara’da eşek üzerinde yük taşıma. (1926)¹⁷⁰

İnsanların en büyük eğlencesi evlenme ve sünnet düğünleridir. Tanınmış ailelerin çocukları sünnet olduğunda davullar, zurnalar çalınır ve şaşaalı törenler olur. Evlenmeler ise bugünkünden oldukça farklıdır. Eve hoca gelir, evlenecek kız ve oğlan ayrı ayrı hocalara vekâlet verir ve hocalar karşılıklı konuşur “Mihr-i Müeccel” belirlenir.

Ankara nüfusunu çoğunluğunu Müslüman Türkler oluşturur Hristiyanlar ve Museviler de toplum yaşamında yer alır.¹⁷¹ Türkler çoğunlukla hoca, bakkal, bekçi, ambarcı olurlar ve askerlik hizmetinde bulunurlar. Kadınlar tam örtülü geleneksel peçeleriyle sokağa çıkarken, erkekler göz alıcı giysileri ve kırmızı fesleriyle günlük işlerini görürler.¹⁷²

Evlerde namaz kılınırken odadaki resimlerin üstü kapatılır ya da boş bir odada namaz kılınır. Padişahın resmi eğer bir evde varsa zaten hiç üstü açılmaz. Padişah peygamber vekili olarak görülür, resmi de kutsal sayılır, kolay kolay kimse

¹⁷⁰ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Eşek üzerinde yük taşıma [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1926.

¹⁷¹ İstiklal Harbi yıllarında, Hristiyanlar genelde iyi yer, içer, eğlenir, giyinir ve güzel evlerde otururlar. Pazar gününü hafta tatili yaparak geçirirler. Hristiyanlar askere alınmaz bunun karşılığında nakti bedel öderler. Askere gitmediklerinden Hristiyanlar dükkân açıp daha rahat iş yaparlar. Jorge Blanco Villat, **Atatürk**, Çev., F. Özsu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, 354.

¹⁷² A.g.e, 354.

göremez.¹⁷³

Ankara’da Türk erkeğinin, herhangi bir kadına saygısızlık ettiği görülmemiş, yolculuklarda her zaman kadınlar hayvanlara binmiş ve erkekler yürümüştür.¹⁷⁴ Anadolu köylüleri genelde her yabancıya “Yaban” dediği için, Anadolu kadınları “Yaban” erkekleri görünce konuşmamış ve onlardan uzaklaşmıştır.¹⁷⁵

Ankara’da Ramazan Ayı nedeniyle farklı bir atmosfer yaşanır. Top atışıyla Ramazan ayının başlangıcı ilan edilir, sokaklar hareketlenir, insanlar birbirini tebrik eder. Gece yarısı, sahura davet için top sesi tekrar duyulur ve davul sesi de top sesine karışır. Davulcu gayret ve iman dolu sözlerle Ankara’nın dar sokaklarında dolaşmaya devam eder.¹⁷⁶

Ankara’da o yıllarda gazino ve eğlence yerlerine gitmek pek âdet değildir. Sinema yoktur ve tek sanatsal etkinlik, yılda iki defa gelen tiyatro turnesidir. Sağlık noktasında, doktor sayısı oldukça azdır ve zaten doktorlara itimatta edilmemektedir. Bu sebeple “Koca-Karı İlacı” denilen birtakım bitkiler kullanılıp, romatizması olanlar Haymana ve Kızılcahamam’daki içmelere, midesinden ve bağırsağından rahatsız olanlar da Ayaş İçmelerine gitmişlerdir.¹⁷⁷

2.5. İstiklal Harbi Dönemi’nde Ankara’da Sosyo-Ekonomik Hayat

Ankara’nın nüfusu, İstiklal Harbi yıllarında harpler, yangınlar, kıtlıklar ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler sebebiyle azdır. Başkent olduktan sonra şehre gelen memurlar, sınırların daralması nedeniyle yaşanan göç ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesiyle nüfus artışı başlamıştır.

Yaşanılan bölge, halkın ihtiyaçları ve üretilen ürünler üzerinde etkili olmuş, yerli halk, tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya devam etmiş bu arada bağ kültürü gelişmiş özellikle yaz ayları bağ evlerinde geçirilmiştir. Ankara’nın konum itibarıyla yolların kesişme noktasında yer alması ticaret açısından şehre avantaj sağlamış İstanbul ve Bursa’ya gidecek ürünler için aktarma görevi görmüş, ayrıca demiryolu

---

¹⁷³ Koç, a.g.e, 9.

¹⁷⁴ Ankara Kalkınma Ajansı, a.g.e, 130-131.

¹⁷⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Yaban**, Yay. Haz., A. Özkırımlı, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1991, 50.

¹⁷⁶ Kadriye Hüseyin, **Mukaddes Ankara’dan Mektuplar**, Çev., C. N. S. Silan, Gaye Matbaacılık, Ankara 1987, 67-69.

¹⁷⁷ Ankara Kalkınma Ajansı, a.g.e, 16.

ağına sahip olmasıyla da ticari hayat canlanmıştır. Ankara sanayi de tarım ve hayvancılığa bağlı olarak gelişmiş, bu çerçevede üretilen en önemli ticaret ürünü tiftik olmuştur. İstiklal Harbi'yle birlikte ÷lke güvenliği için hayati öneme sahip silah sanayi de burada kurulmaya başlanmıştır.

2.5.1. Ankara'da Nüfus

XVIII. yüzyılın başlarında Ankara şehri'nin nüfusunun yaklaşık 40.000 kadarı Türk, 4000-5000 Ermeni ve 600 kadarı da Rum'dur. XVIII. yüzyılın ortalarına doğru yaklaşık Ankara'nın nüfusunun 90.000'i Türk, 1500'ü Rum ve 8500'ü Ermeni'dir. İlaveten Yahudi Cemaatine mensup 40 aile de vardır. XIX. Yüzyılın başlarında yaklaşık olarak Ankara'nın nüfusu 20.000'e düşmüş bu sayının ise üç te birini Hristiyanlar oluşturmuştur. XIX. Yüzyılın ortalarında Ankara'nın nüfusunun ortalama 25.000'i Türk¹⁷⁸, 11.000-12.000'i Katolik Ermeni, 4000'i Gregoriyen Ermeni, 3000'i Rum ve 1000'i de Yahudi'dir. XIX. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Ankara nüfusu ortalama 25.000-30.000'dir.¹⁷⁹

Osmanlı Devleti 1893'de bir nüfus sayımı yaptırmıştır. Bu sayıma göre Ankara Vilayetinin toplam nüfusu 847.132'dir.

Milliyet	Kişi Sayısı	Kent Nüfusuna Oranı
Müslüman	17.218	% 67.3
Katolik	5.579	% 21.8
Ermeni	735	% 2.8
Rum	1.637	% 6.4
Yahudi	413	% 1.6
Protestan	13	%0.1

¹⁷⁸ Türk ve Müslüman halkı, Ankara'da, çeşitli gruplara ayırmak mümkündür. İlk sırada, merkezi hükümet tarafından atanmış memurlar vardır, çoğu şehir hayatına yabancı olan bu insanlar, tüm makamları ellerinde tutmuşlardır. Bunlar; paşa, kadı, müftü, molla, vakıf müdürleri ve bu makamlara bağlı olan kâtip ya da sekreterlerdir. Ancak bütün bu memurlar, şehirde hiçbir zaman, yerleşecek kadar uzun süre kalmamışlardır. En istikrarlı nüfus sahipleri, zengin toprak sahipleridir ki bunlar da genelde derebeylerin oğulları ya da yeğenleridir. Son olarak da esnaf yani meslek sahipleri vardır: Kimi ticaret alanları, kimi el sanatları, kasaplık, fırıncılık, tütün satıcılığı, kömürcülük vb. birçok meslek tümüyle Türklerin elindedir. Erdoğan ve Günel, a.g.e, 13.

¹⁷⁹ Türsan, a.g.e, 15-18.

Toplam	25.585	% 100.0 ¹⁸⁰
--------	--------	------------------------

Tablo 2.1. 1893 Tarihli Nüfus Sayımı.

Bu sayımların yapıldığı yıllarda milliyet kavramı ile din kavramı çoğu kez birlikte anılmıştır. Bu sebeple, Türk yerine Müslüman kavramı kullanılmış, Hıristiyanlığın Katolik mezhebi bir milliyet gibi değerlendirilmiştir.

Ermeniler, Hıristiyanlığın genelde Gregoryen mezhebindedirler. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa ve Amerika'dan gelen Katolik ve Protestan misyonerler, Ermenileri Gregoryen mezhebinden koparıp kendi mezheplerine çekmeye çalışmışlardır. Bu nedenle Ankara Şehir nüfusu içinde Katolik olarak gösterilenler gerçekte Ermeni'dirler. 13 Protestan'ı ise, Avrupalı Protestan tüccarlar ile Protestan Ermeniler olarak değerlendirmek gerekmektedir. 413 kişilik Yahudi varlığı ise Ankara'nın Anadolu'nun önemli bir ticaret merkezi olduğuna kanıt olarak gösterilebilir. Bu dönemde Dünyanın nüfusu artarken ve şehirlere göçler nedeniyle büyük şehirlerin nüfusu sürekli şekilde artarken, son yüz elli yıllık dönemde Ankara şehrinin nüfusu 100.000'den 25.000'e düşmüştür. Bu düşüş nedeniyle de İstiklal Harbi yıllarında Ankara'ya gelen kişiler bu şehri büyük bir kasabaya benzetmişlerdir.¹⁸¹

1907 tarihli Ankara Vilayet Salnamesine göre, Ankara Şehri'nin toplam nüfusu 1.108.285 neferden ibarettir.¹⁸²

1914-1918 yılları arasında gerçekleşen I. Cihan Harbi nedeniyle Türkler yüzbinlerce evladını şehit vermişlerdir. Yaşanan bu durum ise Anadolu'nun özelde de Ankara Şehri'nin toplum yapısını değiştirmiştir. Ankara'nın 18-40 yaş arası genç erkek gücünde büyük bir boşluk oluşmuş, üretici ve tüketici kişiler arasında denge bozulmuştur. İlaveten Ankara'nın aydın ve dinamik kitlesi sayılan subay, astsubay ve yedek subay kadrosu geniş ölçüde yok olmuştur.¹⁸³

1920 yılında Ankara'nın nüfusu ortalama 24.626'dır, bu sayının 21.682'si

¹⁸⁰ A.g.e, 18-19

¹⁸¹ A.g.e, 18-19.

¹⁸² **Ankara Vilayeti Sâlnâme-i Resmisi.** (1325). A.g.e, 118.

¹⁸³ Müderrisoğlu, a.g.e, 30.

Müslüman, 800'ü Ermeni¹⁸⁴, 11.631'i Katolik¹⁸⁵, 491'i Yahudi, 22'si Protestan'dır.

İstiklal Harbi nedeniyle Anadolu'da var olan yetişkin nüfus da azaldığı için Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgilendiği en önemli sorunlardan birisi nüfusun artırılması meselesi olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle çocuk ölüm oranının % 40- % 60 arası olduğunun tespit edilmesiyle, bu oranın düşürülmesi için yetkilileri sağlık hizmetleri alanında yeni ve kapsamlı çalışmalar yapmaya sevk etmiştir.¹⁸⁶

2.5.2. Ankara'da Ziraat

Ankara'ya gelen Evliya Çelebi ziraat alanında gördüklerini şu sözlerle anlatır:

“... Bağı azdır ama bahçeleri çoktur. Lakin sahralarında köyleri bakımlı, bütün halkı zengin ve mutlu, ekinlikleri güzel, halkı garipleri sever, sevimli ve verimli köylerinde ekinlikleri bol, hayrat ve bereketleri çok, nimetleri çok çok bol, kaynak suları akar ve çağlar bakımlı ve şenlikli bir beldedir ki kalesi ve şehri

¹⁸⁴ Hizmetkâr olarak evlerde çalışan yoksullar dışındaki Ermeniler'in genelde, çarşıda dükkânı vardır ve burada manifaturacılık, yani Avrupa malı kumaş ticareti yapmışlardır. Ankara, kuşkusuz pamukluların ve İngiliz kumaşlarının en çok yer aldığı Türk pazarlarından birisi konumunda olmuştur. Yakın ilçelerden gelen köylülere Ermeni tüccarlar tarafından veresiye mallar satılmış; hasattan sonra ise, silahlı bir adam tutulup toprakları buğday dolu köylülerden para alınmazsa buğday karşılığı borçları tahsil edilmiştir. Ancak, Ankaralı tüccarlar ödeme biçiminin verdiği yorgunluğa karşın, bu türden bir alışverişi sürdürdüklerine göre, fazlasıyla kâr etmiş olmalılardır. Bu küçük Ermeniler, Türklere yakın bir karakter ve davranış tarzına sahip olmuşlardır. Ankaralı Türkler, Anadolu Türkleri'nin en yumuşak başlı olanlarıdır. Buradaki Ermeniler kısmen, Müslüman olmuş ve Galo-Yunanlardan gelmişlerdir. İnançlarını koruyanlara gelince: Ortak Hristiyan sıfatı ve çektikleri ortak acılarla göçle birlikte bu topraklara gelen Ermenilerle yakınlaşmışlardır; kimi küçük inanç ve ibadet farklılıklarına rağmen onlarla, evlilikler ve her türden ilişki aracılığıyla birleşmişler, giderek kaynaşmışlardır. Komşu şehirde, yani İstanos (Eski Zir)'daki Ermeniler 'in kaba Ermeniye kullanmayı sürdürmesine karşın, Ankaralı Katolik Ermeniler 'in bu dili hiç bilmemesi tuhaftır. Bu durumda burada Ermeni sıfatının çok çeşitli unsurları kapsadığı anlamına gelmektedir. Erdoğan ve Günel, a.g.e, 17-18.

¹⁸⁵ Katoliklere, Ankaralı Hristiyanların sayısı özgürlük verir; ikamet açısından tek bir noktada yoğunlaşmış olmaları, onların Türkleri örnek alması ve geleneklerinden etkilenmesini engelleyen, kendilerine ait özellikler ve belli bir yaşam tarzını daha kolay oluşturmalarını sağlayan bir etkidir. Onların bu bir türlü manevî bağımsızlığını kazanmalarını sağlayan gelişmedir, bir başka gelişme ise Ankaralı Türkler'in, bu özelliklerini açıklayıcı herhangi bir nedenden ötürü sert olmamalarıdır. Burada ise, eski göreneklere uymama eğiliminin ve Batıyla yakınlaşmak için gösterilen çabanın özel nedenleri vardır. Öncelikle, bu tüccarlar Avrupa'yı görmemişler, hatta işlerinin niteliği gereği, Avrupa'yla ilişkide bile bulunmamışlardır. İçlerinden pek çoğu, alış veriş yapmak ve kendilerine temsilci seçmek için İzmir ve İstanbul'a gitmiş ve böylece, belirli aralıklarla Avrupalılar ya da Avrupalı gibi yaşayan yerli ailelerle ilişkide bulunmuşlardır. Ancak asıl neden, bu insanların Katolik olması ve çok bağlı oldukları bu unvanın, inançları dolayısıyla yetkin olarak gördükleri Batı'ya olabildiğince öykünmek istemeleri fikrini açığa çıkarmıştır. Onlara göre, her Avrupalı, İngiliz ve Amerikalılar dışında, zorunlu olarak Katolik, buna karşılık her Katolik de genelde Avrupalıdır. Bu nedenle, kendilerini tamamen Müslüman gibi görerek, dinden sapmış olanlardan olabildiğince ayrı tutulmaktan ve Müslümanları taklit etmekten mutluluk duymuşlardır. Böylece, kısmen, kiliselerinin kendilerine sözünü ettiği o uzak kardeşlerine duydukları yakınlık, kısmen de ilişkide buldukları diğer Hristiyan mezheplerine duydukları soğukluktan dolayı, Ankaralı Ermeniler olabildiğince az doğulu görünmekte belli bir hoşluk bulmuşlardır. A.g.e, 19.

¹⁸⁶ Zafer Toprak, "Cumhuriyet Ankara'sında İlk Nüfus Sayımı (Tecrübe Tahriri - 1927)". **Ankara Dergisi**, 1/2 (1991), s. 57-66.

benzersizdir...”¹⁸⁷

Evliya Çelebi'nin XVII. Yüzyıl Ankara'sı için söyledikleri zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramıştır.

Ankara Şehri'nin merkez ve çevresinde bostanlar vardır. Bunlar, batıda Bentderesi'nin geçtiği sulak alandaki Soğukkuyu ve Kazıkıçı bostanları, diğeri ise Cebeci'den Kayaş'a giden Hatip Çayı vadisindekilerdir. Kentin çevresindeki ikinci halkada ise, Dikmen ve Keçiören taraflarında bulunan bağlar vardır.¹⁸⁸

Dikmen, Ayrancı ve Çankaya Ankara'nın en meşhur bağlarıdır ve Ankaralıları yaz gelince bu bağlara göç etmişlerdir. Kentte işi olanlar at veya eşekle giderler, hayvanların eyerinde bulunan heybelerini çarşıdan alış veriş yapıp doldurarak akşam geri dönmüşlerdir. Bağ evleri genelde kerpiçten ve tek katlı olarak yapılmıştır. Zengin azınlıklar bağlarında ise iki katlı tuğladan köşklerde oturmuşlardır. Bunlar Avrupa tipi yaylı ve tek atlı binek arabaları ile kente gidip gelmişlerdir. Bağlarda çeşitli üzüm ve meyve ağaçları vardır. Sonbaharda bağbozumu yapılmış, kışlık meyveler toplanıp kentteki eve taşınmış, Ekim ayı sonlarına kadar bağlarda kalınıp, bu dönem kışa hazırlıkla geçmiştir.¹⁸⁹

Ankara'da XVIII. yüzyılda meyve ve sebze bol ve çeşitlidir. Armut, elma, erik, kayısı, vişne, kiraz, üzüm, kavun, karpuz, çilek vb. her türlü meyve bulunur. Pancar, havuç, turp, patates, soğan, sarımsak, pırasa, fasulye, bamya, mercimek, bezelye vb. gibi sebzeler üretilir. Ankara'da “Kış Armudu” ya da “İngiliz Armudu”¹⁹⁰ da denilen armut çeşidi oldukça meşhurdur. Ekim ayında toplanan Ankara armudu, Avrupa'da da çok beğenilen bir armut cinsidir.¹⁹¹

Ankara da ziraat ile uğraşan halkın çalışmalarının aylara göre yansımaları şöyle olmaktadır: Mart¹⁹² ayından itibaren ekim dikim işi yapılmakta, nisan ayında bazı sebzelerin¹⁹³ ekimi ve yüksek mahallelerdeki bağlarda budama işlemi

¹⁸⁷ Çelebi, a.g.e, 526.

¹⁸⁸ Tansı Şenyapılı, **Barakadan Gecekonduya**, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2004, 24.

¹⁸⁹ Müderrisoğlu, a.g.e, 50.

¹⁹⁰ 1639-1768 yılları arasında Ankara'da bulunan İngiliz “Levant Company”nin beraberindeki kişiler bu armut çeşitini Ankara'ya getirmişlerdir. A.g.e, 12.

¹⁹¹ A.g.e, 12.

¹⁹² Bu ayda soğan, mercimek, bezelye, yer elması, kara marul, sarımsak, pırasa, lahanası, tere, semizotu gibi ürünlerin tohumları ekilmektedir. Avram Galanti, **Ankara Tarihi I-II**, Çağlar Yayınları, Ankara 2005, 191-197.

¹⁹³ Bu ayda domates, patlıcan, salatalık, yeşilbiber, haşhaş, sakız kabağı, bamya, mısır, fasulye, kenevir, pirinç, nohut ekilmektedir. Kayısı ve şeftali ağaçlarının çiçekleri seyreltilmekte, can eriği ve zerdali

tamamlanmakta, mayıs ayında ekilen sebzeler sulanıp, haziran¹⁹⁴ ayında gūnaşırı sulama ve yaprak aşısı yapılmakta, temmuz ayında “yağmur yağarsa” nadas arazi sür÷lmekte, ağustos ise hasat mevsimi olarak geçirilmektedir. Eylül de gazel vakti yaşanmakta, ekimde elma, armut, findık ve ceviz toplanıp kurutulup kaldırılmakta böylece bağ bozumu tamamlanmaktadır. Aralık ayında fazla işi olmayan çiftçi, ocak ayına geldiğinde hava iyiye toprağı sürmektedir.¹⁹⁵

XIX. yüzyıl Ankaralılar için afet ve kıtlık asrı olmuştur. 1826’da Ankara’da çekirge sür÷lerinden mustarip olunmuş, Ankaralılar Namazgâh Tepe’de toplanarak çekirgelerden kurtulmak için dua etmiştir. Daha sonra 1841 yılında Ankara’da çekirge istilası tekrarlamış, ekili alanlar büyük zarar görmüştür. 1845 yılında Ankara’da geniş çaplı kıtlık yaşanmıştır. Belgelerde “altmış bir kıtlığı” olarak geçen bu kuraklık, Ankara’da mahalli yöneticiler tarafından “Ateş-i Samansuz Kuraklık” olarak adlandırılmıştır. 1846 yılında etkisi daha da artan kıtlık sonucu Ankara’dan civar illere göçler başlamıştır.¹⁹⁶ Sivas Valisi Şerif Bey, bu göçün önlenmesi için Dâhiliye Vekâlet’ine yazı göndermiştir: “Ankara Eyaleti’nde meydana gelen kıtlıktan dolayı ahalinin Sivas ve Bozok Eyaletleri kazalarına izinsiz olarak göç etmeye başladıklarından bunun önlenmesi...”.¹⁹⁷

Kuraklık ve kıtlıkla birlikte salgın hastalıklar da artmış, şehir ve taşra da asayiş bozulmuştur. Suç işleyenlerin sayısında artış gör÷lmüş, hükümet binalarına saldırılar yaşanmış, zahire tüccarlarının ambarları yağmalanmaya başlanmıştır. İlaveten 1873’de yağın şiddetli yağmurlar etrafı göle çevirmiş, 1874 yılının Ocak ayında başlayan kar yağışı ise iki buçuk ay sürmüştür. Şehir ve köylerle ulaşım tamamen kesilmiş, köylerde oturan ahali, tohumluk buğdaylarını ekmeklik un yapmıştır. Soğuk, açlık ve yemsizlikten hayvanlar ölmeye başlamıştır. Yaşanan kuraklığın sadece Ankara ve civarını değil, neredeyse tüm Anadolu’yu etkilemesi, zahire bulmayı daha da güçleştirmiştir. Kuraklık yüzünden suyla çalışan değirmenler de devre dışı kalmış

---

ağaçlarında var olan kurtlar ya elle toplanmakta ya da ağaçların altında tezek yakılmaktadır. A.g.e, 197-197.

¹⁹⁴ Bu ayda havuç, şalgam ve siyah turp tohumları ekilmektedir. Patates, pancar ve mısır tarlaları çapalanmakta, armut, erik ve elma gibi meyvelerin büyük ve iri olması isteniyorsa cansızları seyreltilmektedir. A.g.e, 191-197.

¹⁹⁵ A.g.e, 191-197.

¹⁹⁶ Erdoğan, (2015). A.g.e, 17.

¹⁹⁷ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Tarih:07/L/1261 (Hicrî), Dosya No:28, Gömlek No:86, Fon Kodu: A.}MKT.

ve un yapılamaz olmuştur. Un fiyatlarının yükselmesine sebep olan bu durumun aşılabilmesi için, Beykoz'da açılan un fabrikasından yararlanılmıştır. 1845 kuraklığında olduğu gibi 1874'de de büyük göçler yaşanmış, göç hareketi önce ilçelerden şehir merkezlerine doğru olmuştur. Ankara kazalarından Kalecik ve Keskin'den halk şehre gelmeye başlamıştır. Bu göçler yüzünden kısa zamanda Ankara Şehri'nin nüfusu 15.000'den 25-30.000'e yükselmiştir. Aç kalan Ankaralılar, "üzüm çekirdeği, pamuk çekirdeği ve ayrık otu kökünü karıştırıp el değirmenleriyle çekerek elde ettikleri undan ekmek yapıp" açlıklarını gidermeye çalışmışlardır.¹⁹⁸

1890'lı yıllarda Ankara Şehri'nde tekrar çekirge saldırısı yaşanmıştır. Çekirgeler Ankara semasını kaplamış, sokakta insanların yüzüne, gözüne çarpmış hatta öyle ki evlere de girmiştir. Evde bulunan sebzeleri yemiş ancak hububat hasat edilip kaldırıldığı için ona zarar verememiştir. Ankara ve çevresine kozasını yapan çekirgeler, her kozadan 80-90 adet çıkmıştır. Havalarda ısınmaya başlayınca pire şeklinde çekirgeler de çıkmaya başlamıştır. Hükümet her mahalle ve şahsı bu pire gibi çekirgeleri bir kaba toplayıp teslim etme konusunda görevlendirmiş, ancak çekirge sayısının fazlalığı nedeniyle bu iş başarıya ulaşamamıştır. Maddi çare bulunamayınca manevi¹⁹⁹ çareye müracaat edilmek durumunda kalınmıştır.²⁰⁰

1907 Tarihli Ankara Vilayet Salnamesine göre Ankara Şehri'nde ziraat şu şekilde anlatılmıştır:

"Ankara Vilayeti'nin... Havası latif ve vecid ve arazisinin kısmı azami müstevi ve besit ve fevkalade mahsuldar ve müsbet olduğu gibi her tarafında dahi metheden ormanlar, mevcut olduğundan seksen vilayetten ekserisi ziraat ve felahatle işigal etmekte ve vilayetin her cihetinde hububat ve ekin, katre cehre palamut gibi mahsulatın envai muhtelefesi hâsıl olmaktadır..."²⁰¹

Ülke ekonomisinin temeli olan tarım, İstiklal Harbi yıllarında XIX. yüzyılda yaşanan olumsuzlukların etkisinden kurtulamamıştır. Tarımsal araçların ve uygulanan üretim yöntemlerinin yetersizliği, toprağın verim gücü ve özellikle iklim koşulları tarımsal üretimi olumsuz etkilemiştir. Esas itibarıyla, sadece ordunun gereksinimleri

¹⁹⁸ Erdoğan, (2015). A.g.e, 17-19.

¹⁹⁹ Yabanabat'ın (Kızılcahamam) Şeyhler Karye'sinde Ali Dede Şeyhler namıyla bilinen Hz. Ebubekir ya da Hz. Ömer Faruk sülalesinden bir zatın (Şeyh Ali Semerkandî), kerametiyle bilinen çeşmeden su alınıp, çekirge bulunan yere götürülürse, suyun arkasından binlerce sığırcık kuşu gelir, çekirgeyi öldürmüş diye bir efsane vardır. Ankara'dan Şeyhler karyesine bir heyet gönderilmiş bu sudan alınmış ve hocalar dualar eşliğinde bazı camilerin mihraplarına koymuştur. Birkaç gün sonra sığırcık kuşları gelmeye başlamıştır. Erdoğan, a.g.e, 168.

²⁰⁰ A.g.e, 167-168.

²⁰¹ Ankara Vilayeti Sâlnâme-i Resmisi. (1325). A.g.e, 117.

için çalışan işletmeler üretimde bulunabilmiştir. Tarımsal üretim değerinin yüksek olduğu, ihracata yönelik üretimin yapıldığı Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nin işgal altında bulunduğu düşünülürse, İstiklal Harbi'ni yöneten kadronun ekonomik açıdan da ne kadar güç durumda olduğu daha iyi anlaşılmıştır. Çiftçinin ekonomik yaşamı, büyük ölçüde eşrafın elinde bulunmuştur. Serbestçe işleyebileceği, ürününü yalnız kendisinin alabileceği yeterli toprağı bulunmamış; çoğunluğu kiracı olarak üretime katılmıştır. Toprak sorununun yanında, ulaşım güçlüğü nedeni ile ürününü değerlendirememiştir. Çiftçiler, iyi ürün aldığı yıllarda, bunu bol miktarda ve ucuz fiyatla satmış, kıtlık yıllarında satacak bir şeyi bulunmadığından borçlanmışlardır.²⁰²

İstiklal Harbi boyunca, tarımsal ürün alıcısı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetleri yer almıştır. Tarımsal ürün fiyatları bölgelere göre hükümetçe saptanmıştır. Ulaşım giderleri, kimi zaman üretim giderinin iki katına yaklaşmış, saptanan fiyatlar bazı bölgelerdeki üretimin korunması amacıyla kaynaklanmıştır. Esas itibarı ile ordunun gereksinimi için çalışan işletmeler üretimde bulunmuştur. Yaşlılar, kadınlar ve çocuklar çalışmakta ise de, boş toprakların oranı %50'yi bulmuştur. Tarımsal üretim de yarı yarıya düşmüş, bu düşüş, üretim ve istihdam önlemleri alınmasını gerektirmiş, savaş nedeni ile üretimde görülen işgücü açığı, getirilen yükümlülüklerle kapatılmaya çalışılmıştır. Tarım yükümlülüğüne tabi tutulananların, askerlik yükümlülükleri ertelenmiş, cezaevlerinde bulunan tutukluların işgücünden aşamalı olarak yararlanma yolu izlenmiştir.²⁰³

2.5.3. Ankara'da Hayvancılık

Evliya Çelebi'nin XVII. yüzyıl Ankara'sında Resim 2.18. de görülen tiftik keçisine dair izlenimleri şu şekildedir:

“... Tiftik keçisi beyaz süt gibi bir çeşit beyaz keçidir ki bu dünya yüzünde öyle mahlûk yaratılmamıştır. Sof ipliği bundan elde edilir. Türlü türlü renklerde padişahların giydiği renkli soflar bu keçi tüyünden elde edilir. Ama adı geçen keçinin tüyünü makas ile kırksalar ipliği sert olur, ama keçinin yününü yolsalar o kadar yumuşak olur ki sanki Eyyub Nebi ipeği olur, ama fakir keçileri yolarken feryatları ve inlemeleri göklere yükselir. Ama büyükler keçilerin feryat etmemelerine yol bulmuşlar. Önce keçileri yolacak mahalde kireç ve külü su ile bir yerde karıştırırlar, bütün keçileri kireçli karışım ile yıkarlar, acısız ve zahmetsiz bütün tüyleri kopup çırılçıplak, uryan, büryan, giryan ve nalan kalıp, fakir keçiler tamamen kılsız kalırlar. Ve sof bu bunun ipliğinden dokurlar. Bütün

²⁰² A. Emin Yaman, “Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 12 (1993), s. 420.

²⁰³ A.g.m, 421.

kadınları ve halkının kazançları sof ve muhayyerciliktir...”.²⁰⁴

Resim 2.18. Tiftik Keçi. (1920)²⁰⁵

Ankara’da koyun ve Evliya Çelebi’nin eserinde bahsettiği tiftik keçisi en çok yetiştirilen hayvanlar arasında yer almıştır.²⁰⁶

Ankara Kazasının 321 senesi aşarı 2132026 ve teçhizat 127931 kuruştur.²⁰⁷

TİFTİK KEÇİ (ADET)	KOYUN (ADET)	SENE
22417	17976	309 (1891)
16583	19135	310 (1892)
18217	20848	311 (1893)
22351	21885	312 (1894)
22614	21258	313 (1895)
18775	19677	314 (1896)
18008	19645	315 (1897)

²⁰⁴ Çelebi, a.g.e, 526.

²⁰⁵ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Ankara Tiftik Keçileri [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1920.

²⁰⁶ Ankara Vilayeti Sâlnâme-i Resmisi. (1325). A.g.e, 134.

²⁰⁷ A.g.e, 134.

22694	23016	316 (1898)
23032	22753	317 (1899)
21762	23710	318 (1900)
134450	98981	319 (1901)
134456	100004	320 (1902)
122322	90300	321 (1903) ²⁰⁸

Tablo 2.2. 1325 Tarihli Ankara Vilayet Salnamesinde senelere göre tiftik keçi ve koyun sayıları.

Ankara'nın en karakteristik hayvanlarından birisi de farklı göz renkleri ile öne çıkan Ankara Kedisi idi. Bu kedilerin, vücutları büyük, kafaları geniş, kuyrukları ve tüyleri uzun, ince, beyaz ve ipek dokulu olur. Gözlerinde sarı - mavi; kırmızı - sarı; beyaz - mavi; beyaz - sarı gibi açık renkler görülür. Bu hayvanlar nazlı olur, avcılık yapamaz, bazı cinslerinin ise kulakları duymaz.²⁰⁹

Ankara'da nisan ayında hayvan bakımı ile ilgili olarak kış için besiye çekilecek sığırlar işten alınarak meraya salınır. Koyunlara haftada bir tuz vermelidir. Kuzular meraya çıkarılmalı, fakat uzaklara gönderilmemelidir. Bu mevsimde keçileri ve koyunları yağmurdan ve doludan muhafaza etmek gerekir. Mayıs ayında sıcaklığın artmasıyla birlikte ahırlarının temiz tutulmasına özen gösterilmelidir. Bu ayda hayvanlara saman tayını verilmez, besili sığırların tayını kesilerek, yalnız çayırlar ile beslenmelidir.²¹⁰

Kasım ayında, beygir gibi, öküz gibi ziraat işlerinde kullanılan hayvanlara yulaflı pancar veya havuç verilmelidir. Tavuk iyice beslenmeli, inekleri, mümkün olduğu kadar, ahırlardan ayırmamalı, koyunların yemini de biraz artırmalıdır. Ocak ayında, hayvanların ahırlarını temizlemek gerekir. Atlar ile öküzlerin yemini artırmalıdır. Gebe ve emzikli kısraklara bakla, pancar ve mısır buğdayı gibi besleyici ürünler yedirmelidir. Şubat ayında, ocak ayında yemleri azaltılmış hayvanlar varsa işleri arttığı için yemleri de artırılır. Gebe kısraklara az iş gördürülür. Besiye çekilmiş

²⁰⁸ İşbu seneler (319-320-321) zarfında Çubuk ve Zir Kazalarının koyun ve tiftik miktarı da merkez kazası yekünlerine dâhil edilmiştir. A.g.e 134.

²⁰⁹ Erdoğan, a.g.e, 9-10.

²¹⁰ Galanti, a.g.e, 191-193.

ineklere kırma ve yarma haşlaması verilir. Koyunların besisi için bu ay önemlidir o yüzden tuzları artırılmalıdır.²¹¹

2.5.4. Ankara’da Zanaat ve Sanayi

Bir bölgede zanaat ve sanayinin doğması ve gelişmesi, o yerin toprak özellikleri, hayvan çeşitleri ve maden durumuna ilaveten kendisiyle komşularının ihtiyaçlarının teminine göre gerçekleşmiştir. Ankara Şehri, tarih boyunca birçok zanaat kolunun bulunduğu ama sof dokumacılığıyla ön plana çıkan bir yer olmuştur. Şehirde özellikle kunduracılık, değirmencilik, yemenicilik, lülecilik ve bakırcılık gibi meslek gruplarının yanında aşağıdaki gruplarda yer almıştır:

SOFCULUK	Tiftik keçisinin yününden elde edilen, softan yapılmış kumaşta bit olmaz, her türlü dokumaya elverişli olur ve rengi solmazdı. Softan; şal, ferace, eldiven, çorap, atkı, yatak ve masa örtüleri, yastık yüzleri, seccade, halı gibi kumaşlar örülmüş veya dokunmuştur.
TABAKLIK YA DA DEBBAĞLIK	Ham ve kırmızı renkli deriyi bol su kullanarak işleme sanatıdır. ²¹² Tabaklık çok su isteyen bir iş olduğu için genelde Ankara’da Bentderesi Hatıp Çayı çevresi bu mesleği yapanlar için uygun bulunmuştur.
SARAÇLIK	At eyeri, (1. Osmanlı eyeri, 2. Çerkez eyeri, 3. Alafranga eyer, 4. Rusçuk eyeri) başlık takımı ve (düz başlık, pullu başlık, üzeri ipek işlemeli Erzurum başlığı, püsküllü olanı da Maraş başlığı) gem yapanlar için

²¹¹ A.g.e, 195-197.

²¹² Orhan Naslı, “Orhan Naslı ile 1918-1938 Yılları Ankara’ında Sosyal ve Kültürel Hayat Üzerine Söyleş”i. Naslı İnşaat, Ankara 9 Nisan 2019.

	saraç denirdi. İlaveten saraçlar; halı, heybe, tabanca kılıfı, fişeklik ve avcı malzemesi de yaparlardı.
SEMERCİLİK	Ankara da eşek ve at semeri yapımı üzerine kurulmuş, yük taşımak için de uzun semerler yapılmıştır. Büyük ustalar ayda 60-70 civarında semer yapabilmıştır.
MUHAP, ÇULHACI VE PALACILAR	Muhap, nakışsız düz heybe yapan kişiye verilen isimdi. Tohum heybesi, çarşı heybesi ve çamaşır heybesi gibi çeşitleri vardı. Genelde At Pazarı yokuşu civarında muhap, keçeci ve palacılar bulunur, üretilen keçeler Safranbolu ve civarına gönderilirdi.
ÇİLİNGİRLER	Kapı kilidi, kapı kulpu, anahtar, soba, maşa, kürek, saç, kol demiri vs. yapan kişilerdi.
BOSTANCILAR	Bostancılık Ankara için oldukça önemlidir. Elde edilen mahsül kendi nüfusuna yeter, bostancılar, Hatıp Çayı ve İncesu derelerinden sulama alanında faydalanırdı. ²¹³

Tablo 2.3. Ankara’da bulunan çeşitli zanaat kolları ve ürünleri.

Evliya Çelebi’nin “Seyahatnamesinde” Ankara’daki sanayiye dair değerlendirme şu şekilde yer almıştır:

“... Tiftik keçisi beyaz süt gibi bir çeşit beyaz keçidir ki bu dünya yüzünde öyle mahlûk yaratılmamıştır. Sof ipliği²¹⁴ bundan elde edilir... Büyük bir kazanı

²¹³ Erdoğan, a.g.e, 153-159.

²¹⁴ Tiftik keçisinden nisan, mayıs aylarında kırılmak suretiyle elde edilen elyaf temizlendikten sonra tarama işlemi uygulanmıştır. Hazırlanan elyaf demetleri dişli demir taraklardan geçirilerek ayıklanmıştır. Kısa ve kaba elyaftan ip, urgan, çuval dokunmuş veya keçe yapımında kullanılmıştır. Fanila, atkı, bluz gibi yumuşak ve temiz olması gereken giyim eşyası dokunacaksa, bunlar önce yıkanmış sonra boyanmıştır. Bu yıkama işlemi elyafın temizlenmesi ve açılması için gerekli olmuştur.

şiddetli yanan ateş üzerine koyup kazan içine istedikleri renkte boyaları koyduktan sonra kazanın yarısına kadar su korlar. Ağaçtan yapılan katlar üzerine deste deste sofları korken her sofun birer katı içine birer ağaç çöpleri korlar. Deste deste sofları kazan içine yerleştirdikten sonra kazanın ağzını kapayıp etrafını hamurla sıvarlar. Alev alev yanan ateşin buharı Allah'ın izniyle kazanın içindeki soflara vurup Tanrı yapısı çeşit çeşit izler olur ki Mani ve Behzat kalemini çekmede âcizlerdir. Bu sof da Ankara'ya mahsustur. Yeryüzünde bir diyarda olmak ihtimali yoktur. Ankara halkı, Hacı Bayram-ı Veli'nin kerametidir, suyumuzun ve havamızın yumuşaklığı hükmüdür, derler. Gerçekten de yeryüzünde benzeri yok sofları olur... Ve halkı genellikle karalar ve denizler tüccarıdır. İzmir'de, Frengistan'da, Arabistan'da, Mısır'da ve yedi iklimde sof makbul olduğundan halkı seyahat ile ticaret ederler..."²¹⁵

Ankara'da tarım, hayvancılık ve bunlara bağlı sanayiden meydana gelen nüfusun %90'ı tarım sektöründe çalışmış ve üretilen en önemli ticaret ürünü tiftik²¹⁶ olmuştur. 1892 yılında Ankara'ya demiryolu ağının gelmesiyle birlikte bölgede; kilim, heybe, halı, havlu, kuşak, bez ve çorap üretimi de gelişmiştir.²¹⁷

XVIII. yüzyılda demiryolu ağı gelmeden önce Ankara'dan kervanlar; İzmir'e yirmi, Bursa'ya on, Kayseri'ye sekiz, Sinop'a on, İzmit' e dokuz, İstanbul'a on iki veya on üç, Karadeniz kıyısına ise en kısa yoldan dört günde ulaşmaktadırlar.²¹⁸

XIX. yüzyılın başlarında Ankara'da Hıristiyanların çoğunluğu ticaretle uğraşmış, dışarıya tiftik, yapağı, deri, afyon vb. satmış, dışarıdan da çeşitli tüketim malları getirmişlerdir. İngiltere'nin Manchester kentinden basma, Glasgow'dan boyun atkısı ve şal, Sheffield'den çatal bıçak, Birmingham'dan silah; Avusturya ve Fransa'dan da kumaş, şeker, kahve, gazyağı vb. ürünleri satın almışlardır. Ankara'da ticaretle birlikte bankacılık ve tefeciliği de Hıristiyanlar yürütmüştür. Resmi faiz oranı

Yıkama sırasında çöğen otu kullanılmış, ılık su içinde çöğen otu ile yıkanan tiftikler köpürtülerek ve ovuşturularak temizlik işlemi gerçekleştirilmiştir. Boyama işlemi ise bitkisel boylarla yapılmıştır. Bu işlem sırasında en çok taze ceviz kabuğu, ceviz yaprağı, soğan kabuğu, nar kabuğu, göz taşı, baca kurumu, mazı kullanılmıştır. Boyanın yoğunluğunu ve tonunu ayarlamak için limon tuzu veya yemek tuzu eklenmiştir. Hazırlanan boyalar büyük kazanlarda kaynatılmış, renkleri çıkınca nebatlar süzölmüş, süzölen boya tekrar kazanlara alınmış ve tiftikler içine batırılarak belli bir süre kaynatılmıştır. Kazandan çıkan tiftikler duru soğuk suda yıkanmış ve kurutulmuştur. Renklerin bozuk çıkmaması ve boyamanın düzgün olması için kullanılan su her zaman temiz olmuştur. Bu iş için tabakhanelerden dükkânlara ve boyahanelere yalnız boya işlerinde kullandıkları özel sular dağıtılmıştır. Boyanan ve yıkanan tiftikler karıştığı için elyaf eğirme işleminden önce paralelleştirilmesi gerektiğinden, ikinci bir tarama işleminden geçirilmiştir. Daha sonra taranmış ve düzgünleştirilmiş elyaf iğ ya da öreke ile eğirilerek iplik haline getirilmiştir. Koç ve Baskıcı, a.g.e, 18.

²¹⁵ Çelebi, a.g.e, 526-527.

²¹⁶ 1852 senesinde Ankara, bir milyon okka tiftik yani Ankara keçisi yünü ihraç eder. Okkası, 60 kuruştur ki, 60 milyon kuruş eder. Galanti, a.g.e, 204.

²¹⁷ Semih Yalçın, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", **Atatürk Araştırma Merkezi Yayını**, 10/ 29 (1994), 335.

²¹⁸ Türsan, a.g.e, 15.

ayda % 1, yani yıllık % 12'dir. Ama tefeciler halktan, bu oranın iki katını almışlardır. Aylık %1 yerine %2 almakla yetinmeyip okuma yazma bilmeyen Türk köylülerini dolandırmaktan da geri durmamışlardır.²¹⁹

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Ankara Şehri'nin servet sahibi kesimi Rumlardır. XVII. yüzyılda ve XVIII. yüzyılda Ankara'da bütün ihracat Hollandalılar ve Fransızların elinde idi. Hollandalıların bazı aileleri servetini yitirmiş, Fransızlar ise 1798'de Mısır Sefer'i zamanında memleketi terk etmişlerdir. Boş kalan yerler, Rumların eline geçerek Avrupalı tüccarların varisleri olarak Anadolu'nun tiftiğini toptan İngilizlere satmaya başlamışlardır. Bu iplik ve yün, Kışmir keçilerinin yünüyle rekabet edebilir, bu tip keçiler her yerde yetişmez. Ankara-Sivrihisar-Çankırı çevresinde bulunur. Ankara, İngiliz kumaşlarının en iyi satıldığı yerdir. Çünkü halk, Ankara etrafından buraya (Ankara'ya) gelerek ihtiyaçlarını burada temin eder. Gelen halk malın bedelini mahsul zamanında öder. Bu gibi veresiyecilik yapan tüccarın ekserisi Ermeniler olur.²²⁰

Anadolu'da resmen açılan ilk panayır (sergi) Ankara'da olmuştur. Bu panayır ilk defa olarak 15 Eylül 1285'de (1869) kışla meydanında açılmıştır. Bundan sonra her sene 15 Eylül'de, kışla meydanında açılan panayır on beş gün sürmüş, yakın ve uzak şehir ve karyelerden tüccar ve esnaf gelerek alış veriş yapmışlardır.²²¹

XX. yüzyılın başlarında Ankara Vilayetinde, ortalama 1,482,782 baş tiftik keçisi vardır. Ortalama bir keçiden 1,5 kıyye tiftik elde edildiği düşünülürse, vilayet genelinde senelik 2,250.000 kıyye tiftik elde edilmektedir. Söz konusu rakamdan sadece 10,000 kıyyesi Zir Nahiyesi merkezi olan İstanos Kasabasında dokuma için kullanılır; geri kalan tiftiğin tamamı ham tiftik ve post halinde Londra, Liverpool, Manchester, Viyana ve Berlin'e ihraç edilmektedir. Sofun ve Ankara'nın bu konudaki efsanevi rolünün sonra ermesinin ise dört nedeni vardı: İlki, İngilizlerin Güney Afrika'da tiftik keçisi yetiştirmeleri ve piyasaya ihtiyaçtan fazla tiftik sunulmasıdır. İkinci neden, tiftik tellerinin dayanıksız olması yüzünden dokuma sanayinde kullanılan makinelere elverişli olmamasıdır. Üçüncü neden, kumaş modasındaki sağlamlık, zarafet, renk ve desen anlayışının çabuk değişmesi ile halkın ucuz, zarif

---

²¹⁹ Müderrisoğlu, a.g.e, 11.

²²⁰ Galanti, a.g.e, 204.

²²¹ A.g.e, 207.

fakat dayanıksız olan kumaşlara rağbet etmesidir. Son neden de, hayvanların iyi beslenmemesi ve ağılların temiz tutulmaması sebebiyle tiftik kalitesinin düşmesidir.²²²

2.5.5. Ankara’da Eğitim

Ankara Şehri, Selçuklular döneminde ilim yuvası konumuna erişmiştir. Mektep ve medreselerin sayısı bu dönemde artmıştır. İlk tahsil Darülkurandır, buralar Kur’an-ı Kerim okumak için gerekli olan, Elifba, kıraat, yazı ilmihal ve tecvidin öğretildiği sıbyan mektepleridir. Ankara’da yüksek tahsil denilen medrese eğitimi ise Fatih Sultan Mehmet Han Dönemi’nde düzene oturmuştur. Medreselerde okuyan kişiye “Talebe-i Ulum” ya da “Sohta” denilmiştir. Medreselerde şu dersler okutulmuştur: İlmi Sarf, İlmi Nahiv, İlmi Mantık, İlmi Kelâm, İlmi Edep, İlmi Bedi, İlmi Maâni, İlmi Beyan, Hendese ve Heyet. Medrese öğrencileri bu derslerden istediğini seçmiş ve tahsiline o yönde devam etmiştir.²²³

1890’da Ankara İdadisi (Taş Mektep) Vali Abidin Paşa Dönemi’nde, 1907’de Ankara Valisi Ferit Paşa tarafından Darülmualimin²²⁴ (öğretmen okulu), 1908’de Ziraat Mektebi²²⁵ Vali Ali Münif Bey Dönem’inde açılmıştır.

Ankara’da eğitim veren diğer yüksel tahsil kurumlarının isimleri şu şekildedir:

Hacı Bayram Medresesi, Zincirli Medresesi, İpekçioğlu Medresesi, Kağrı Pazarı Medresesi, İbadullah Medresesi, Nakşibendi Medresesi, Minkaroğlu Medresesi, Kocabey Medresesi, Sarı Abdullah Medresesi, Sarı Hatıp Medresesi, Ağazade Medresesi, Sarı Kadı Medresesi, Yeşil Ahi Medresesi, Molla Büyük

²²² Koç ve Baskıcı, a.g.e, 27.

²²³ Erdoğan, a.g.e, 140-141.

²²⁴ Ankara’da Hamidiye Sanayi Mektebi’nin tam olarak ne zaman açıldığı bilinmemekle birlikte II. Abdülhamit döneminde yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Yapının adına ilk kez H. 1320 (1902) tarihli Ankara Vilayeti Salnamesinde rastlanmaktadır. Ulus Meydanı’nda bugünkü Ulus İşhanı’nın yerinde bulunan Dar-ül Muallim binası, kesme ve moloz taşla yapılmış, kare planlı, üç katlı, bir yapıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara’da yer bulamayan mebuslar için yatakhane olarak kullanılan yapı, daha sonra Maarif Vekâlet’ine (Milli Eğitim Bakanlığı) tahsis edilmiştir. Erdoğan ve Günel, a.g.e, 310-311.

²²⁵ Ziraat Mektebi binası, 1895-1897 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu’nun tarımı geliştirmek üzere ülke topraklarında oluşturmayı planladığı “Numune Çiftliği” kurma çalışmalarının bir sonucu olarak yapılmıştır. 1908 yılında Ankara Valisi Ali Münif Bey tarafından açılışı gerçekleştirilen Ziraat Mektebi, uzun yıllar ülkede ziraatın geliştirilmesine öncülük etmiş ve bu konuda uzman kişilerin yetiştirilmesine katkıda bulunmuştur. İki katlı olarak taştan inşa edilmiş binanın zemin ve merdivenleri tahta-ahşap olarak düzenlenmiştir. İstiklal Harbi yıllarında Mustafa Kemal Paşa’ya tahsis edilen ve şehrin beş kilometre dışında olan Ziraat Mektebi, Temsil Heyeti’nce hem ikametgâh hem de karargâh olarak kullanılmıştır. Necdet Aysal, “Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’da İlk Günleri (“Ziraat Mektebi”)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 39 (2007), 360-366.

Medresesi, Zeynel Abidin Medresesi, Sultan Alâaddin Medresesi, Saraç Sinan Medresesi, Yeğen Bey Medresesi, Seyfiye Medresesi, Debbağhane Medresesi, Mustafa Paşa Medresesi, Taş Köprüzade Medresesi, Kethüda Medresesi, Seyfettin Medresesi, Doğan Bey Medresesi, Sevdadiye Medresesi, Mermerzade Aliğa Medresesidir.²²⁶

Cumhuriyet ilanına kadar Ankara’da açık bulunan medreseler ise; Nakşibendi Medresesi (Diyanet İşleri Müdürü Rıfat Efendi müderris idi). Hacı Atıf Medresesi, Beynamlı Medresesi, Bekir Hoca Medresesi’dir.²²⁷

İstiklal Harbi yıllarında iki eğitim bakanlığı vardır. Bunlardan birisi Ankara’da TBMM Hükümetinin Maarif Vekâleti, diğeri de İstanbul’da Osmanlı Hükümetinin Maarif Nezareti’dir. 23 Nisan 1920’de TBMM açıldıktan sonra Hükümetin, 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 sayılı Yasa’sı ile İcra Vekilleri Heyeti’nin (Bakanlar Kurulu) on bir vekâletinden biri olarak “Maarif Vekâleti” örgütlenmiştir. 1920 yılında Maarif Vekâleti; 1. Program Heyeti, 2. İlk Tedrisat Dairesi, 3. Orta Tedrisat Müdürlüğü, 4. Hars (Kültür) Müdürlüğü, 5. Sicil ve İstatistik Müdürlüğü, olmak üzere beş birimden oluşmuştur. Bu yapılanmaya bakılınca; danışma birimi (program heyeti), asıl hizmet birimleri (Tedrisat Daireleri ve Hars Müdürlüğü), ve tek yardımcı hizmet birimi olarak Sicil ve İstatistik Müdürlüğü (personel işleri) görülmüştür.²²⁸

Yoğun bir harp döneminden yeni çıkan Anadolu Halkı, 1919-1922 yılları arasında topyekûn bir mücadeleye daha girişmek durumunda kalmıştır. Bir yandan vatan toprakları işgal edilirken bir yandan da cehalet, halk için büyük bir düşman olmuştur. Önceleri uygulanan ancak millî benliğe uymayan eğitim yöntemleri, halk arasında derin uçurumlara ve geri kalmışlığa sebep olmuştur. Anadolu’nun tek temsilcisi olarak görev yapan I.TBMM, eğitimle mücadeleyi cephede verilen mücadele kadar önemli görmüştür. İstiklal Harbi nedeniyle de yaşanan ekonomik sıkıntılar Meclis’in işini zorlaştırmıştır. Bunun yanında, İstanbul’da da bir hükümetin var olması ve İstanbul Hükümeti ile yaşanan ihtilaflar da cehaletle mücadeleyi sekteye uğratmıştır. Eğitim-öğretim hayatını bir düzene oturtmak, geri kalmışlığın izlerini silmek o dönem için önde gelen vazifeler arasında olmuştur. Dönemin, siyasetçileri,

---

²²⁶ Erdoğan, a.g.e, 142.

²²⁷ Galanti, a.g.e, 221.

²²⁸ Erol Kapluhan, “Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi Eğitim Politikaları ve Eğitim Faaliyetleri”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 1 (2012), 9-10.

askerleri ve öğretmenleri, bu vazifeden çekinmeyerek üzerlerine düşeni, en iyi şekilde yapmaya çalışmışlardır. Bunun en büyük emaresi olarak 15 Temmuz 1921’de toplanan Maarif Kongresi’ni²²⁹ gösterebiliriz.²³⁰

---

²²⁹ Kongreye maarif müdürleri, mektep müdür ve müdüreleri, telif ve tercüme heyeti üyeleri, Maarif Vekâleti müfettişleri, âli dersler ve konferanslar müderris ve müderrisanları, gazeteciler çağırılmıştır. On beş gün sürmesi planlanan kongre, Batı Cephesi’nde yaşanan olumsuzluklar ve düşmanın Ankara’ya yaklaşması nedeniyle birinci haftanın sonunda bitirilmiştir. Süre kısıtlı olmasına rağmen görüşülmesi amaçlanan konularla ilgili önemli tespitler yapılmıştır. Bu kongre okul ve öğrenci mevcudunu tespit etmek, bu konuda yapılması gereken çalışmaları belirlemek ve eğitime millî bir yön vermek amacıyla toplanmıştır. Eğitim tarihimizde bir dönemin başlangıcı olarak görülmesi gereken bu kongrede Mustafa Kemal Paşa, eğitim, bilim ve kültür alanındaki düşüncelerini, yapılacak inkılâpların esaslarını, öğretmenler için neler düşündüğünü ve onlardan neler beklediğini anlatan tarihî bir konuşma yapmıştır. Nuran Kılavuz ve İbrahim Halil Tanık, “Millî Mücadele Döneminde Maarif kongresi ve I. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Eğitim- Öğretim Hakkındaki Görüşleri”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2/4 (2011), 369-370.

²³⁰ A.g.m, 374-375.

3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NİN BAŞKENTİ ANKARA

İstiklal Harbi esnasında 1921 Ağustos ayında Batı Cephe'sinden kötü haberler gelmeye başlamış, Yunan ordusu Büyük Ankara Harekâtını başlatarak Sakarya'ya kadar gelmiş, hedefleri ise Ankara Şehri olmuştur.²³¹

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'nın İstiklal Harbi için önemini bilen ve geleceğin başkenti olmasını isteyen bir tavır içinde bulunmuştur. Ankaralıları da Paşa'ya "Hemşerilik" unvanı verecek kadar kendisini benimsemişlerdir. Ankara Belediye Meclisi toplanmış ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı, Ankara'nın Hacı Bayram Mahallesi'nin nüfus kütüğüne kaydetme kararı almıştır. Akabinde, düzenlenen nüfus hüviyet cüzdanı Darülmüallimin (Erkek Öğretmen Okulu) öğrencilerinin hazırladığı atlas bir kese içinde Mustafa Kemal Paşa'ya sunulmuş ve kendisi resmen Ankaralı olmuştur.²³²

Gazi Mustafa Kemal, İstiklal zaferinden sonra, bir taraftan barış görüşmelerini sürdürmüş diğer taraftan vatanın geleceği için çeşitli hazırlıklar yapmıştır. Bu bağlamda 16 Ocak 1923'te Türk basınının başyazarları İzmit'e davet edilmiştir. O günkü konuşmalarda devletin merkezinin neresi olacağı sorusu da gündeme gelmiştir.²³³ Ankara Şehri, tarihsel avantajlara sahiptir, ayrıca İstiklal Harbi esnasında milli kuvvetler Ankara halkının yoğun ilgisi ile karşılaşmıştır. Ankara, savunma açısından da oldukça elverişli; denizlere uzak, karadan da coğrafi yapısı ve sağlam kalesi nedeniyle işgal edilmesi zor bir şehir²³⁴ ve Cumhuriyet'in başkenti olmaya değer bir yerdir.²³⁵

3.1. Lozan Antlaşması ve Ankara'nın Başkent Olması

"Milli Mücadele" Hareketi'nin başarıya ulaşması sonucu Cihan Harbi'nin galibi olan devletler, yeni bir barış antlaşmasının gereğine inanmışlardır. Osmanlı

---

²³¹ Sakarya Meydan Muharebesi'nin başlamasına bir gün kala, 22 Ağustos 1921 günü, Ankara'nın taşınması, Büyük Millet Meclisi'nde görüşülür ve mebuslar konu hakkında görüşlerini bildirir. Meclis'in Kayseri'ye taşınması genel kabul görür. Ancak yapılan gizli görüşmelerden sonra başkan, önergeleri oya sunar, kabul edilir. Ancak Meclis Kayseri'ye taşınmayı kabul etse de bu karar bir süreliğine ertelenir. Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel ve Mehmet Narince, **Cumhuriyet ve Başkent Ankara**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ankara 2007, 20-21.

²³² Müderrisoğlu, a.g.e, 194.

²³³ Gazi Mustafa Kemal'in cevabı için bakınız: Uluğ, a.g.e, 262-264.

²³⁴ A. Baran Dural, **Türk Modernleşmesinde Temel Tartışmalar**, Paradigma Akademi Yayınları, Ankara 2013, 115.

²³⁵ Celal Nuri, **Türk Devrimi**, Çev., Ö. Ozankaya, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, 233.

Devleti'nin meselelerinin 1922 yılı durumuna göre çözülmesi için İstanbul Hükümeti ve TBMM Hükümeti Lozan Konferansı'na birlikte çağrılmıştır. Ancak TBMM Hükümeti 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatı kaldırdığı için Konferansa sadece TBMM Hükümeti temsilcileri katılmıştır. Lozan'da 13 Kasım'da barış görüşmeleri başlamış, Türkiye'den delege olarak Hariciye Vekili İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur ve Hasan (Saka) Beyler gitmiştir.²³⁶

4 Şubat 1923'de anlaşmazlıklar nedeniyle görüşmelere ara verilmiş, 23 Nisan'da görüşmeler tekrar başlamış ve nihayet 24 Temmuz 1923'de Lozan Barış

---

²³⁶ Lozan Konferansı'nda, İngiltere'yi, daha önce Hindistan'da Kral Naipliği yapmış olan Hariciye Vekili Lord Curzon, Fransa'yı Roma Büyükelçisi Barer, Yunanistan'ı Venizelos temsil etmiştir. Bu baş delegeler dışında diplomatlar ve çeşitli alanlardan uzmanlarda konferansa katılmıştır. Enver Ziya Karal, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1978, 119.

Antlaşması²³⁷ imzalanmıştır.²³⁸

Lozan Barış Antlaşması, emperyalist güçler üzerinde büyük bir zafer olmuş, Türkiye, konferansa katılan diğer devletlerle eşit durumda bulunmuştur. Bu antlaşma birçok halka, özgürlükleri ve istiklalleri için emperyalizme karşı kararlı bir mücadele

---

²³⁷ Lozan Barış Antlaşması ile sınır konusu şu şekilde düzenlenmiştir: Yunanistan'la, Meriç Nehri'nin orta akıntısı olarak belirlenmiş, Meriç Nehri'nin sağ kıyısında bulunan Adrianapo-Karaağaç, Yunanistan'ın sebep olduğu savaş zararlarının ödenmesinden vazgeçilmesine karşılık Türkiye'ye verilmiştir. İmroz ve Bozcaada ile Asya kıyısından üç milden uzakta olmayan diğer küçük adalar da Türk egemenliğine bırakılmış, Akdeniz'in doğusundaki Limni, Semendirek, Midilli, Sakız, Sisam, İcaria adaları ise, askeri tahkimat yapma hakkı bulunmaksızın, Yunanistan'ın egemenliğinde kalmıştır. Türkiye 1912'de İtalyanlarca zapt edilen On İki Ada üzerindeki haklarından vazgeçmiştir. Türkiye'nin Trakya'da 1913'te sınır çizgisinin yenilenmesi konusundaki isteği geri alınmıştır. Batı Trakya'da halkoyuna başvurulması sorunu da ortadan kalkmıştır. Konferans, Bulgaristan'ın kendisine Ege Denizi'ne bir çıkış verilmesi konusundaki isteğini de geri çevirmiştir. Türkiye ile Suriye arasındaki sınır, Türkler 'in yaşadığı Hatay Sancağının Türkiye'ye bağlanması konusunda Türk delege kurulunun ısrarlı isteklerine karşın, 20 Ekim 1921 tarihli Fransız-Türk Antlaşması'nın 8. maddesinde belirlendiği gibi, değişikliğe uğramadan kalmıştır. Türkiye ile Irak arasındaki sınır Türkiye ve Büyük Britanya arasında, dokuz ay içinde belirlenen süre aşılmış, sınır belirleme hakkı Milletler Cemiyeti'ne geçmiştir. Türkiye'nin İran ve Sovyetler Birliği'yle devlet sınırının saptanması Lozan Konferansı'nın yetkisi içine girmemiştir. Lozan Antlaşması'yla Türkiye, Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün, Mısır, Sudan, Libya üzerindeki eski haklarından resmen el çekmiş, Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesini (ilhak) kabul etmiştir.

Türkiye, savaş zamanında olduğu gibi barış zamanında da Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'ndan (Bosfor) savaş ve ticaret gemilerinin özgürce geçişi sistemini kabul etmiş, boğazlar askerden arındırılmıştır. Fransa ve İtalya'nın 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'na göre, Anadolu'nun güneyinde ve Kilikya'da sahip oldukları bölgeler, Lozan Konferansı'nda görüşme konusu olmamıştır. Böylece, Türkiye, Lozan'da, Sevr Antlaşması'yla elinden alınan topraklarını savunmuştur.

Antlaşmanın mali-ekonomik hükümleri de Türkiye için olumlu sonuçlar doğurmuştur. Lozan Antlaşması'na göre Türkiye, kendi mali kaynaklarını kendisi yönetme hakkına sahip olmuştur. Büyük devletlerin mali denetimi ortadan kaldırılmıştır. Hukuksal, mali, ekonomik, ticari... Her türlü kapitülasyonlar tümüyle kaldırılmış, yabancı yargı organları, hapishaneler, posta-telgraf kurumlarının işlevleri sona ermiştir. Yabancılar Türk yasalarına tabi duruma gelmiştir; Batı Avrupalı ayrıcalık sahipleri ve sanayi-ticaret işletmeleri, bu ayrıcalıklarını yitirmiştir.

Lozan Antlaşması, devlet borçlarının Türkiye ile I. Cihan Harbi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun bozgunu sonucunda oluşan devletler ve 1912-1913 Balkan Harpleri ve 1914-1918 I. Cihan Harbi'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak olarak ayrılan devletler arasında paylaştırılmasını öngörmüştür. Borcun ödenmesi ve döviz konularında kesin anlaşma, Türkiye ile Türkiye'nin borç tahvillerine sahip olanlar arasında yapılmıştır.

Lozan'da Türk halkının en büyük kazancı, Türk Devleti'nin, Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının büyük devletlerce hukuken kabul edilmiş olmasıdır. İtilaf Devletleri, Boğazlar bölgesini ve İstanbul'u boşaltmışlardır. Türkiye ile Irak arasındaki sınır 5 Haziran 1926 Ankara Antlaşması'yla saptanmıştır.

Fakat bununla birlikte Lozan Antlaşması Türkiye için yaşamsal önemi bulunan bazı ekonomik ve siyasal sorunları çözümsüz bırakmıştır. Boğazlardaki yeni düzenlemenin saptanmasında, Türk diplomatları, emperyalist devletlerin baskısına boyun eğmişlerdir. Boğazların yönetimi uluslararası bir komisyona bırakılmış, Boğazların Asya ve Avrupa kıyıları askerden arındırılmış, İstanbul'daki Türk garnizonunun asker sayısı 12.000 kişi olarak sınırlandırılmıştır. Büyük devletlerin savaş gemilerine barış ve savaş zamanlarında, günün ve gecenin her saatinde, hiçbir sınırlama ve önceden haber verme zorunluluğu olmadan boğazlardan serbestçe geçiş hakkı tanıyan yeni Boğazlar Antlaşması, Karadeniz çevresindeki devletlerin ve ilk sırada da Sovyetler Birliği'nin güvenliği bakımından tehdit yaratmıştır. Sovyet Hükümeti, Lozan Barış Konferansı'nda imzalanan Boğazlar Antlaşması'nı onaylamayı reddetmiştir. Musul sorunu üzerinde görüş ayrılıkları nedeniyle Türkiye'nin Irak'la sınırı da belirlenememiştir. Şamsutdinov, a.g.e, 337-339.

²³⁸ Baykara, a.g.e, 100-101.

verme konusunda esin kaynağı olmuştur. Böylece, İstiklal Harbi'nin sonuncu evresi olan Lozan Barış Konferansı, Türk Devleti'nin ulusal egemenliğinin tüm dünyaca kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Barış antlaşmasının imzalanmasının üzerinden çok geçmeden, 29 Ekim 1923'te, Türkiye'de "Cumhuriyet" rejimine geçilmiştir.²³⁹

Lozan Konferansı günlerinde yabancı temsilcilerin büyük çoğunluğu İstanbul'da, Dışişleri Bakanlığı ise Ankara'da idi. İstanbul'da işleri idare etmek için geçici bir delegelik açılmış ve başına da Dr. Adnan (Adıvar) atanmıştır.²⁴⁰

Yabancı ülkelerin temsilciliklerinin İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasının istenmesi, hoş karşılanmamış,²⁴¹ hatta İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve ABD hükümetleri Ankara'ya büyükelçi göndermeme planları yapmıştır.²⁴²

Esasen Ankara, 23 Nisan 1920'den beri fiilen Türkiye'nin merkezidir. Ancak başkentini yasa ile belirlenmesinin zamanı gelmiştir. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa'nın Malatya milletvekili sıfatıyla²⁴³ Meclise sunduğu:

"...9 Teşrinievvel 1339 Madde Kanuniye — Türkiye Devletinin makarrı idaresi Ankara şehridir..."²⁴⁴ Yasal düzenleme ile Türkiye Devleti'nin resmi başkenti Ankara şehri olmuş, 14 Ekim 1923 Tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Ankara'nın başkent oluşunu manşetten duyurmuştur.²⁴⁵

29 Ekim 1923 sabahı Halk Partisi toplantısına başkanlık eden Fethi Bey tarafından Cumhurbaşkanlığı için adaylar listesini okunmuş, öğleden sonra yapılan toplantıda Büyük Millet Meclisi, devletin yönetim şeklinin Cumhuriyet olmasına karar vermiştir.²⁴⁶

---

²³⁹ Şamsutdinov, a.g.e, 340.

²⁴⁰ 25 Şubat 1923 günü Adnan Bey İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Sör Horace Rumbold'u ziyaret etmiştir. Rumbold, Adnan Bey'e Türkiye'nin başkentinin neresi olacağı konusunda açmıştır. Ancak Adnan Bey hükümetle bu konuyu görüşmediği için kendi şahsi fikrinin Anadolu'da bir yerin başkent seçileceği olduğunu belirtmiştir. Şimşir, a.g.e, 220.

²⁴¹ Türk Hükümeti'ni tekrar İstanbul'da görmek isteğinin altında İstanbul Boğazı'ndaki yaşam alanlarının yerini Ankara'da bir evle değiştirmeme isteği de yatmaktadır denilebilir. Gülnihal Bozkurt, "Ankara'nın Başkent Olmasına Dair Bir Alman Belgesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11/33 (1995), s. 758

²⁴² A.g.m, 758.

²⁴³ Hülusi Turgut, *Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, 213.

²⁴⁴ *TBMM Tutanaklar Dergisi*.(1923). Dönem 2, Toplantı 2, C. 2, 665.

²⁴⁵ "Ankara Türkiye Devleti'nin Makarrı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Ekim 1923, 3.

²⁴⁶ Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Pera Turizm ve Ticaret, İstanbul 1997, 903.

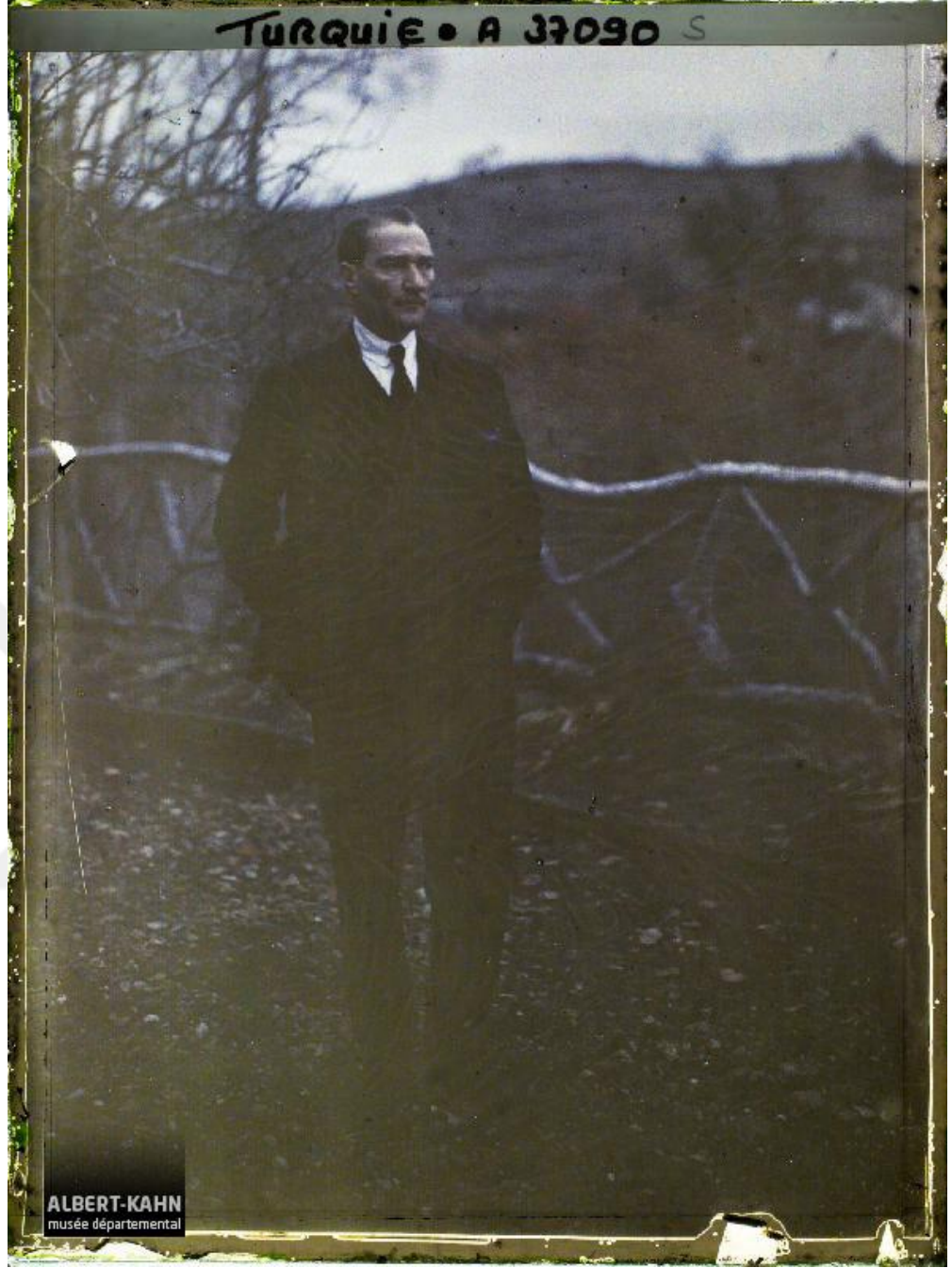

Ankara artık küçük bir kasaba olmaktan çıkmış, yeni kurulan Türkiye Devleti'nin başkenti olmuştur. En özel günlerinden birini; 29 Ekim 1923 günü yaşamış, evlerde gaz lambaları yanmış, toplar atılmaya başlamış, Ankara halkı sokaklara dökülmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin önüne gelen halk, devletlerinin adının Türkiye Cumhuriyeti ve İlk Cumhurbaşkanı'nın ise Resim 3.1. de görülen Gazi Mustafa Kemal Paşa olduğunu öğrenmişlerdir.²⁴⁷

---

²⁴⁷ Ceyhan Atuf Kansu, **Halk Önderi Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997, 44-45.

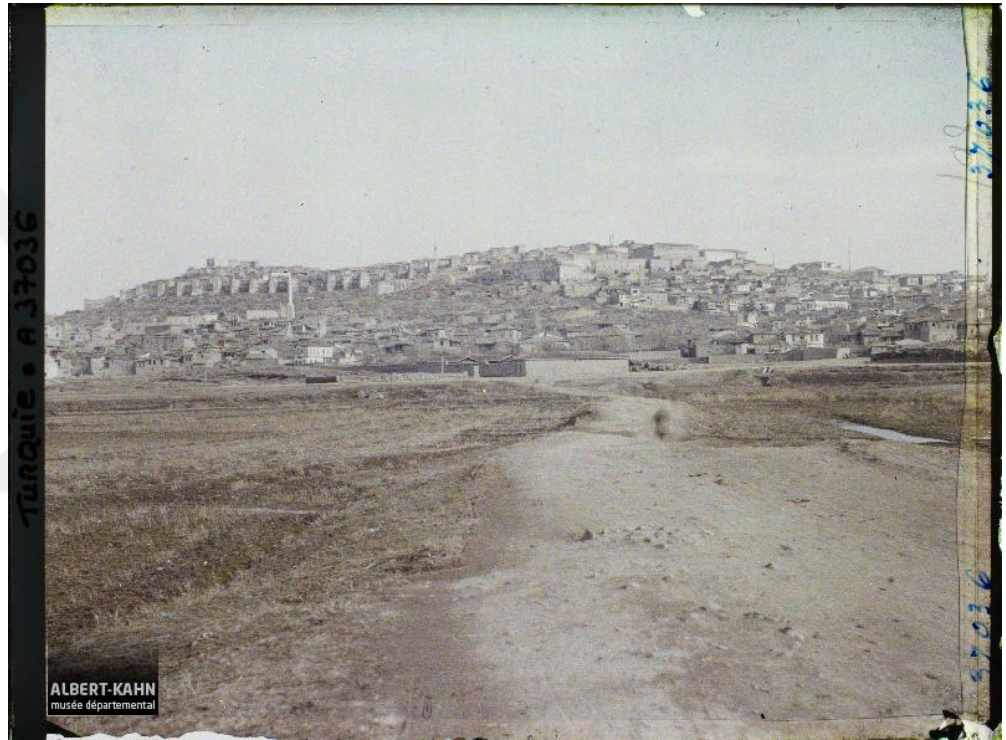

Resim 3.1. Gazi Mustafa Kemal Paşa. (1922)²⁴⁸

3.2. Başkent Ankara'da Sosyal ve Kültürel Hayat

²⁴⁸ Albert Kahn, Ankara'da Gazi Mustafa Kemal Paşa [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

Resim 3.2. de görülen Ankara Şehri, başkent olduğu yıllarda halâ 1917 yangınının izlerini silememiştir. Yerleşim olarak “Hisar” merkezli, “Hisar altı”, “İstasyon”, “Debbağhane (bendderesi)”, “Taşhan”, “Tahtakale”, “Samanpazarı”, “Koyunpazarı”, “Mevlevihane”, “Kayabaşı”, “Atpazarı”, “İmaret”, “Taceddin”, “Hamamönü”, “Karaoğlan”, “Ekinpazarı”, “Hacıbayram”, “Hacıdoğan”, “Kızılbey”, “Bostancılar”, “Hacimurat” gibi isimlerle anılan semtler, bu semtler de bulunan mahallelerden şehir merkezine biraz uzak bağlardan meydana gelmiştir.²⁴⁹

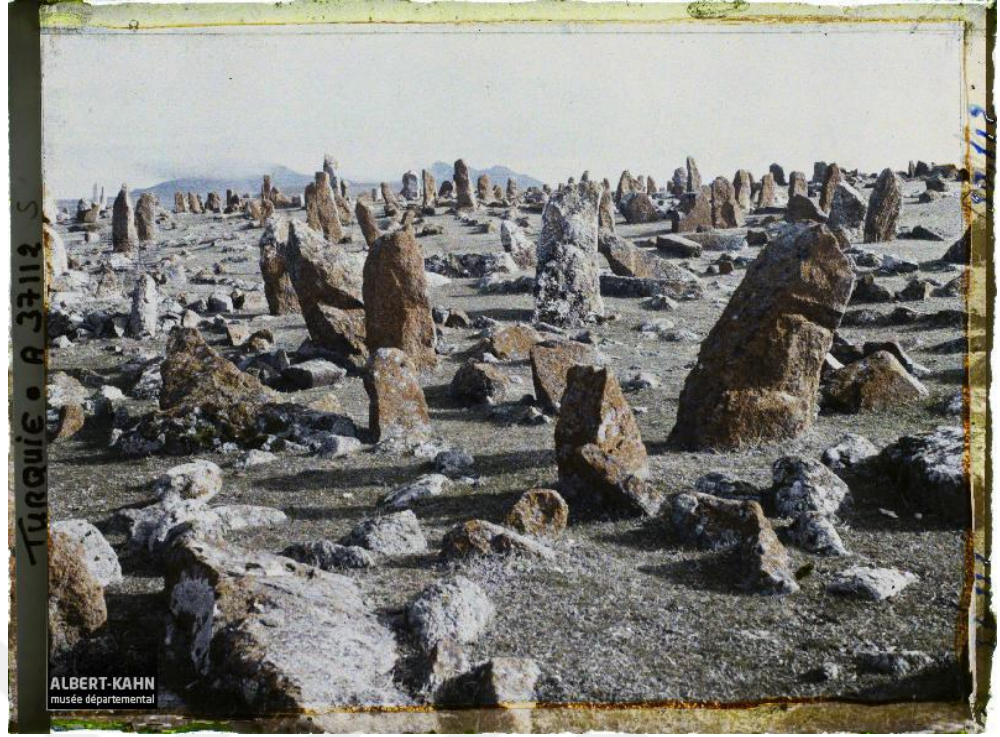
Resim 3.2. Ankara Şehri'nin genel görünümü. (1922)²⁵⁰

Ankara da, Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfus azlığı ve etnik farklılık vardır, ayrıca kale ve yakını bugünkünden daha yoğun bir ikamet alanı durumundadır. Genelde şehrin o günkü sınırlarına yakın yerlerde zengin tüccarlar konaklarda oturmuş, şehrin dış sınırları ise Resim 3.3. de görüldüğü gibi mezarlıklarla belirlenmiştir.²⁵¹

²⁴⁹ Erdoğan, Günel ve Narince, a.g.e, 38.

²⁵⁰ Albert Kahn, Ankara Şehri'nin genel görünümü [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

²⁵¹ Ruşen Keleş, **Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, 106.

Resim 3.3. Ankara Şehri'nin doğu tarafından görünümü ve mezarlıklar. (1922)²⁵²

Mustafa Kemal Paşa, bu şehri yeniden millî doğuşun sembolü yapmak için hiçbir şeyi ihmal etmemiş,²⁵³ imarı için Berlin'den Profesör Jansen²⁵⁴ getirtilmiş ve Jansen Planı, Ankara şehrinin kat'i planı olarak kabul edilmiştir.²⁵⁵ Ancak sıtma, su yokluğu, iktisadî olarak yetersiz kalmış bir çevre; çalışmaları ve planların uygulanmasını oldukça güçleştirmiştir.²⁵⁶

Resim 3.4. de görülen yeni başkent, eski şehrin eteklerinde, modern bir şehir kurabileceğini dünyaya göstermiştir. Doğa yenilmiş, çünkü bataklıklar kurutulmuş, sivrisinekler imha edilmiş, uzak bir gölden şehre su getirilmiştir. Yeni başkenti planlaması için davet edilen Alman Uzman Profesör Jansen, fazlasıyla büyüyeceğini

²⁵² Albert Kahn, Ankara Şehri'nin doğu tarafından görünümü ve mezarlıklar [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları, 1922.

²⁵³ Grace M. Ellison, **Kuva-yi Milliye Ankara'sı**, Çev., İ. S. Turek, Milliyet Yayınları, 1973, 129-130.

²⁵⁴ Profesör Jansen, kendi planının uygulanmasında, danışman olarak görev almış; 1938 sonlarında anlaşması yenilenmemiş ve danışmanlık görevi sona ermiştir. Fehmi Yavuz, (1981). "Başkent Ankara ve Jansen", **O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 7/1 (1981), s. 26.

²⁵⁵ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Türkiye Cumhuriyeti BAŞVEKÂLET Muamelât Müdürlüğü, 8096, 8 Haziran 1929.

²⁵⁶ Benoist Méchin, **Mustafa Kemal**, Çev., Z. Çelikkol, Ankara: Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, 297.

hesaba katarak şehri dizayn etmiştir ki, hakikaten boş alanlar çok geçmeden dolmuş, hızla artan nüfus 75 binden 125 bine yükselmiştir.²⁵⁷

Resim 3.4. Ankara Hacıbayram'dan Ankara Kalesi'ne Bakış. (1930)²⁵⁸

Ankara başkent olduktan sonra Gâvur Mahallesi, Işıklar Mahallesi adını almıştır. Sokaklar تنها olmasına karşın apartmanlarla bayındır hale gelmiştir. Bu apartmanların sahipleri ise on yıl öncesine kadar ışıksız ve bakımsız evlerde yaşayan İstiklal Harbi kahramanları olmuştur.²⁵⁹

Başkent olduğu yıllarda Ankara da ulaşım adına büyük bir değişim görülmemiştir. Arabalar atların üzerinde, arabacılar tarafından sürülmeye, yaylarından ötürü yaylı denilen arabalar ve ünlü Anadolu kağnıları da öküzler tarafından çekilmeye devam etmiş,²⁶⁰ trenle Ankara'ya gelenler ise şehir merkezine ulaşmak için Ankara Palas'ın otobüsüne binmek zorunda kalmışlardır.²⁶¹

²⁵⁷ Lilo Linke, **Mustafa Kemal Türkiye'si**. Çev., A. R. Tektaş, İkarus Yayınları, İstanbul 2008, 443-446.

²⁵⁸ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Ankara Hacıbayram'dan Ankara Kalesi'ne Bakış [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1930.

²⁵⁹ Méchin, a.g.e, 105-106.

²⁶⁰ Günseli Özkaya, **Atatürk Dönemi Ankara**, Siyah Beyaz Kitap, İstanbul 2013, 36.

²⁶¹ Ankara Kalkınma Ajansı, a.g.e, 176-178.

Başkent oluşu ile birlikte Ankara yavaş yavaş şantiye alanına dönüşmüş, yeni yollar yapılmaya başlanmıştır. Avrupa biçiminde binalar yeni yolların kenarında yerlerini almış, yeni binalarda taş, tuğla ve çimento kullanılarak yapılmış, kerpiç ve ahşap yasaklanmıştır. Gardan şehre giden Resim 3.5. de görülen yol, artık İstiklal Harbi yıllarındaki toz ve çamurundan kurtulmuş yol kenarı kaldırım halini almış; Ankara, kasaba görüntüsü yerine bir şehir görüntüsüne bürünmüştür.

Resim 3.5. Ankara Ulus Meydanı. (1930-1932)²⁶²

Şehir içindeki seyahatlerde göze çarpan manzara genel olarak şöyledir: Anayol birkaç dükkândan sonra Büyük Millet Meclisi'nin önünden geçer, lokantalar Türk tatlılarını, kebablarını vitrinlerine dizerler. Yolun üzerinde, çamurdan yapılmış duvarlarında büyük delikler bulunan iki tane han vardır. Yaylıların, develerin, eşeklerin üstünde alışveriş yapmak burada alışılmıştır. Şehrin her yanında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın resimleri asılıdır. Birkaç kitapçı dükkânında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, arkadaşlarının resimlerini, kahramanlık ifade eden posta kartlarını ve renkli milliyetçilik kartlarını satın almak mümkündür. Pazar yerinde küçük tahta tezgâhlar üzerinde; meyve, sebze, et, ekmekek, peynir, üzüm, fındık ve ayakkabı v.b. ürünler vardır.

A. Esat Bozyiğit, (Yay. Haz.) **Ankara'dan Uçan Kuşlar...** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, 164-165.

²⁶² Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Ankara Ulus Meydanı [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1930-1932.

Şehirde milletvekillerinin ve üst düzey bürokratların gidebileceği tek mekan, sürgündeki Ruslardan Yuri “George Karpovic”in işlettiği Ulus Meydanındaki Taşhan üçgeninde bulunan “Karpiç” isimli restoran-bar idi.²⁶³

Ankara'nın ilk modern oteli Resim 3.6. da görülen Ankara Palas'tır. 1920'li yıllarda, milletvekilleriyle Milli Mücadele'ye destek olan aydınlar, sonraki dönemde memurlar Ankara'da toplanmış, ancak gelenler için kalacak yer, buluşup konuşulacak kıraathane, yemek yiyebilecekleri bir lokanta, akşamları gidilecek bir mekân bulmak büyük sıkıntı olmuştur. Dolayısıyla, o dönemin Ankara'sında, en önemli ihtiyaçlardan birincisi konaklama ve yemek yenilecek yer, ikincisi de sosyal zamanların geçirilebileceği alan olmuştur. Ankara Palas, bu eksikliği gidermek amacıyla Başkent'in sosyal hayatının çehresini değiştirmeye başlayacak öncü mekanlardan birisi olmuştur.²⁶⁴

Kızılay Balosu, Tıp Baloları, Galatasaraylılar Yemeği, Yılbaşı Baloları, Türk Basın Birliği Baloları, Maskeli Balolar, yardım yemekleri, resepsiyonlar ve Cumhuriyet Baloları Ankara Palas'ta verilmiştir. Yeni Başkent'te müzikli-danslı, kadınlı-erkekli eğlenmenin ilk denemeleri 29 Ekim Cumhuriyet Baloları ve sonrasında Yılbaşı Baloları olmuştur. Batı giyim tarzının ve şıklığının bir zorunluluk gibi tüm misafirler tarafından uygulanması, dans ve sohbet kültürünün özendirilmesi benzeri nitelikleriyle oluşturulmak istenen ulus örneği sergilenmiştir. Bu balolar, daha sonra Anadolu'nun küçük kentlerine yayılan birer Cumhuriyet geleneğine dönüşmüş, ancak seçkin kişiler, aydınlar ve bürokratlardan oluşan ayrıcalıklı gruba has bir eğlence çeşidi olmaktan öteye geçememiştir.²⁶⁵

---

²⁶³ George Karpovic: Rusya'dan kaçtıktan sonra 1924'te İstanbul'da “Rejans”ı (Regence) açmıştır. Mustafa Kemal Paşa, onu, Ankara'da da bir restoran açmak için çağırdığında bu davete icabet etmiştir. Karpovic kısa zamanda Ankara sosyetesinin en ünlü simalarından birisi haline gelmiştir. Klaus Kreiser, **Atatürk**, Çev., D. Zaptçıoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, 238.

²⁶⁴ Ahu Sumbas, “Türk Modernleşmesi'ni Ankara Palas Üzerinden Okumak: (“Doğu'dan Batı'ya Açılan Bir Pencere”)“. **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 31/1, (2013), s. 176.

²⁶⁵ A.g.m, 189-190.

Resim 3.6. Ankara Palas. (1928)²⁶⁶

Başkent Ankara'ya 1929 yılında Arjantin'den bir müzik topluluğu gelmiş, Edvar Biyango Orkestrası adını taşıyan bu topluluk Mustafa Kemal Paşa ve beraberinde dinleyenlerin beğenisini kazanmıştır.²⁶⁷

Ankara, yeni inşa edilen özel ve resmi binalarıyla çağdaş bir şehir görünümüne kavuşturulmaya çalışılmış²⁶⁸ ve Türkler, sadece birkaç yabancı uzmanın yardımıyla çalışmalarını sürdürmüşlerdir.²⁶⁹

Ankara Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çağdaşlaşma yolundaki fikirlerini temsil etmeye başlamıştır²⁷⁰. Diğer şehirler de bu örneğe göre kurulmaya başlanmış, Batıdaki gibi bulvar, kaldırım, bahçe, park, otel, tiyatro ve stat gibi yeni yaşam alanları Türk halkıyla buluşturulmuştur.²⁷¹

²⁶⁶ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Ankara Palas [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1928.

²⁶⁷ Cemal Granda, **Atatürk'ün Uşağı İdim**, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, 231.

²⁶⁸ Willy Sperco, **Mustafa Kemal Atatürk 1881-1938**, Çev., Z. Çelikkol, Bilgi Yayınevi, Ankara 2011, 128-129.

²⁶⁹ Ankara Kalkınma Ajansı, a.g.e, 194.

²⁷⁰ Metin Özasan, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi ve Ankara'nın Başkent Olma Nedenleri", **Bilge**, 9/35, (2002), 24.

²⁷¹ Ankara Kalkınma Ajansı, a.g.e, 197.

Cumhuriyetin onuncu yılını kutlamak amacıyla 1933 yılı içinde bazı etkinlikler düzenlenmiş, kanunlar çıkarılmış, özellikle dönemin yazarlarına İstiklâl Harbi'ni ve inkılâpları anlatan eserler kaleme almaları konusunda telkinlerde bulunulmuştur. Yine kutlamalara Ankara köylerinden herkes çağırılmış ve Ankara da bayram sevinci yaşanırken,²⁷² Türkiye'nin her yerinde insanlar gösteriler ve temsillerle bu sevince ortak olmuşlardır.²⁷³

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'da ilkbahar ve sonbahar mevsimleri sosyal etkinliklerin yoğun olduğu zamanlar olmaktadır. Millet Meclisi toplantılar yapmakta, oteller dolu olmakta, toplumun önde gelenlerinin, katılımıyla sanat ve spor etkinlikleri düzenlenmektedir. Haziran ayında, meclis tatile çıkmakta, yabancı diplomatlar ile varlıklı kişiler İstanbul Boğazi'na taşınmakta, Ankara halkı, "bağlara" çıkmaktadırlar. Bu dönemde, sanat ve spor yaşamı durgunlaşmakta, toplantılar ve kabul törenleri ertelenmekte, oteller boşalmakta, idari işleri yürütmek için sınırlı personel yeterli olmaktadır. Sonbaharda herkes evine dönmekte, hayat olağan seyrine dönmeye başlamakta ve at yarışları, maçlar, toplantılar ve konserler tüm hızıyla devam etmektedir. Kış mevsimi geldiğinde Millet Meclisi çalışmalarına başlamakta, sosyal yaşam canlanmakta, konserler, tiyatro oyunları, konferanslar ve kabul törenleri birbirini izlemektedir.²⁷⁴

3.3. Başkent Ankara'da Sosyo-Ekonomik Hayat

Çağdaşlaşma, ancak eğitim ve ekonominin gelişmesiyle sağlanabilir bir hâl alabilir, yoksa çağa ayak uydurmak, bir hayalden öteye geçemez. Ekonomiye giriş olmak üzere, en önemli konu olan nüfustan başlamak yerinde olacaktır.²⁷⁵

3.3.1. Ankara'nın Nüfusu

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin alanı sekiz yüz bin kilometre kareye yakındır. Nüfus ise en yüksek olasılığa göre 13.000.000'dur. Yüzölçümü ile nüfus arasında bir dengenin olmadığı aşikârdır, oysaki dünyada toprağı nüfusuna yetmeyen ülkeler vardır

---

²⁷² Ceyhan Atuf Kansu, *Cumhuriyet Ağacı Ya Bağımsızlık Ya Ölüm*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997, 47-48.

²⁷³ Yutkeviç, S. ve Arnstam, L. (Yönetmenler), *Türkiye'nin Kalbi Ankara* [Film], Türkiye: Ankara, 1934.

²⁷⁴ Ankara Kalkınma Ajansı, a.g.e, 219-220.

²⁷⁵ Nuri, a.g.e, 195.

ve bu ülkeler Türkiye'ye yakındır. Bu durum yalnız çağdaşlaşma hamlelerini ve Cumhuriyeti değil, daha da ötede ulusumuzun varlığını tehdit eden bir durumdur.²⁷⁶

Cumhuriyet'i kuracak kadro sağlık koşullarının iyileştirilmesine, daha İstiklal Harbi yılları içinde başlamıştır. Ancak Cumhuriyet Hükümeti, birçok alanda olduğu gibi sağlık alanında da yetişmiş kadro, teknoloji ve alt yapıdan yoksun, bir yapı devralmıştır. Koşulların ağırlığına ve olanaksızlıklara karşın, sorunların üzerine büyük bir istek ve kararlılıkla gidilmiştir. Her konuda olduğu gibi önce bilime ve gerçeklere uygun bir ulusal sağlık stratejisi saptanmıştır. Koruyucu sağlık, halk sağlığı, toplum sağlığı kavramları üzerine oturan bu strateji kararlı bir biçimde uygulanmıştır. Bu kapsamda Ankara'da, sağlık sorunlarının bilimsel incelemesini yaparak, hastalıklarla savaşında yöntem belirleyecek, aşı ve serum araştırması yapıp üretecek, "Merkez Sağlık Müessesesi" kurulmuştur. 1924'te Ankara, Bursa ve İstanbul'da verem dispanserleri açılmıştır.²⁷⁷

Ankara'nın başkent olduğu dönemde, Avustralya Devleti de merkezini Sydney'den Canberra Şehri'ne çekmiş, bu durumda Canberra, Ankara ile yaşıt bir başkent olmuştur. Avustralya Hükümeti önce şehri imar etmeye başlamış, evleri hazırladıktan sonra memurların şehre gelmesini sağlamıştır. Fakat aradan kısa bir süre geçmiş Canberra sadece 15.000 nüfuslu bir başkentken Ankara 300.000'i aşmıştır. Bu hızlı nüfus artışında Ankara'nın konumu, başka şehirlerle bağlantı noktası olması, iklimi ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi etkili olmuştur.²⁷⁸

1926 yılına gelindiğinde Ankara'nın nüfusu ilçeler de dâhil olmak üzere 345,758²⁷⁹ iken 1927 yılında 25.385 km²⁸⁰ yüzölçümüne sahip Ankara'nın nüfusu 350,023 dür.²⁸¹

Cumhuriyet Ankara'sında ilk nüfus sayımı 28 Ekim 1927 günü yapılmıştır. Sayımda, Uluslararası İstatistik Enstitüsü'nün 1872 Petersburg Konferansı'nda kabul

---

²⁷⁶ A.g.e, 195.

²⁷⁷ Metin Aydoğan, **Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005**, Umay Yayınları, İzmir 2005, 80-82.

²⁷⁸ Türsan, a.g.e, 67-68.

²⁷⁹ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, Matbaa-ı Amire, İstanbul 1926, 313.

²⁸⁰ İbrahim Erdal, **Mübadele**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012, 348.

²⁸¹ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul 1926-1927, 478.

edilen ve önerilen ilkelerine uyulmuş,²⁸²daha çok toplumsal nitelikli sorulara ağırlık verilmiştir.

KAZALAR	ERKEK	KADIN	TOPLAM
ANKARA	65,560	42,081	107,641
AYAŞ	10,340	12,063	22,403
BALA	12,748	13,565	26,313
BEYPAZARI	9,615	11,580	21,195
POLATLI	8,296	8,364	16,660
ÇUBUK	12,500	13,473	25,973
HAYMANA	14,265	14,820	29,085
KALECİK	18,324	19,991	38,315
KESKİN	23,435	25,615	49,050
NALLIHAN	6,648	7,589	14,237
YABANABAT	24,706	29,003	53,709
TOPLAM	206,437	198,144	404,581 ²⁸³

Tablo 3.1. 1929 Tarihli Ankara Vilayet Salnamesi nüfus bilgisi.

1930'lardan itibaren hastalıklar ve korunma yöntemleri konusunda halkı aydınlatmak için, sağlık müzeleri açılmıştır. Ankara, Sivas, Diyarbakır ve Erzurum'da, hekimliğin tüm uzmanlık dallarını içinde toplayan "Numune Hastaneleri" kurulmuştur. Ankara, Konya, Balıkesir, Adana, Çorum, Malatya, Erzurum ve Kars'ta doğum ve çocuk bakımevleri açılmıştır. 1936 yılında, Ankara'da "Halk Sağlığı Okulu" açılmıştır. Bu okul uzun süre, her düzeyde sağlık personeli yetiştirmiş ve halk sağlığı alanında uzmanlık eğitimi vermiştir.²⁸⁴

²⁸² Sayımda, aile ismi (lâkap ve şöret, peder ismi ve isim), cinsiyeti, doğum tarihi ve yaşı, doğum yeri, medeni hali, ana lisanı, daimi ikametgâhı, tabiyeti, okuma bilip bilmediği, dini, sakatlığı soruları sorulmuştur. Toprak, Z. (1991). A.g.m. 57-66.

²⁸³ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1929). A.g.e, 233.

²⁸⁴ Aydoğan, a.g.e, 83.

Cumhuriyet'in ilk on beş yılında sağlık alanında yapılanlar incelendiğinde, uluslararası ölçekte bir sağlık devrimiyle karşı karşıya olunduğu görülmüştür. Toplum sağlığını hedef alan, her kesime ulaşan, parasız, eşit ve nitelikli bir sağlık düzeni kurulmuştur.²⁸⁵

1935 yılında yapılan nüfus sayımında ise Ankara'nın Nüfusu 539,257 olarak belirlenmiştir.²⁸⁶

3.3.2. Ankara'da Ziraat

Anadolu köylüsü, Cumhuriyet'in ilk yıllarında hâlâ ilkel araçlarla tarım yapmaya çalışmaktadır. Yapay gübre ve nadasa bırakmadan farklı ürün ekiminin, zararı bilinmemektedir. Tahıl ekimi, tohumların, öne asılan bir torbadan elle saçılarak yapılmakta; harman, bin yıl öncesinde olduğu gibi rüzgârdan yararlanılarak yapılmaya devam etmektedir. 1927 sayımına göre, Türkiye'de, 1 milyon 187 bin karasabana karşılık, büyük çoğunluğu dört yıllık Cumhuriyet döneminde dağıtılan, yalnızca 211 bin demir pulluk bulunmaktadır. Tarımın verimliliği hemen tümüyle doğa koşullarına bağlı bulunmaktadır. Eşkıyalık köylüyü rahatsız etmekte ve ağaya sığınma eğilimini yaygınlaştırmaktadır. Ürünün onda birini oluşturan Öşür vergisi köylü üzerinde baskı oluşturmaktadır.²⁸⁷

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Resim 3.7. de görülen Atatürk Orman Çiftliği ile çağa uygun ve bilimsel tarım uygulamaları yapılan örnek bir çiftlik kurmak niyetinde olmuştur. Direksiyon Binası'nda fırsat buldukça tarım mühendisi Tahsin Coşkan'la birlikte çiftlik arazisinin planı üzerinde çalışmış ve bazen bu çalışmalara başka uzmanlar da katılmıştır. Gazi'nin kendisine, yeşil, sulak arazi önerenlere verdiği cevabı şöyle olmuştur:

“Ben zor olanı yapayım. Siz arkamdan kolay olanları nasıl olsa yaparsınız.”

Tarım Bakanlığı'nın Uzmanı Alman Schmid, araziyi gördükten sonra, “Burası ya sabır tüketir, ya para” demiştir.

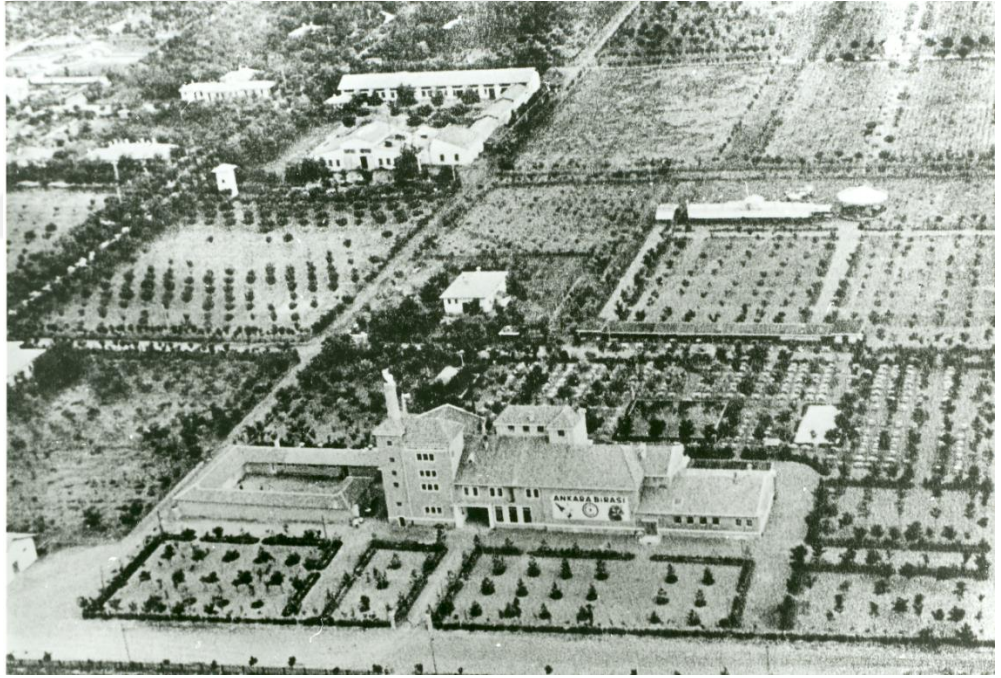
²⁸⁵ A.g.e, 84.

²⁸⁶ Ufuk Erdem, “Cumhuriyet Türkiyesinin İkinci Nüfus Sayımı (20 Ekim 1935)”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, 30/30 (2016), s. 49.

²⁸⁷ Aydoğan, a.g.e, 61.

Mustafa Kemal, çiftliğin, modern, bilimsel ve bize uygun tarım için iyi bir örnek olmasını istemiştir. Köylü gençler, burada bir süre çalışarak köylerine doğru tarımı götürmüşlerdir. Tarım aletlerini kullanmayı, onarmayı öğrenmişlerdir. Uzmanlar, toprağı örnekler olarak tahlil ettirmişler ve ona göre değerlendirmişlerdir. Yol, ağaçlık, bahçe, bağ, fidanlık, sera, buğday tarlası olacak yerler belirlenip plana işlenmiş, yönetim binaları, memurların evleri, işçilerin yatakhaneleri, süthane, su deposu, atölye, depolar, ağıllar, kümesler, jeneratör, fırın için de yerler ayrılmıştır.²⁸⁸

5 Mayıs 1925 günü Çiftlik arazisi plana göre işaretlenmiş; ilk aşama için iki traktör ve iki pulluk getirilmiş, bunlara zamanla yeni makinalar eklenmiştir. Hazırlanan tarlaların büyük bölümüne buğday ekilmiştir.²⁸⁹

Resim 3.7. Ankara Atatürk Orman Çiftliği. (1930)²⁹⁰

Mustafa Kemal fırsat buldukça çiftliğe gidip, çalışmalarını denetlemiş, traktör kullanıp bir bölüm toprağı o sürmüş,²⁹¹ böylece çiftlikte zaman geçirmekten zevk

²⁸⁸ Turgut Özakman, *Cumhuriyet Türk Mucizesi II*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2010, 150.

²⁸⁹ A.g.e, 151.

²⁹⁰ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Ankara Atatürk Orman Çiftliği [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1930.

²⁹¹ Özakman, a.g.e, 155.

almıştır. Çiftlik için son model makineleri, ödüllü boğaları, kaliteli hayvan yemlerini ve gübreyi getirtmiştir. Mustafa Kemal bu örnek çiftlik çalışması ile tarım ve hayvancılıkta refaha ulaşan Türkiye hayalini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bir süre sonra kooperatiflerin, köylülere borç vermesi için tarımsal bankaların kurulması, tohumların dağıtılması amacıyla çalışmalara başlanmıştır.²⁹²

Aşar vergisi, köylünün kaldırdığı üründen %10'unu devlete ayırdığı vergidir ve devletin bütçesinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Kuraklık, sel baskını, kırağı, çekirge istilası vb. doğal afetlere rağmen köylü bu vergiyi devlete ödemek zorundadır ve devlet bu vergiyi mültezimler aracılığıyla toplamaktadır, köylüye sıkıntı veren bu vergi sistemi 1925 yılında kaldırılmıştır.²⁹³

1925-1926 yıllarında Ankara'da: Bala, Haymana, Nallıhan, Kalecik, Yabanabad, Ayaş, Çubuk, Zir, Beypazarı, Keskin, Ankara merkez kazası dâhil olmak üzere, buralarda yetiştirilen ürün ve o ürünün ekili olduğu alan: Buğday 106,993 dönüm, mahlût 25, 500 dönüm, arpa 549,086 dönüm, yulaf 44, 800 dönüm, mısır 1912 dönüm, burçak 27,653 dönüm, nohut 406 dönüm, mercimek 2758 dönüm, fasulye 380 dönüm, patates 855 dönüm, fiğ 3000 dönüm, çeltik 4000 dönüm, keten ise 500 dönüm olarak kayda geçmiştir.²⁹⁴

Harman Yeri (Dönüm)	Bağ (Dönüm)	Meyve (Dönüm)	Sebze Bahçesi (Dönüm)	Çayırılık (Dönüm)	Ormanlık Çalılık (Dönüm)	Kazaların İsimleri
2940	34,685	1301	1826	5364	620	ANKARA MERKEZ
1815	4790	1586	805	2176	27,798	BEYPAZARI

²⁹² Armstrong, a.g.e, 213.

²⁹³ "... Nasılsınız, böyle gece vakti zahmet etmişsiniz...

Siz sağolun Paşam, sizi görmekle çok sevindik...

Bu yıl kaldırdığınız ürün nasıldır, memnun musunuz? ...

Ürün çok iyidir Paşam, çok memnunuz...

Gezdiğim her yerde insanların memnun olduğunu görmekle ben de memnunum. Nasıl, aşarın mültezimlerin kalkması iyi oldu değil mi?

... Çok şükür Paşa hazretleri, bu beladan kurtulduk. Allah size ömürler versin...". Mehmet Kemal, **Türkiye'nin Kalbi Ankara**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1983, 112-113.

²⁹⁴ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1926). A.g.e, 314.

631	1602	590	747	884	203	ZİR ²⁹⁵
13	1553	8	127	10	175, 634	NALLIHAN
6160	6160	810	560	13,430	56, 100	ÇUBUKABAD
4743	6454	1322	976	599	396	KALECİK
6143	13,471	2129	3154	1138	1020	KESKİN
5210	3300	1338	40	2766	10,700	BALA
1100	764	29	1521	1330	76,756	YABANABAD
379	2991	27	531	184	348	AYAŞ
5398	62	25	215	2813	0	HAYMANA
34,532	75,832	9,225	10,152	30,694	349,575	TOPLAM ²⁹⁶

Tablo 3.2. 1926-1927 Tarihlerinde Ankara merkez ve ilçe arazilerinin kullanımı.

Nohut	179.385	Susam	465.000	Fiğ	438.720
Pamuk	72.100	Arpa	28.829.896	Soğan	413.400
Yulaf	933.740	Buğday	85.557.080	Patates	152.000

²⁹⁵ Zir Kazası Teşkilat-ı Mülkiye Kanunuyla lağvedilmiş kısmen Merkez Kaza' sına kısmen Ayaş'a rabt edilmiştir. Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1926-1927). A.g.e, 480.

²⁹⁶ A.g.e, 480.

Mercimek	218.670	Mahlût	20.000	Pirinç	1.052.200
Burçak	2.701.880	Mısır	169.250	Fasulye	227.020 ²⁹⁷

Tablo 3.3. 1926 Tarihinde Ankara’da etkilen ürünlerin çeşiti ve hasılat miktarı.

Tarımda makinalaşmayı sağlamak için, 1926’da çıkarılan 852 sayılı yasayla, traktör kullanan çiftçilere mali ve teknik yardım destekleri getirilmiştir. 17 Haziran 1927’de çıkarılan Ziraat Eğitiminin İyileştirilmesi Kanunu’yla, Ankara’da Yüksek Ziraat Mektebi ve Yüksek Veterinerlik Enstitüsü açılmıştır. 1930’da çıkarılan 1710 sayılı yasayla çiftçiye, 3 milyon liralık yardımda bulunulmuştur. Sürme, ekme, biçme, demetleme, harmanlama ve kaldırma işlerinde makine özendirilip yaygınlaştırılmıştır. 1797 sayılı yasayla, pulluk başta olmak üzere, tarım makinaları üreten işyerleri desteklenmiştir.²⁹⁸

1927-1928 yıllarında yüzölçümü 24.882 km² olan Ankara Şehri’nde yaşanan bu gelişmeler üretime yansımaları göstermiş bu arazinin: 3.200.000 dönümü mezra, 2.130.000 dönümü de mezra dışı alan olarak kullanılmıştır. Mezra içinde patates 9,270 dönüm, bakla 1,300 dönüm, darı 270 dönüm, çavdar 5,911 dönüm, yulaf 811 dönüm, üzüm bağı (asma) 116,168 dönüm, pamuk 3,420 dönüm, pirinç 15,670 dönüm, susam 2,500 dönümdür.

Aynı yıl üretilen ürünlerin hasılat miktarları: Susam 62,000, patates 3,041,200, bakla 4,500, darı, 12,060, mısır 30,510, burçak 560,448, çavdar 343,728, yulaf 969, üzüm 13,545,031, pamuk 57,000, afyon sakız 4,550, pirinç 2,696,800, bal 42,144 kilo olarak kayıtlara geçmiştir.²⁹⁹

Ankara şehrinde 1928 yılında 1.998.011 dönüme 48.793.261 kilo çeşitli hububat ekilmiş ve aynı sene içinde tahminen 97.586.522 kilo hububat hasat edilmiş, bahsi geçen yılda 160.960 hektar çam ve köknar, 54.800 hektar da meşe baltalık ormanının mevcut olduğu görülmüştür.³⁰⁰

²⁹⁷ A.g.e, 480-481.

²⁹⁸ Aydoğan, a.g.e, 63-66.

²⁹⁹ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul 1927-1928, 363-367.

³⁰⁰ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1929). A.g.e, 233.

1930 yılı yaz aylarında Ankara'nın özellikle bazı ilçelerinde kuraklık olmuştur. Merkez, Etimesgut ve Polatlı ilçelerinde insanlar yiyeceklerini temin edememiş, tohum alamayacak duruma gelmiş, Haymana, Kalecik, Keskin, Bala ve Ankara merkezde 18 köy de dolu yağışı nedeniyle hasarlar görülmüştür.³⁰¹

İstiklal Harbi ve Ankara'nın başkent olduğu yıllarda halkın sermaye sahibi kesimi yok denecek kadar azdır ve nüfusun çoğunluğu çiftçilerden oluşmuştur. Tarımsal üretim, yapılan destekler sayesinde hızla artmış, çiftçinin çalışarak üretmesi istenmiş, böylece devlet sadece sonuca değil sürece de dâhil olduğunu göstermiştir.³⁰²

XX. yüzyıldan itibaren artan kentleşme sonucu, kent içindeki ve yakınındaki yeşil alanlar ile ormanlara olan ilgi artmıştır. AOÇ'nin Ankara'da 1925 yılında kurulması, kültürel öneminin yanı sıra yeşil alanları ve içinde barınan doğal varlıklarıyla kentsel kimliğin oluşması açısından dikkate değer bir gelişme olmuş, ilaveten ormanlardan kereste ve yakıt alanında yararlanılmıştır. Ankara Şehri'nde Cumhuriyet'in ilk yıllarında 43,330 hektar ormanlık alan da 106,364 hektar ile meşe ve çeşitleri en yaygın tür olarak karşımıza çıkarken, 220,500 kilo ile ormanlardan en fazla elde edilen yakıt ise odun olmuştur.

Meşe Envai Hektar	Ardıç Hektar	Kızılçam Hektar	Karaçam Hektar	Akçam Hektar	Ormanların Yüzölçümü Hektar	Kazaların İsimleri
0	0	0	0	0	0	Ankara Vilayeti
0	0	0	0	0	0	Polatlı Kazası
150	200	500	1,500	0	2,350	Bey pazarı Kazası
114	38	30	176	0	380	Nallıhan Kazası
0	0	0	0	0	0	Haymana Kazası

³⁰¹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Dâhiliye Vekâleti, 1872, 26 Temmuz 1930.

³⁰² Necdet Hayta ve Tuğba Belenli, "Milli Mücadele Döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Tarafından Uygulanan Sosyal Politikalar". **Belleten**. 81/287 (2016), s. 300.

0	0	0	400	0	1,300	Bala Kazası
8,000	0	0	0	0	8,000	Keskin Kazası
0	0	0	0	0	10,000	Kalecik Kazası
4,750	0	0	2,800	5,550	13,300	Çubuk Kazası
20,000	0	0	7,500	45,000	8,000	Yabanabad Kazası
0	0	0	0	0	0	Ayaş Kazası
106,364	238	530	12,379	50,550	43,330	Toplam

Tablo 3.4.a. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara Şehri'nde bulunan ormanların yüzölçümü ve ağaç türlerinin alanı.

Çınar Hektar	Zeytin Hektar	Palamut Hektar	Köknar Hektar	Kazaların İsimleri
0	0	0	0	Ankara Vilayeti
0	0	0	0	Polatlı Kazası
0	0	0	0	Ayaş Kazası
0	0	0	0	Beyşehir Kazası
0	0	0	0	Nallıhan Kazası
0	0	0	0	Haymana Kazası
0	0	0	0	Bala Kazası
0	0	8,000	0	Keskin Kazası
0	0	0	0	Kalecik Kazası
0	0	0	0	Çubuk Kazası
0	0	0	7,500	Yabanabad Kazası

0	0	8,000	7,500	Toplam ³⁰³
---	---	-------	-------	-----------------------

Tablo 3.4.b. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara Şehri'nde bulunan ormanların yüzölçümü ve ağaç türlerinin alanı.

Kömür Kantar	Odun Kantar	Kereste Metre	Terkedilmiş Çalılıklar Hektar	Kazaların İsimleri
0	0	0	0	Ankara Vilayeti
0	0	0	0	Polatlı Kazası
0	0	0	0	Ayaş Kazası
10,000	19,500	400	0	Beypazarı Kazası
0	16,600	964	19	Nallıhan Kazası
0	0	0	0	Haymana Kazası
5,000	10,500	350	100	Bala Kazası
0	150,000	0	0	Keskin Kazası
0	8,000	0	0	Kalecik Kazası
7,500	1,200	250	200	Çubuk Kazası
10,000	15,000	1,500	0	Yabanabad Kazası

³⁰³ A.g.m, 367-368.

32,500	220,500	3,464	319	Toplam ³⁰⁴
--------	---------	-------	-----	-----------------------

Tablo 3.5. Ormanlardan bir sene zarfında kesilen kereste ve yakıt miktarları.

3.3.3. Ankara’da Hayvancılık

Cumhuriyet Hükümeti, mali olanaksızlıklara karşın, hayvancılığı koruma altına almış, hayvancılık yapan çiftlikleri desteklemiş, damızlık hayvan dağıtmıştır. Hayvanların veteriner ve aşı gereksinimlerini ücretsiz karşılamıştır. Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Konya, Eskişehir, Kırklareli, Kayseri, Adana, Diyarbakır, Sivas, Erzurum ve Kars’ta hayvan pazarları açmış, hayvanların pazarlama ve taşınmasına yardım etmiştir. Veterinerlik mesleğine önem verilmiş, veterinerlerin çalışma ve ücret koşulları iyileştirilmiştir. Pendik ve Erzincan’da Bakteriyoloji Laboratuvarları, Ankara ve Mardin’de Serum Müesseseleri açılmıştır. Türk hayvancılığını etkileyen sığır vebası, on yıl içinde yenilmiş ve 1932 yılında tümüyle yok edilmiştir. Hayvanların hemen tümü aşılanmış, çiçek ve şarbon gibi hayvan hastalıklarıyla mücadelede büyük ilerleme sağlanmıştır. Hastalıklarla mücadelenin yanında, modern hayvancılık yöntemleri geliştirilerek köylüler eğitime çalışılmıştır. Örnek ahır planları geliştirilmiş, mera ıslahına özel önem verilmiştir. Hayvancılığa gösterilen özen sonucunda; 1923’te 15 milyon olan koyun sayısı, 1938’de 23 milyona; 4 milyon olan büyükbaş hayvan sayısı, 9 milyona çıkmıştır. Tavukçuluğun iyileştirilmesi için, çiftçinin elindeki yerine, en yararlı ırkların yetiştirilmesi için Ankara’da bir Tavukçuluk Enstitüsü kurulmuştur. Kümes hayvancılığı yaygınlaştırılmıştır.³⁰⁵

Ankara’daki hayvancılık çalışmalarında arıcılıkta da önemli bir yer tutmuştur. Arıcılık, Anadolu’da tarihin eski çağlarından beri hayvancılık sektöründe uğraş alanı olarak karşımıza çıkmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye’de arıcılığı teşvik etmek amacıyla yapılan önemli çalışmalardan biri Osmanlı Devleti zamanında bal ve kovanlardan alınan aşar vergisinin kaldırılması olmuştur. İlâveten 1926 yılında Ziraat Umum Müdürlüğü tarafından Halk Fırkası bahçesinde ilk arıcılık sergisi, 1927 yılında da Ziraat Mektebi’nde ikinci arıcılık sergisi açılmış, 1930 yılına doğru Ankara Teknik Tarım Okulu ve Gazi Çiftliği’ndeki arıcılık faaliyetleri ilk kez ciddi olarak ele alınmıştır. Kimyevi testler ve kokuları itibarıyla Türkiye’nin en iyi balları sırayla

³⁰⁴ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1929). A.g.e, 367.

³⁰⁵ Aydoğan, a.g.e, 64-65.

Ankara, Çankırı, Malatya, Edremit, Milas, Antalya, Afyon, Niğde, Kastamonu, Sivas ve Diyarbakır yörelerinde yetiştirilmiştir. Çiçek balı, arıların nektar vasıtasıyla ürettiği bal olup Ankara'nın dağ bölgelerinden elde edilen ballarla Malkara ve Saruhan balları bu gruba dâhil edilmiştir.³⁰⁶

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara Şehri'nde yetiştirilen hayvanlar içinde 580.626 ile tiftik keçisi hâlâ sayı olarak önde gelmiş, ortalama 1.077.130 kilo tiftik üretilmiştir.

İNEK	KISRAK	EŞEK	KATIR	AT
10161	25940	41419	1119	8721 ³⁰⁷

Tablo 3.6. 1926-1927 Tarihlerinde Ankara'da bulunan hayvan türleri ve sayıları.

1927-1928 yıllarına gelindiğinde Ankara'daki bazı hayvan türleri ve sayılarında artış olurken, at ve eşek türlerinin sayısında azalma olmasının nedeni ulaşım alanında yaşanan gelişmeler sonucu motorlu taşıtların kullanılmaya başlanması olmuştur.³⁰⁸

Kazaların İsimleri	At	Kısarak	Eşek	Katır	Deve	İnek	Öküz
Ankara Merkez	802	106	1410	28	0	1584	11502
Nallıhan	122	280	2244	73	0	3267	5684
Haymana	1357	1675	2962	29	48	9858	12037
Kalecik	269	468	4347	35	91	7935	10526
Bey pazarı	298	297	2714	117	0	3819	4738

³⁰⁶ Nadir Yurtoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Arıcılık Faaliyetleri (1923-1960)", **Tarih Okulu Dergisi**, 30 (2017), s. 190-193.

³⁰⁷ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1926-1927). A.g.e, 481.

³⁰⁸ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1927-1928). A.g.e, 364.

Polatlı	332	1890	1810	118	0	6342	4647
Yabanabad	607	805	6109	654	0	15089	20525
Bala	274	567	3016	2	126	5804	7616
Ayaş	234	149	3219	218	27	5063	5412
Çubukabad	271	531	3117	13	0	6849	8218
Keskin	215	440	5226	4	14	8791	10723
Toplam	4781	7238	36174	1291	306	74405	102128

Tablo 3.7.a. 1927-1928 Tarihleri arasında Ankara'da bulunan hayvanlar ve sayıları.

Kazaların İsimleri	Manda	Koyun	Keçi	Keçi Tiftik
Ankara Merkez	608	9205	113	7979
Nallıhan	599	15389	13992	39227
Haymana	1959	169867	796	74158
Kalecik	3227	42362	3761	61267
Beypazarı	275	31877	418	54138
Polatlı	1387	82708	123	70487
Yabanabad	1903	28710	152	92979
Bala	1325	98190	5512	58589
Ayaş	295	28139	94	46948
Çubukabad	3315	27067	355	16746
Keskin	2157	44224	1422	57998
Toplam	17044	577738	26728	580626

Tablo 3.7.b. 1927-1928 Tarihleri arasında Ankara'da bulunan hayvanlar ve sayıları.

Kazaların İsimleri	Süt Kilo	Yün ve Yapağı Kilo	Keçi Kıl Kilo	Tiftik Kilo
Ankara Merkez	179414	84360	0	85200
Nallıhan	437661	18048	3458	61267
Haymana	1014400	2254361	300	58839
Kalecik	33947	85844	6709	115619
Beypazarı	15000	60000	0	180000
Polatlı	300000	89422	115	103210
Yabanabad	5541500	31000	80	150000
Bala	225000	110000	2000	65000
Ayaş	25000	62000	0	73000
Çubukabad	700000	6500	0	40000
Keskin	1145760	88448	1422	144995
Toplam	9617682	879558	10084	1077130 ³⁰⁹

Tablo 3.8. 1927-1928 Tarihleri arasında hayvanlardan elde edilen ürün miktarları.

1928-1929 yıllarında Ankara da 12660 at, 171809 karasığır, 186 deve, 18582 manda, 1018 ester, 39397 eşek, 558923 koyun, 28813 kıl keçi ve 726297 tiftik keçisi kayda geçmiştir. Bu duruma göre tiftik keçisinin sanayi inkılabı sonucu önemi azalsa da, hâlâ etkisini koruduğu anlaşılmıştır.³¹⁰

³⁰⁹ A.g.e, 365.

³¹⁰ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1929). A.g.e, 233.

3.3.4. Ankara' da Sanayi

Ankara'da 1920'lere gelindiğinde, devletçe geliştirilen savaş sanayisi dışında bir sanayi kolunun gelişmesi zordur. O vakte kadar yalnızca yakın yörenin tüketim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik küçük işletmeler varlık göstermiş, bu işletmeler çoğunlukla un ve unlu mamul üreten fabrikalar olmuştur. Bir diğer sanayi alanı ise aile işletmeleri niteliğinde varlık gösteren; tuğla, kiremit, kireç, alçı ve çimento ocaklarının dâhil olduğu inşaat sektörü olarak belirlemiştir.³¹¹ Ayrıca İstiklal Harbi'nde kentin konumu nedeniyle savaş sanayinin tohumlarının Ankara'da atılması hatta başka illerde kurulan işletmelerin bir bölümünün Ankara'ya taşınması Ankara sanayisinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

1921'e kadar Ankara'da, Anadolu-Bağdat Demiryolunun bir iki torna tezgâhından oluşan tamir atölyesi dışında bir işletme yoktur. Eskişehir'den taşınan silah tamir atölyesi için bir süvari kışlası fabrikaya dönüştürülmüş ve 1921'de Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü kurularak tüm askeri malzeme, araç-gerecin tamir ve yapımı ile uğraşan fabrikalar, bu Genel Müdürlüğe bağlanmıştır. 1924'te çıkarılan bir yasa ile Milli Savunma Bakanlığı'nın emrine 5 yıl içinde harcanmak üzere 100 milyon lira ayrılmıştır ki bu paranın ne denli önemli bir miktar olduğunu anlamak için, 1924 yılında devlet bütçesinin 100 milyon lira dolaylarında olduğunu bilmek yeterli görülmüştür. Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Genelkurmay Başkanlığı'nın emirleri ile Kırıkkale'de savaş sanayinin temelleri atılmıştır.³¹²

Cumhuriyetin ilk yıllarında, yabancı mali araçlar kredi piyasasına tam olarak hâkim olmuştur. Türk halkının harpler nedeniyle, tasarruf gücü hemen hemen sıfıra düşmüştür. 1920'de bankalardaki tüm tasarruf mevduatı yalnızca bir milyon liradır. 1924'de İş Bankası kurulmuş ve kısa sürede gelişmiş ayrıca yabancı mali araçlara üstünlük sağlamıştır. 1929 yılında mevduatı 44 milyon liraya çıkmıştır. Ziraat Bankası'na her türlü bankacılık işlemi yapma yetkisi verilmiştir. Hızla büyüyen Banka'nın mevduatı, 1931 yılında 56 milyon liraya, denetimi altındaki Emniyet Sandığının mevduatı 16.5 milyon liraya çıkmıştır. (1931'de Devlet Bütçesi 193 milyon

³¹¹ Erdoğan, Günel ve Narince, a.g.e, 186.

³¹² A.g.e, 185.

lirayı bulmuştur.) Sanayi Maadin, Sümerbank, Etibank, Emlak ve Eytam Bankalarının yanında 40 yeni banka da kurulmuştur.³¹³

17 Şubat 1923’de çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi temsilcilerinin oluşturduğu 1135 delege ile İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır.³¹⁴

Ankara’da sanayinin gelişmesine katkı noktasında;1923’te Ankara Fişek Fabrikası, 1925 yılında Kırıkkale’de Topçu Mühimmat Fabrikası, 1926’da Pirinç Döküm ve Haddehanesi ve bir elektrik santrali kurulmuştur. 1930’da ise Ankara’da Kapsül (mermi) ve İmla (doldurma) Fabrikası ile Kırıkkale’de Çelik Döküm imalathanesi devreye girmiş ve bu imalathanenin yıllık üretim kapasitesi 10.000 ton olmuştur. Bu arada top arabalarının yapım ve onarımı ile cephanesandıklarının yapımı için Ankara’da bir de marangozhane kurulmuştur.³¹⁵

1926 yılında Ankara’da iki tane şirket vardır. Birincisi 50,000 lira sermayeli mensucat (dokuma) şirketi, diğeri de 1,000,000 lira sermayeli milli ithalat ve ihracat şirkettir.³¹⁶

---

³¹³ Aydoğan, a.g.e, 92-93.

³¹⁴ Kongreye katılan sanayiciler; korumacı gümrük vergileri konulmasını, endüstrinin desteklenmesini, yatırımcılara kredi açılmasını, ulaştırma örgütünün geliştirilmesini ve sanayi odaları kurulmasını istemişlerdir. Tüccar gurubu, ticaret bankası kurulmasını, yeni menkul değerler borsasının açılmasını, faaliyet halindeki borsaların devletleştirilmesini, cuma tatilinin herkes için zorunlu olmasını, tekelcilikle savaşılmamasını ve haberleşme hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını talep etmişlerdir. Tüccarlar ayrıca kambiyo dalgalanmalarına müdahale edilmesini, maden araştırmalarının başlatılmasını, kömür üretiminin dış rekabetten korunmasını, taşınmaz mallara ipotek kredisi açılmasını ve ticari istihbarata önem verilmesini de talep etmişlerdir.

İşçi temsilcileri; temettü vergisinin işçi sağlığı için kullanılmasını, belediye seçimlerinde mesleki temsil biçiminin kabul edilmesini, sendika kurma hakkının tanınmasını, çalışma süresinin günde sekiz saate indirilmesini istemişlerdir. Gece çalışmasına çift ücret ödenmesi, küçük yaşta işçi çalıştırılmaması, asgari ücret tesbiti yapılması, hastalık halinde ücretlerin kesilmemesi, kadın işçilere doğum öncesi ve sonrası ücretli izin ile ayda 3 gün “ay hali” izni verilmesini, iş yerinde “emzikhaneler” açılmasını ve işçi çocuklarının yatılı okullarda ücretsiz okutulması, işçi temsilcilerinin istediği diğer ekonomik-sosyal haklar olmuştur.

İsteklerin bir bölümü uygulanmış, bir bölümü ise, hazırlıkları yapıp sürece bırakılmıştır. Ancak, Musul sorunu, Şeyh Sait İsyanı ve Cumhuriyete karşı oluşan muhalefet nedeniyle hükümet, varlığını korumak için bir takım önlemler almak zorunda kalmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmış, seçimler çift dereceli yapılmış, muhalefet örgütlenmelerine izin verilmemiş, kurulmuş olan sendikalar kapatılmıştır. Ancak, bu gelişmelere karşın, işçilerin bir bölümünün ekonomik ve sosyal istekleri yasallaştırılarak uygulanmıştır. A.g.e, 87-88.

³¹⁵ Erdoğan, Günel ve Narince, a.g.e, 185.

³¹⁶ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1926). A.g.e, 314.

ŞİRKET İSMİ
Mali Mensucat Şirketi
Memurin Kooperatif Şirketi
Anadolu Otomobil ve Otobüs Türk Anonim Şirketi
Türk İnşaat Anonim Şirketi
Keşfiyat ve İnşaat Anonim Şirketi
Türk Malı Otomobil Şirketi
Bozöyük Kereste Fabrikasının Ankara Şubesi
Kantariye Şirketi
Emniyet Şirketi
Şark Eşya Pazarı
Türk Anonim Şirketi ³¹⁷

Tablo 3.9. 1926-1927 Tarihlerinde Ankara da çalışmalarını sürdüren şirketler.

Ankara'nın başkent oluşu ile birlikte dokuma, unlu mamuller ve kereste üzerine kurulu küçük işletmelere ek savaş sanayine dayalı, inşaat malzemesi üreten ve otomotiv sektöründe fabrikaların kurulduğu görülmüştür.

Buldukları Bölgeler	İsimleri	Fabrikanın Çalışmasında Kullanılan Malzeme	Sahiplerinin İsimleri
Polatlı Kazasında	Dakik (un) Fabrikası	Talaş ve meşe kömürüyle	Domadzade Hakkı Efendi

³¹⁷ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1926-1927). A.g.e, 482.

Polatlı Kazasında	Kereste Fabrikası	Gaz ile	Eskişehirli İdris Efendi
Polatlı Kazasında	Dakik (un) Fabrikası	Talaş ve meşe kömürüyle	Tekkelizade Mustafa Efendi
Ayaş Kazasında	0	0	0
Beypazarı Kazasında	0	0	0
Nallıhan Kazasında	0	0	0
Haymana Kazasında	0	0	0
Bala Kazasında Kara Keçili Karyesinde	Dakik (un) Fabrikası	Dakik (un) Fabrikası	Sahibi belli değil
Keskin Kazasında	Dakik (un) Fabrikası	Petrol	Kırşehirli Nuri Efendizade İsmail Efendi
Kalecik Kazasında	0	0	0
Çubuk Kazasında	0	0	0
Yabanabad Kazasında	0	0	0 ³¹⁸

Tablo 3.10. 1927-1928 Tarihlerinde Ankara da bulunan fabrikalar ve cinsleri.

Ankara’da gelişmekte olan savaş sanayi 1928 yılında Elmadağ’da İnhisarlar İdaresince bir Fransız firmasına Barut ve Dinamit Fabrikası kurdurulmasıyla devam etmiş,1934 yılında bu fabrika Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü’ne devredilmiştir. 1929 yılında Çelik Fabrikası kurulmuş, 1933 yılında top montajına başlayan atölye,

³¹⁸ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1927-1928). A.g.e, 368-369.

1939 yılında Top Fabrikası haline getirilmiş, 1936 yılında kurulmaya başlanan Silah Fabrikası, 1939 yılında üretime geçmiştir.³¹⁹

1930'lerde Cumhuriyet Hükümeti ticari ve sanayi alanında hızlı bir gelişme sağlamak niyetiyle T.C. Merkez Bankası'nı kurmaya karar vermiş ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yapılması gündeme gelmiştir. Böylece ülkenin yer altı kaynaklarının değerlendirilmesi için harekete geçilerek demiryolu yapımı sürmüştür. Deniz yolları ve kara yollarının geliştirilmesine çalışılmış, eğitim ve sağlık hizmetlerinin genişletilmesi için de büyük çabalar gösterilmiştir.³²⁰

1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
18,7 2	36,0 5	16,1 3	45,6 7	39,7 2	31,0 2	31,3 4	27,0 7	33,0 3	25,9 4	36,9 1	40,81 321

Tablo 3.11. 1924 tarihinden 1935 tarihine kadar Türkiye'de yapılan devlet yatırımları. (Milyon TL)

1938 yılında Türkiye, mali sorunlarını tümünden çözmüş değildir ancak büyük bir atılım ve gelişme sağlanmıştır. Kendi gücüne dayalı, sürekli bir gelişme süreci başlatılmış, Türk halkında, her türlü zorluğa karşı çıkacak bir ulusal bilinç ve kararlılık duygusu oluşturulmuştur. Bağımlılık doğuracak hiçbir ilişkiye girilmemiş, kendi kaynaklarına dayanma esas alınmıştır.³²²

3.3.5. Ankara'da Eğitim

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'deki okullaşma sorunundan başka eğitimin finansmanı da önemli bir sorun olmuş, ilaveten harp yıllarında eğitime tahsis edilen para, genel bütçenin sadece %6'sı kadar olabilmiştir. Bu yıllarda yeni okullar açılmadığı gibi ekonomik ve sosyal vaziyet dolayısıyla mevcut okullar da kapatılmıştır. 1923 yılında 3.033.003 lira, 1930 yılında 9.710.297 lira olan maarif

³¹⁹ Koç ve Baskıcı, a.g.e, 56.

³²⁰ Ankara Ticaret Odası, **Atatürk ve Ankara**, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara 1988, 126.

³²¹ A.g.e, 129.

³²² Aydoğan, a.g.e, 96.

bütçesi 1938 yılına gelindiğinde 16.474.085 lira olmuştur. Eğitim alanında bütçenin artması okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında da artışı sağlamıştır.³²³

OKUL ADI	TARİH
Gazi ve Latife Okulları	1924
Mimar Kemalettin İlköğretim Okulu	1927
Yüksek Ziraat ve Baytar Enstitüsü (Ziraat ve Veteriner Fakülteleri) Binaları	1928
Ankara Hukuk Mektebi	1928
Çankaya İlköğretim Okulu	1929
Musiki Muallim Mektebi (Devlet Konservatuvarı)	1929
Resim 3.8. de görülen Gazi Terbiye (İlk Muallim Mektebi)	1930
İsmet Paşa (Zübeyde Hanım) Kız Enstitüsü	1930
Ankara Kız Lisesi	1933
Gazi Erkek Lisesi	1936
Mızıka Okulu (Eski Cumhurbaşkanlığı Senfoni ve Mızıka Orkestrası)	1936
Erkek Ticaret Lisesi (Anadolu Sekreterlik Meslek Lisesi)	1936
Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler Fakültesi)	1936
Polis-Jandarma Okulu	1937
Atatürk Lisesi	1886/1938

³²³ Bahattin Demirtaş, “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”, **Gazi Akademik Bakış**, 1/2 (2008), 173.

Cebeci Ortaokulu	1939
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi	1940
Türk Silahlı Kuvvetleri Lisan Okulu	1940
Hukuk Fakültesi	1940 ³²⁴

Tablo 3.12. 1918-1938 Tarihleri arasında Ankara’da açılan eğitim kurumları.

Resim 3.8. Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü. (1930)³²⁵

Eğitim, Cumhuriyet yönetiminin önem verdiği temel konulardan birisi olmuş ve ülkenin kalkınması, toplumun refah düzeyinin yükseltilmesi için yetişmiş kadrolara ihtiyaç duyulmuştur. İstiklal Harbi’ne katılmak için Ankara’ya gelen öğretmenler, cepheye değil, okullara gönderilmiş; Sakarya Savaşı’nın hemen öncesinde, 16-21

³²⁴ Erdoğan, Günel ve Narince, a.g.e, 131-137.

³²⁵ Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, 1930.

Temmuz 1921’de Ankara’da Birinci Maarif Kongresi’nin toplanması eğitime verilen önemin yansıması olmuştur.³²⁶

1925-1926 yıllarında Ankara’da bulunan 119 resmi ilk mektebin 4210 öğrencisi, Musevi Mektebi’nin ise 115 öğrencisi vardır.³²⁷ 1926-1927 yıllarında Ankara’da bulunan eğitim kurumları ve öğrenci sayısı Polatlı Kazası ve Zir Kazası dışında Ankara genelinde 82 ilk mektep ve 1 adet Musevi Mektebi şeklinde olup öğrenci miktarı 5,946’dır.³²⁸ 1927-1928 yıllarında ise 572 öğrencili orta mekteple 3200 öğrencili ve ortalama 14 erkek ve kız mektebi mevcuttur. İlaveten Ankara genelinde 5000 öğrencili ilk erkek ve kız mektebi de eğitim hizmeti vermektedir.³²⁹

1924’te çıkan Tevhit-i Tedrisat Kanunu ile medreseler kapatılıp bütün eğitim kurumları, Milli Eğitim’in yetkisi altına alınmış, yerine aynı bakanlık tarafından imam ve hatip okulları açılmış; 1928’de devletin bir dini olduğu maddesi Anayasa’dan çıkarıldıktan sonra okul programlarından da zorunlu din öğretimi derslerinin kaldırılmasına karar verilmiştir. 1930’da şehir okullarında, 1933’te de köy okullarında uygulanmaya başlanmıştır. 1933’te Eğitim Bakanlığı Örgüt ve Ödevler Kanunu’ndaki, okullarda din öğretimiyle ilgili maddeler kaldırılmış ve 1928’de Latin harflerinin alınmasıyla izinsiz olarak kurs açılıp Arap yazısının öğretilmesi yasaklanmıştır. Anne babaların çocuklarına din eğitimi sağlama özgürlüğü bunun okul eğitimine engel olmayacak zamanlarda ve bu eğitimin Milli Eğitim Bakanlığı’nca yetkili sayılacak kişilerce yapılması koşuluna bağlanmıştır.³³⁰

Latin Alfabesinin benimsenmesi okuma yazma seferberliği başlatılması sonucunu doğurmuş ve okuryazarlık oranında ciddi bir artış gözlenmiştir. Okuyup yazabilen nüfusun oranı 1928’de yaklaşık % 8’iken, 1935’te bu oran % 20’nin üzerine çıkmıştır. Genelde eğitim çabası şehir ve kasabaları daha çabuk etkilerken köyler bu anlamda daha geriden gelmeye devam etmiş, şehirle köy arasında bir uçurum oluşmuştur. 1930’lara gelindiğinde askere alınan köylülere bu süre içinde okuma yazma, sağlık bilgisi ve teknoloji ile ilgili bilgiler öğretilmiş ve bu askerlerin terhis olup köylerine döndüklerinde kazandıkları becerileri öteki köylülere öğretmeleri

---

³²⁶ Aydoğan, a.g.e, 103.

³²⁷ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1926). A.g.e, 313.

³²⁸ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1926-1927). A.g.e, 482.

³²⁹ Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1927-1928). A.g.e, 373.

³³⁰ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yay. Haz., A. Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, 533-534.

sağlanmıştır. 1940'da kurulan Köy Enstitüleri aslında bu mantığın ürünü olmuştur. Eğitim alan kadın ve erkekler köylerine dönmüş ve doğal önder olarak bilgilerini aktarmışlardır.³³¹

Halkevleri 19 Şubat 1932 günü açılarak 14 merkezde hizmete giren şubeleri ile Türk kültür tarihindeki yerini almıştır. Halkevlerinin genel merkezi Ankara'daki Türk Ocağı binası olmuş, açılış töreni de burada yapılmıştır. Ankara Halkevi, diğer şubelere oranla ön plana çıkmış ve âdeta örnek şube haline getirilmiştir. Hatta ilk defa sahnelenen eserler öncelikle Ankara Halkevi'nde seyirci ile buluşmuştur. Halkevleri ile büyük bir sanat ve kültür hareketine girişilmiş, bu kurum sayesinde değişim halka götürülmeye çalışılmıştır. Devlet, sanatı yönlendirme ve canlandırma işini üstlenmiş, Halkevleri hükümetin kültür politikasının yürütücüsü olmuştur.³³²

---

³³¹ Faroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev., Y. Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, 102-103.

³³² Seda Bayındır Uluskan, **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, 45-61.

4. ANKARA’NIN ÖRF, ADET, GELENEK VE GÖRENEKLERİ

İnsanlar tarih boyunca içinde yaşadıkları toplumlarda farklı yaşam düzenleri kurmuş, örf, adet, gelenek ve görenekler bu düzenin uygulamaları olmuştur. Bunları bir toplumun temel taşı olarak değerlendirirsek her birinde yaşanacak büyük değişiklikler ve yok olma durumu toplumun da benliğinde bozulma anlamına gelmektedir. İnsan, içinde bulunduğu toplumun düzenine ayak uydurmak zorundadır ve bu zorunluluk insanı topluma bağlı hale getirir. Bu düzende zaman içinde ufak değişiklikler olması muhtemeldir, ancak temelden bir unutma ya da yok olma tehlikeli görülmelidir.

4.1. Ankara’nın Düğünleri

Düğün, Türk halkı için kuralları toplum tarafından belirlenmiş kutsal bir törendir. Anadolu’da düğün âdetleri bereket üzerine oluşturulmuş, gelinin gözyaşlarının bereket getireceği düşünülmüş, bu nedenle de kına gecesinde gelinin ağlaması için büyük çaba harcanmıştır.

Ankara’da gelin almaya, içinde çörek otu ve kuruyemiş olan bir tepsiyle gidilir, gelin de baba evinden merdivenlere, bereketli bir evlilik olsun niyetiyle, çörek otu saçarak ayrılır. Gelin, attan dualar eşliğinde indirilir, bu sırada kayınvalide damat evinin yüksekçe bir yerine çıkar, gelin bahçe kapısından içeri girerken başına, bereket getirsin diye para, buğday ve şeker atar.³³³

Kız Beğenme ve Söz Şerbeti: Evlenecek oğlana eş olarak seçilen bir gelin adayını varsa, kız evine “dünürücü” gidilip, öncelikle kadınlar arasında konuşulup, anlaşılırsa her iki taraf da babalara duyurur. Damat adayının babası, yanına yakınlarını ve köy imamını da alarak kız evine gider ve büyüklerden bir kişi, kız babasına “Allah’ın emri, Peygamberin kavliyle kızınızı oğlumuzla eş olarak uygun gördük, siz ne dersiniz?” der ve kız babasının cevabı beklenir. Şayet gelin adayını yoksa evlenecek oğlanın annesi ve hanım akrabaları kız evlerini gezer ve bu ziyaretlere “dünür gezme”, gezen kişilere de “görücü” denir.

---

³³³ Cengiz Çetin, “Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüeli”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2/48 (2008), s. 118-119.

Eğer kız beğenilmişse ikinci defa gidilerek evlenecek oğlana gösterilir ve kız istenir. Anlaşma sağlandıktan sonra kıza takı olarak takılacak hediyeler³³⁴, söz şerbetinin yemekli mi yoksa yemeksiz mi olacağı kararlaştırılır ve gün belirlenir. Yemek hazırlaması için oğlan evinden kız evine damat evi delikanlılarınca “harç” getirilir, kız evi de gelen bu harç ile yemek hazırlar. Yemekler pişirilirken oğlan evinden kız evine “şeker tabağı” denilen hediyelik gider, bu tabağın içine elbiselik ve çerez konulur, kız evi de şeker tabağının karşılığı olarak sinilere baklava yapar, buna da “ağız tadı” denir. Yemek yenildikten sonra yatsı namazına gidilir, namazdan sonra hoca camideki cemaate: “Komşular, falancanın oğlu filancanın kızı Allah’ın emri Peygamberin kavli ve buradaki cemaatin şahitliği ile büyükleri uygun görmüş, karar vermişler, ne buyrulur?” diye sorar, cemaat de hep bir ağızdan “Pek âlâ, uygundur”. Cevabını verir. Hoca cevabı aldıktan sonra “âmin” der ve orada hazır bulunanlar tarafından “söz şerbeti” içilir, nişan köye ilan edilirken aynı zamanda köydeki yaşlı kişilerin de usulen fikri alınmış olur.

Söz şerbetinden sonra ve nişandan önce, kız evi ve damat evi beraber düğün ihtiyaçları ve gelin kıza alınacak eşyaları almak üzere çarşıya giderler. Buna “Düğün Şeheri” ya da “Başlık Bozma” denir. Düğün şehrinde oğlan tarafı, elbiseliklerden birkaç top alarak (kaliyet topu) düğüne yakın bir zamanda kız tarafının akrabalarına ikişer, üçer metre dağıtır, buna “Kaliyet Dağıtmak” denir. Alınan eşyalar çeyiz sandığının içine konulur ve nişandan bir gün önce kız evine gönderilir, buna “Sandık Gönderme”, damat evi ve gelin kız evi hanımlarının nişan ve düğünde giyecekleri elbiselerin bir araya gelerek dikilmesine “Astar Kesme” ya da “Biçi Biçme” denir.³³⁵

Nişan: Nişandan önce köyün hanımlarının evlerine gidilerek nişan günü bildirilir, bu davete “Okuma”, daveti söyleyene “Okuyucu”, davet edilene “Okuyuntu” denir. Okunan kadınlar, nişana gelirken hediyelerini³³⁶ de beraberlerinde getirirler. Nişan için kız evinde toplanan kadınların içinden gür sesli birisi aracılığıyla önce oğlan evi tarafından gönderilen sandıktaki eşyalar sonra kızın kayınvalidesi, görüncesi,

---

³³⁴ Evlenecek kıza takı olarak takılacak hediyeler: “Babalık Hakkı”. Satılmış Öztürk, “Satılmış Öztürk ile Çocukluk Yılları Ankara’ında Sosyal ve Kültürel Hayat Üzerine Söyleş”i. Satılmış Öztürk’ün Evi, Ankara 9 Mart 2019.

³³⁵ Satılmış Öztürk, “Satılmış Öztürk ile Çocukluk Yılları Ankara’ında Sosyal ve Kültürel Hayat Üzerine Söyleş”i. Satılmış Öztürk’ün Evi, Ankara 9 Mart 2019.

³³⁶ Hediye: Aviyet- ağırlık. Burhanettin Baykurt, **Ankara Akıncı Ovası**, Kozan Ofset Matbaacılık, Ankara 2003, 187-189.

eltisi ve yakınları tarafından getirilen aviyetler, tek tek duyurulur, bu yapılan âdete “Ardma” denir. Kız evi için saygınlık sağlayan bu adet tamamlandıktan sonra yemek yenir, yemekten sonra genç kızlar ve hanımlar beyitler söyler, çalgı çalar, oyunlar oynanır.

Nişanla düğün arasında geçen zaman içerisindeki bayramlarda (Ramazan’da) oğlan evi kız evine sini içerisinde “Bayramlık” gönderir, kız evi de buna mukabele eder ve oğlan evinden gelen sinilere baklava yapılır, damada gidecek hediyelerle beraber (gömlek, çorap, mendil) oğlan evine gönderilir. Kurban bayramlarında ekonomik gücü yeterli olanlar bayramlığın yanında bir de kurban (koç) gönderirler, koçun sırtına elbiselik bağlanır, boynuna altın takılır.

Bayramlarda damat erkek arkadaşlarıyla birlikte kız evine gider, kız evine yaklaşıldığı zaman gelişleri atılan silah sesleri ile haber verilir. Kızın küçük erkek kardeşi (veya akrabalarından bir erkek çocuk) kızın damat için hazırladığı işlemeli mendili bir tepsi içerisinde damada getirir, damat ise mendili alır ve yerine cebinden çıkardığı hediyeyi bırakır. Sonra yemek sofrası kurulur, çaylar içilir delikanlılar oyun oynadıktan sonra tekrar silah sesleriyle evden ayrılırlar ki buna da “Bayram El Öpmesi” denir. Akşam da damat evi hanımları gelin kızın evine hediyelerle gelerek, gelin kıza el öptürürler. Kiraz zamanı oğlan evi kız evine sinilerle üzeri güllerle süslenmiş kiraz gönderir, buna da “Gül-Kiraz” denir.³³⁷

Kına: Birçok gelenek ve görenek de olduğu gibi kına geleneğinde de Ankara’nın merkez ve köylerindeki yaşananlar bütünlük arz eder. Yaz aylarında bağ, bahçe ve tarla işlerinin yoğun olması sebebiyle düğünler genellikle sonbaharda yapılır. Davulcular, kuşluk, öğlen, ikinci vakitlerinde düğün sahibinin evinin önünde, yatsıdan sonra ise “Sinsin Ateşi”nin yakıldığı meydana davul çalar.

Köylerde düğüne gelecek davetliler oğlan evi tarafından tek tek okunur ve gelen davetlilerin köye yaklaştıkları tabanca sesleriyle duyurulur, davullarla karşılanır ve karşılama anında davulculara bahşiş verilir. Köylüler, saygı, anlayış, yardımlaşma ve dayanışmanın gereği olarak gelen davetlileri paylaşarak köy odasında ve kendi evlerinde misafir ederler.

---

³³⁷ A.g.e, 187-189.

Kız evinde ise cumartesi günü “Çeyiz Serme” (gıvırdım) günü olur, gelin kızın kız arkadaşlarına “Kızbaşı Kızları” denir ve gelin kızın çeyizini bunlar sererler. Damat evinin hazırladığı eşyalar da kuşluk vakti çalınan davuldan sonra kız evine getirilir buna da “Yük Getirme” denir.

Düğün sahipleri köydeki herkesi tek tek dolaşarak; “Darısı çocuklarına olsun, bugün yük ve kına önüne, yarın da hak önüne buyurun”. Diyerek düğüne davet ederler.

İkinci namazından sonra oğlan evi, bir sininin içine gelinin ayakkabısını, saçının örüleceği teli ve gece kıza yakılacak olan kınayı koyarak davulcular eşliğinde camiden çıkan cemaatle beraber kız evine gönderirler, bu siniyi akşam damada kına yakacak olan bekâr bir arkadaşı, oğlan evinden alıp kalabalığın önüne geçerek kız evine götürür. Kız evi de oğlan evine gidecek sininin içine damadın elbisesi, gömleği, iç çamaşırını ve kınasını koyarak kına getiren delikanlıya verir ve kına tepsisinin oğlan ve kız evleri arasında bu şekilde dolaştırılmasına da “Boğa Getirme (kına bohçası getirme) -Boğ Getirme- Buğu Getirme” gibi adlar verilir.

Kına dolaştıktan sonra damat köy odasında davul ve zurna ile arkadaşları arasında mani³³⁸ söylenerek tıraş edilir berbere, davulculara bahşış verilir ve damat giydirilir buna da “Güveyi Düzme” denir.³³⁹

Yatsı namazından sonra köy meydanına büyük bir sinsin ateşi yakılır, camiden çıkan cemaat davul zurna eşliğinde oğlan evine gelir. Oğlan evi büyük bir meşale yakar, buna “Maşalama” denir, damat hazır olunca önde maşalama, hemen arkasında damat, sağdıçlar ve kalabalık olmak üzere silah sesleriyle sinsin yerine gelinir, buna “Damat Çıkarma” veya “Kına Çıkarma” denir. Damat, yanında sağdıçları ile beraber sinsin ateşinin önünde kibleye doğru sandalyelere oturtulur, sinilerin üzerine üç adet küçük sopaya elma takmak suretiyle bir sehpa yapılır, elmaların üzerine küçük mum yakılır, tepsinin içerisine de bir sahan karılmış kına, kuruyemiş ve pullu örtü konulur ve bu piramit şeklinde hazırlanan sehpa “Boğa - Buğu Düzme” denir.

---

³³⁸ Mani örneği:

“...Bu biçiyi kim biçti
İdris aleyhisselam biçti
Cennetin kapısını kim açtı
Cömert canlar açtı
Cömert canlar aşkına
Beş vakit namaz sahibine
Dinimiz din gayretine
Selavat verelim Muhammed’e.

Kim dokudu derlerse bunun bezini
Hazreti Şit Peygamber dokudu bezini
Secdeden kaldırmazdı yüzünü
Hakka teslim etmiş kendi özünü
Dinimiz din gayretine Selavat verelim Muhammed’e.

Besmele ile başla her işine
Mevlam ömür versin yiğit başına
Kim karışır Yaradan’ın işine
İşte devlet tacı kondu başına
Dinimiz din gayretine
Selavat verelim Muhammed’e.

Eli kan, kılıcı kan, sinesi giryan, ciğeri püryan
Şehit giden canlar aşkına
Beş vakit namaz sahibine
Dinimiz din gayretine

Selavat verelim Muhammed’e...”. Mehmet Öztürk, “Mehmet Öztürk ile Ankara’da Kına ve Düğün Adetleri Üzerine Söyleş”i. Mehmet Öztürk’ün Evi, Ankara 5 Haziran 2019.

³³⁹ Mehmet Öztürk, “Mehmet Öztürk ile Ankara’da Kına ve Düğün Adetleri Üzerine Söyleş”i. Mehmet Öztürk’ün Evi, Ankara 5 Haziran 2019.

Hoca, kına duasını yapar, “Âmin” dedikten sonra davul ve silah sesleri arasında kına yakılmaya başlanır. Kına bitince damat orada bulunan yaşlılardan başlamak üzere el öper ve arkadaşlarıyla tokalaşır. Kınadan sonra özel giysili davulcular da ritimlerle topluluğu selamlaya selamlaya bir müddet oynar ve buna “Savul” denir. Daha sonra sinsin başlar ve geç vakitlere kadar oynanır, sinsini delikanlıbaşı bitirir ve orada bulunan bütün delikanlıları oğlan evi tarafından verilecek delikanlı yemeğine davet eder ve delikanlılar yemekten sonra sabaha kadar Ankara oyun havalarıyla eğlenir.³⁴⁰

Hanımlar ise oğlan kinasını seyrettikten sonra gelin kızın kinasını yakmak üzere kız evine giderler. Kız tarafınca yapılan kına gecesine “Kızbaşı” gecesine denir ve bu gecede kına türküleri³⁴¹ söylenerek kız annesi başta olmak üzere bütün davetliler ağılatılır. Sonrasında kızlar geç vakitlerde hep birlikte yemek yerler ve bu yemeğe de “Gıt” denir.

Cumartesi çeyiz ve kınadan sonra pazar günü gelin getirme (hak) günüdür. Başka köye gidilecekse kuşluk zamanı saat 9-10 arası oğlan evi, davul zurna eşliğinde gelin almaya gider. Aynı köyden ise öğle namazından sonra gelin almaya gidilir, gelin

---

³⁴⁰ Mehmet Öztürk, “Mehmet Öztürk ile Ankara’da Kına ve Düğün Adetleri Üzerine Söyleş”i. Mehmet Öztürk’ün Evi, Ankara 5 Haziran 2019.

³⁴¹ Bismilla den kızlar garın gınayı
Çağırın da gelsin garip anayı
Atlarım çekildi binit daşına
Kollarım erişmiyor eğer gaşına

Deperim deperim depem delinmez
Çıkarım çıkarım sılam görünmez
El oğlu görünür gardaş görünmez.

Kayanın başında öter bir keklik
Size keklik emme hay anam bize gurbetlik.

Gumsala dam yaptırma dam batar gider hay anam
Gurbete gız vermeyin gız yüter gider
Anayı babayı terkeder gider.

Göyneği kirlenmiş go da git anam
Eloğlu darılır de de git anam.

Bineyim gideyim yeğın atlara
Derdimi deşeyim yeşil otlara.

Depeler depeler yüksek depeler
Kulakta ışıldar altın küpeler
Eloğlu değil mi adam iteler.

Hicaziye Öztürk, “Hicaziye Öztürk ile Çocukluk Yılları Ankara’ında Sosyal ve Kültürel Hayat Üzerine Söyleş”i. Hicaziye Öztürk’ün Evi, Ankara 26 Şubat 2019.

almaya giden hanımlara “Hakçılar” denir. Hakçılar bindallı (harbalı) denilen kırmızı veya mavi kadife üzerine sırmalar işlenmiş bir elbise giyerler, gümüş veya altın kuşak takarlar ve gelin almada gelinin yanında bulunurlar.

Gelin, kayınbabası tarafından kapı eşiğinden alınır. Fakat bazen gelinin erkek kardeşi kapıyı açmaz ve bahşiş verilmesini bekler kapının açılması için gelinin erkek kardeşine verilen bu bahşişe “Kapı Bıçağı” denir. Hakçı kafilesi oğlan evine doğru caminin önünden geçerek, davul zurna eşliğinde ve tabanca sesleriyle yola dizilir. Kaynana, saç denilen içinde şeker ve para bulunan buğdayı gelinin üzerine saçar ve bu sırada arabanın önüne veya kapı eşiğine içi dolu bir testi atılarak kırılır.

Gelin, akşama kadar evde bir oda içerisinde kadınlar arasında oturur ve oğlan evi kadınları gelinin yanında akşam yemeği yerler ki bu yemeğe de “Gelin Önü” denilir. Bu arada, gelin oğlan çocuğu doğursun diye yatağına damadın akrabalarından bir erkek çocuk yatırılır. Gelin konvoyuna katılan misafirlere ise (eskiden atlarına sonraları ise arabalarına bağlamak suretiyle) havlu veya kumaş parçası hediye edilir, gelin indikten sonra verilen yemekle düğün töreni sona erer.³⁴²

Gerdek: Yatsı namazında damat camiye götürülür, namazdan sonra cami imamı da yanlarında olarak arkadaşları damadı eve getirir, damadın ve kızın şahidi önünde imam tarafından dini nikâh kıyılır. Nikâhı takiben damat, arkadaşlarının kendisine şaka amaçlı dayakları eşliğinde odaya girer, iki rekât namazdan sonra gelinin duvağını açar ve geline bir altın takar, buna “Yüz Görümlüğü” denir.

Gelin ve damat sabah erkenden kalkıp evdeki büyüklerin ellerini öperler ve gelin; kaynana, kaynata ve görümceye “Dürü” denilen hediyelerini götürür.

Duvak: Gerdek gecesini takip eden gün, duvak töreni günü olup, yalnız kadınlar arasında gerçekleşir, köyde sakin bir yerde bütün kadınlar toplanır, kendi aralarında eğlenirler. Gelin oyuna kaldırılmışsa, oyun bitince kayınvalidesinden başlayarak orada bulunan herkesin elini öper ve gelinin yanına gelen yaşlı bir kadın, elindeki ince bir sopayı gelinin duvağının üzerinde hafifçe sallayarak gelini kutlar ve nasihat verici deyişler söyler. Kutlamadan sonra gelinin başörtüsüne bir düğüm atılır (bu düğümü akşam kocası çözer) ve dua edilir.

---

³⁴² Mehmet Öztürk, “Mehmet Öztürk ile Ankara’da Kına ve Düğün Adetleri Üzerine Söyleş”i. Mehmet Öztürk’ün Evi, Ankara 5 Haziran 2019.

Resim 4.1. Ankaralı gelin giyimi.³⁴³

Düğün bittikten sonra köy halkı iki tarafı da tebrik eder, oğlan tarafına “Düğününüz hayırlı olsun, gelininizin ayağı kademli başı devletli olsun, evinize uğur getirsin, size güzel torunlar versin, bu gelin her tarafa ışık saçsın”, kız tarafına ise; “Allah kızınızı çıkıldığı merdivenden indirmesin, evinize geri döndürmesin, Allah geçim kaygısı versin” derler.

Düğünden iki üç hafta sonra gelinin yakın hanım akrabaları oğlan evine, gelinin evi ayrı ise onun evine gelini görmeye giderler. Giderken de tencere, battaniye hediyelik ev eşyası götürürler ve gelinin yeni evindeki durumunu gözetmeye çalışır, hasretlik giderirler, bu âdete ise “Kız Arkasına Gitme” yani “Yoklama” denilir.³⁴⁴

4.2. Hastalık ve Tedavileri İle İlgili İnançlar

Ankara Şehri, İstiklâl Harbi yılları öncesinde yıllarca Osmanlı İmparatorluğu'nun vilayet merkezi olmuş, ancak gelişimi bu düzeyde olamamıştır. Halk, sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden dolayı genellikle hurafelere inanmış,

³⁴³ Türk Kıyafetleri. Ankaralı gelin giyimi [Fotoğraf]. Ankara Etnografya Müzesi Koleksiyonları, 19 Temmuz 2019, <http://www.etnografyamuzesi.gov.tr/>

³⁴⁴ Hicaziye Öztürk, “Hicaziye Öztürk ile Çocukluk Yılları Ankara’ında Sosyal ve Kültürel Hayat Üzerine Söyleş”i. Hicaziye Öztürk’ün Evi, Ankara 26 Şubat 2019.

aktarlardan alınan malzemelerle ilaç yapmış ve kendilerince tedavi yöntemleri uygulamış bu süreçte en önemli ilaçlar, kına, sinameki ve İngiliz tuzu olmuştur.

Cihan Harbi'nden sonra Ankara'da yoksulluk, pahalılık ve açlığa ilaveten frengi başta olmak üzere birçok hastalık ortaya çıkmıştır. Sabunun pahalılığı, tuvaletlerin muntazam olmayışı ve temizliğe yeterince dikkat edilmemesi uyuz hastalığını tetiklemiştir³⁴⁵ ve onu zaten yaygın olan sıtma, tifo ve çiçek hastalıkları takip etmiştir.³⁴⁶

Anadolu'da birçok ilde olduğu gibi Ankara ve çevresinde de eski Türk inanışları, şifa amaçlı uzun yıllar kullanılmıştır. Halk, ulu saydıkları dedelerden medet ummuş, bitki, hayvan, maden ve ateşten şifa noktasında faydalanmaya çalışmıştır. Midesi veya iç organlarından birisinden hastalanıp ölene halk arasında "Barsakları dolandı da ondan öldü". Der, doktora gitmemeyi de "Adam sende, kırk yıl kıran olmuş da vadesi gelen ölmüş". İnancı içinde açıklamışlardır.

Eski Ankara'da hastalık ve türüne göre tedavi yöntemleri şu şekilde uygulanmıştır:

1. Basma Hastalığı: Farenjit denilen hastalığa denir, tatlı elma ateşe gömülür ve hastanın boğazına sarılır.

2. Boğmaca: Boğmaca olan çocuk Arslanhane'de caminin önündeki taş yatırılır, derviş veya ocağı olan kişi bıçağı boğazında gezdirir, ya da Akşemsettin Türbesi'nin anahtarı boğaza sürülür, türbeye bırakılan gömlek bir gece durur, daha sonra çocuğa giydirilir ve 40 gün çıkarılmaz.

3. Çiçek: Hakik taşı ve bakırı çiçek çıkaran çocuğun alnına takılır, o taş 40 gün boyunca durur, hasta kişiye de tatlı yedirirler.

4. Göz Çıbanı (Nazar Çıbanı): Kesilmiş bir koyunun gözü, kına ve su ile karıştırılır, sonra çıbana sürülür.

5. Hacamat- Kan Aldırma: Mayıs ayında sağ ayak ve sol kolundan kanı çok olanlar kan aldırır.

---

³⁴⁵ Zübeyir Kars, "Ankara'nın Başkent Olduğu Yıllardaki Eğitim, Sağlık, Sosyal Durumu Üstüne", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 20/58 (2004), s. 116.

³⁴⁶ Kreiser, a.g.e, 227.

6. Hıyarcık: Hıyarcık çıkaran kişiye, hıyar yani salatalık turşusu konularak tedavi edilir.

7. İnce Hastalık (Verem): Bu hastalığa tutulanlara kara eşek sütü içirilir.

8. İtdirseği: Gözünde itdirseği çıkan kişi bu hastalığın ocağına gider, ocaklı kişi kolunun dirseğini oraya değdirir.

9. İshal: Koruk suyu ve kavrulmuş un aç karnına yedirilir ya da ahlat hoşafı içirilir.

10. Nezle: Nezle olan kişi deve yününe yatırılır ya da tuzu kavurup kişinin başına sararlar.

11. Kan Kabarcığı: Gözün beyaz kısmında çıkan kabarcık, ocağı olan kişinin altın değdirmesi ile tedavi edilir.

12. Kan İrini: Burnu kanayan kişinin alnına kan taşı bağlanır.

13. Kıl Durgunu: Emziren hanımlarda görülür, göğüsleri şişer ve süt gelmez. Bu hastalık için kıl durgunu olan hanım göğüslerini su dolu testiye sokar ve saçını da göğsün üstüne koyarak saç taranır.

14. Kırkın: Kırkı çıkmamış bebeklerin yüzünde çıkan yaralara denir, bu hastalık için kaplumbağa kabuğu yakılır, dövülür ve ince tülbentten elenir, biraz da tuz konularak bebek doğar doğmaz bu toz karışım sürülür.

15. Oklama: Nazar değmesi sonucu başı ağrıyanları oklarlar. Ocaklı kadın oklavayı alır, belirli sözler söyler³⁴⁷ ve hastanın başında tutulan bazlama tahtasına vurur.

---

³⁴⁷ Ocaklı kadın şöyle söylerdi:

“...Selamün aleyküm

Aleyküm selam

Tatar nerden geliyorsun

Tatar handan geliyorum

Ne vurursun

Sancı vururum

Vurmam

Vururum

Vurmam

Vururum

Vurmam

Vururum...”. Der ve tahtaya yavaşça vurur. Bu hareket 3 defa tekrar edilir. Erdoğan, a.g.e, 231-237.

16. Sarılık: Sarılık olan kişi için bir altın parçasını ıslatırlar ve bir hafta boyunca suyunu içirirler. Ayrıca sarılık hastası, bu hastalığın ocağına götürülür, burada sarılık kestirilir. Bu işlem de hastanın alnının ortası hafif bir şekilde kesilir, akan kan yüzüne sürülür, hasta bir hafta acı ve bulgur yemez.

17. Sıtma: Sıtmaya yakalanan kişi türbeye götürülür, orada bileğine ip bağlanır. Dedeye adak adanır, mum dikilir ve türbenin penceresine bez bağlanır. Eğer sıtmaya yakalanan bir çocuksa dağda çobanın yanında götürüp geri getirdiği kuru ekmeğe suda ıslatılarak yedirilir.³⁴⁸

18. Alazlama Ocağı: Ocak, pisleğeci veya bir demir parçasını kızdırıp kızaran, kaşınan bölgenin üstünde 3 defa İhlas Suresi'ni okuyarak gezdirebilir.

19. Bademcik Ocağı: 3 İhlas Suresi okunduktan sonra 3 gün perhiz verilir, acı soğan, sarımsak ve bulgur pilavı yenmez.

20. Bakır Basması: Bakır bir kap ateşte ısıtılarak üç defa İhlas Suresi okunarak vücutta oluşan şişliğin üzerine bastırılır.

21. Bulgur Püskürtmesi: Ocak, İhlas Suresi'ni okuyarak bulguru ağzına alır ve sivilcelerin üstüne 3 kere püskürtür.

22. El ve Ayak Çatlama: Yağlı çıra yakılır ve çatlaklara sürülür.

23. Siğil Kesme: Hasta cumartesi günü ocağa gelir, ocak kuşburnu çalışından bir dal koparır dikenini ile siğilin üstünü çizerken üç defa İhlas Suresi'ni okur, daha sonra kuşburnu dalı güneş görmeyecek bir yerde saklanır ve bu dal kuruyunca siğilinde kuruyacağına inanılır.

24. Suya Bıçak Bırakma: Hastalanan kişi suya dedelerinin adına niyet edip bıçak bırakır, ertesi sabah hangi bıçak paslanmışsa o türbeye şifa bulmaya gider.

25. Temre Kesme: Hasta cumartesi günü ocağa gelir, ocak eline bir demir parçası alır, temreli bölgeye değdirirken üç defa İhlas Suresi'ni okur. Her okumadan sonra temreye yavaşça tükürür, sonra hastaya üç gün soğan ve sarımsak yemesini yasaklar.

---

³⁴⁸ A.g.e, 231-237.

26. Kaşıntı: Vücudu kaşınan kişilere çor adı verilen bol tuzlu yoğut yedirilir.

27. Kurşun Dökme: Nazar değmiş kişinin üstüne bir örtü örtülür, bir kaba su doldurulur, içine de para, gümüş, iğne ve yüzük atılır. Bir başka kapta da kurşun eritilir, eritilen kurşun İhlas Suresi okunarak hasta kişinin üstünden su dolu kaba dökülür. Burada kurşunun aldığı şekle göre nazar hakkında fikir yürütülür, bu işlem üç defa tekrarlanır. En sonunda da bu su nazar çıksın diye kapının dışına dökülür.

28. Umma: Bebek emziren kadın herhangi bir yiyeceği görür ya da kokusunu duyar ve canı çekerse göğüsleri şişeceğine inanılır ve bu duruma umma denir. Hastalığın yiyecekten bir parça yenmesi sonucu iyileşeceğine inanılır.³⁴⁹

29. Kolera: Salgına neden olan vücuda hızlı bir şekilde su kaybı yaşatan bu hastalık Ankara da 1893, 1911 ve 1918 yıllarında yüzlerce kişinin ölümüne neden olmuştur.³⁵⁰

4.3. Doğum Adetleri

Bebek doğduktan sonra akrabaları ve komşuları bebeği görmeye gelirler, gelirken de genelde bebek giysisi hediye getirirler ve “Allah, analı babalı büyütsün”. Derler. Yeni doğan bebeğin kırk gün boyunca evden çıkarılmaması uygun görülür. Bebeğin temel ihtiyaçlarından birisi o yıllarda bebe toprağı adıyla anılan şimdiki bebek bezlerinin işlevine sahip malzemedir.

1930’lu yıllar Ankara’ında Toprakçı Süleyman Ağa, önünde eşeği ve kıl heybelerdeki toprağıyla haftanın belirli günleri Ankara’nın belirli mahallelerini gezmiş, heybelerin bir gözünde bebe toprağı diğer gözünde de el toprağı bulunmuştur. Her zaman aynı melodiyle “...Bebe Toprağ... El Toprağ!...” sesini duyan hanımlar, ellerine bakır kaplarını ya da nadir olarak teneke kaplarını alarak bebe toprağı ve el toprağı almak için dışarı çıkmışlardır.³⁵¹

³⁴⁹ Baykurt, a.g.e, 169-172.

³⁵⁰ Kurthan Fişek, **Burası Ankara**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2012, 111.

³⁵¹ Kemal, a.g.e, 271.

Köylerde yaşayanlar bu toprağı kendi imkânlarıyla doğadan elde etmiş, bebeklerin altına serilen bu toprak bugünkü bez vazifesini görmüş, el toprağını ise bakır kapları ovmak için kullanmışlardır.

Bebeğin doğumundan sonra ve ilerleyen dönemlerinde yaşatılan âdetler de şu şekildedir:

Beşik Getirme: Bebek doğduktan bir süre sonra anne tarafının ailesi çocuğa beşik getirir, yakın akrabalar yemek daveti verilerek ağırlanır ama bu âdet genelde ilk doğan çocuk için yapılır.

Diş Bulguru: Çocuğun dişleri çıkmaya başladığı zaman yapılan davete “Diş Bulguru” denir. Bu davetin amacı, çocuğun bolluk içinde yaşaması için iyi dilekte bulunmak, dişlerin bulgur taneleri gibi çok olması ve ileriki yaşantısında hangi mesleğe sahip olacağını tahmin etmektir. Eve bütün akraba ve komşular davet edilir, bulgur kaynatılarak geniş bir tepsiye konulur, tepsinin kenarına ayna, bıçak, makas, kitap, kalem vs. yerleştirilir. Bulgur tepsisi çocuğun başı etrafında besmele ile döndürülür ve bulgurdan bir avuç alınarak başından aşağıya yavaşça dökülür. Böylece çocuğun bolluk içinde yaşaması umulur ve dişlerinin bulgur gibi pıtır pıtır çıkacağına inanılır, daha sonra bulgur tepsisi çocuğun önüne konularak kenarındaki eşyaları alması beklenir. Önce hangi eşyaya elini uzatırsa gelecekte o eşyanın temsil ettiği mesleği seçeceğine inanılır.

Çocuk Kapma: Ailenin ilk doğan çocuğu bir yaşını doldurunca, köydeki genç kızlar toplanarak çocuğu saklarlar, annesinden para isteyen kızlar, istediği parayı alınca çocuğu teslim ederler.

Sünnet: Çocuk sünnet edildikten sonra mevlit okutulur, yemek verilir, sünnet düğünü yapılır. Davetliler, gelirken hediye getirir ve “Allah, güveyliğini de göstereyin”. Diyerek iyi dilekte bulunurlar.³⁵²

---

³⁵² Hicaziye Öztürk, “Hicaziye Öztürk ile Çocukluk Yılları Ankara’ında Sosyal ve Kültürel Hayat Üzerine Söyleş”i. Hicaziye Öztürk’ün Evi, Ankara 26 Şubat 2019.

Resim 4.2. Sünnet odası.³⁵³

4.4. Asker Uğurlama

Ankara da yakın zamana kadar askere uğurlamaları ve asker karşılamaları Akköprü’de gerçekleştirilmiştir. Ankara’ya gelen devlet büyüklerinin karşılanma ve uğurlanma yeri de yine Akköprü olmuş, atlı, arabalı ve faytonlu düğün alayları mutlaka Akköprü’den geçirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında otomobilli düğün alayları da yolunu Akköprü’ye uğratmış, gerek karşılamalarda, gerekse uğurlamalarda; halaylar çekilmiş, seğmenler oyunlarını sergilemiştir.³⁵⁴

Askerlik çağına gelen kişi, akraba ve arkadaşlarını davet ederek asker yemeği verir, sonra oyun havaları eşliğinde Seymen oyunları oynanır. İlaveten askerin yakın akrabaları da onu özel olarak yemeğe davet ederler. Askere gidecek kişi akrabalarına ve komşularına giderek helalleşir, onlar da cebine uğur parası koyarlar. Çıkış günü eğer köyde dede mezarı varsa burası ziyaret edilir, köy halkı caminin önünde veya köy meydanında toplanır, imam tarafından dua edildikten sonra askerler, büyüklerin ellerinden öperek, küçüklerle tokalaşarak helalleşirler. Bundan sonra gençler, dualarla “Peygamber Ocağı” olarak inanılan askere uğurlanır. Askerden izne gelen kişiyi köy

³⁵³ Sünnet Odası. Sünnet odası [Fotoğraf]. Ankara Etnografya Müzesi Koleksiyonları, 19 Temmuz 2019, <http://www.etnografyamuzesi.gov.tr/>

³⁵⁴ Hayrettin İvgin ve Feriha Akpınarlı (Editörler), *Ankara’nın Kültürel Değerleri*, İmak Ofset Basım Yayın, Ankara 2007, 21-22.

çocukları görür görmez hemen koşarak ailesine haber vererek muştular, asker muştulayan çocuğa hediye verilir. Askerlik dönüşünde ise, askerlik ettiği yerin neyi meşhursa ondan getirip bütün akraba ve köylülere asker armağanı olarak dağıtır.

4.5. Bayramlaşma

Arefe günü, köyde oturanlar ve köye gelenler, genellikle ikindi namazını cemaatle kılar, namazdan sonra camiden çıkan cemaat toplu halde köy mezarlığına gider, cami imamı Yasin-i Şerif okur ve toplu dua yapılır, daha sonra mezarlıkta bulunan yakınların kabirleri ziyaret edilir.

Bayramın birinci günü bayram namazından sonra camide yaşlılar öne geçmek suretiyle herkes birbiriyle bayramlaşır, kūs olan kişiler barıştırılır. Camiden sonra eve gelinir ve aile fertleri birbirleriyle bayramlaşır, eğer kurban bayramı ise kurbanlar kesilir ve kurban etiyle yemekler yenir. Ramazan Bayramı'nda ise özel bayram yemekleri hazırlanır, yemekten sonra bayramlaşma ziyaretlerine başlanır.

4.6. Cenaze Adetleri

Vefat eden kişinin ismi cami imamına bildirilir ve imam “selâ” okur ve selâ'nın sonunda vefat eden kişinin adını köye duyurur, yakın akrabalara, komşu köylere, ilçeye haber verilir. Definden sonra cenaze yakınlarına “Ölüm Allah'ın emri, başınız sağ olsun”. Denilerek başsağlığı dilenir, cenaze defnine katılan cemaate cenaze yemeği verilir, taziyeye gelen misafirler “Allah, gani gani rahmet etsin”. “Mekânı cennet olsun”. Derler.

Ölümden sonra yedinci günde ölenin yakınları şebit (yufka) arasına helva koyarak bütün komşulara dağıtır, ölüm tarihinden başlayarak her gün “Yasin-i Şerif” okunur, kırkıncı gün Yasin tamamlanır, komşulara ve akrabalara yemek verilir, buna “Kırk Yemeği” denir ve isteyen de camide Mevlut okutur. Elli ikinci gün ölünün etinin kemiğinden ayrıldığına inanılır, bu nedenle evde Kur'an-ı Kerim okunur ve ölünün ruhuna bağışlanır.

Ergenlik çağından sonra ölen kişinin oruç kazası, namaz kazası ve yemin kefareti varsa onların affını sağlamak için devri çevrilir. Ölenin geride bıraktığı

mallarından bir miktar para ölünün adına hocalara verilir, hocalar usulüne uygun olarak devrini çevirdikten sonra para fakirlere yardım olarak gönderilir.³⁵⁵

4.7. Yağmur Duası Geleneği

Tarımla uğraşan toplumlarda yağmur; bereketin, kuraklık ise kıtlığın habercisi olup, yağmur duası kuraklık zamanlarında yapılan bir ritüeldir. Yağmur duası için bir gün belirlenir ve halka ilan edilir, yağmur duası için özellikle cuma günü seçilir. Duaya çıkmadan önce taş toplayıcıları ayak basılmamış temiz yerlerden nohut büyüklüğünde taşlar toplarlar, 70 bin tane toplanan taş, 7 torbaya konulur, hoca torbalardan aldığı birkaç taşı diliyle yalayarak ıslatır, “Ey büyük Allah’ım! Kulların kederlidir, yağmur indir. Bütün mahlûkatına rahmetini dağıt!” diyerek dua eder.

Yağmur duasına çıkılacağı gün duaya katılacaklar ceketlerini ters giyer, şapkalarının tereğini arkaya çevirir. Yüksekçe bir yere gelinir, cemaat kibleye doğru yönelerek ellerini yere dönük şekilde tutar, başlar önde büyük bir aciziyet içinde bulunulur. Hoca, Kur’an-ı Kerim’den ayetler ve ardından dualar okur, cemaat “Âmin” der. İki rekât namaz kılınmasından sonra toplanan taşlar köyün gençleri tarafından bir akarsuya atılır.³⁵⁶

---

³⁵⁵ Satılmış Öztürk, “Satılmış Öztürk ile Çocukluk Yılları Ankara’ında Sosyal ve Kültürel Hayat Üzerine Söyleş”i. Satılmış Öztürk’ün Evi, Ankara 9 Mart 2019.

³⁵⁶ Mustafa Murat, (Editör), **Tarihte Etimesgut II**, Etimesgut Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, Ankara 2018, 344.

5. HALK KÜLTÜRÜ VE FOLKLOR

Folklor, bir milletin geçmişini yansıtır, bu nedendir ki, geçmişi köklü olan milletlerin folkloru de oldukça zengindir. Anadolu’da yaşayan halk bulunduğu coğrafya ve iklime özgü kıyafetler seçmiş ve bu kıyafetleri yıllarca kullanmıştır. Her bölgede kıyafetler farklı isimlerle anılmış ve farklı özellikler göstermiştir. Bu farklılık sadece kıyafette değil folklorda de kendini göstermiş, oyun, türkü, mani, ağıt, efsane, menkıbe ve destan gibi oldukça zengin bir alanda var olmuştur. Ankara ve çevresi de Anadolu’nun zengin folklorunu yansıtabilmiştir.

5.1. Giyim-Kuşam

XVII. yüzyılda şehre gelen Evliya Çelebi, halkın giyimi hakkında şu sözlere söylemiştir:

“...Bu şehir ahalisinin genellikle zenginleri samur ferace, orta hallileri çuka serhaddi, kontuş ve çeşit çeşit ferace giyerler. Sanat ve meslek sahipleri beyaz bez ve muhayyer ferace, âlimleri baştan ayağa renk renk sof ferace giyerler. Zira sof yurdudur. Ve kadınları tamamen rengârenk sof ferace giyerler...”³⁵⁷

Ankara köylerinde, genelde yaz sıcaklarına rağmen birkaç gömlek üst üste giyilir bu nedenle bel, geniş ve biçimsiz, eller ise ince görünümlü olurdu. Geniş, renkli çizgileri olan kumaşları, göğüs hizasından ayaklara kadar saran kuşaklar çevreler bu durum ise genelde kişileri olduğundan daha iri gösterirdi. Aydınlar ve şehirde yaşayanlar püsküllü fes takar, köylerde yaşayanlar ise fesin etrafına renkli pamuklu bir kumaş sararlardı.³⁵⁸ Ankara giyim tarzında israf ve fanteziden kaçınılır, herkes maddi durumuna göre giyinirdi. Kişilerin maddi durumlarının dışında giyinmeleri hoş karşılanmazdı.³⁵⁹

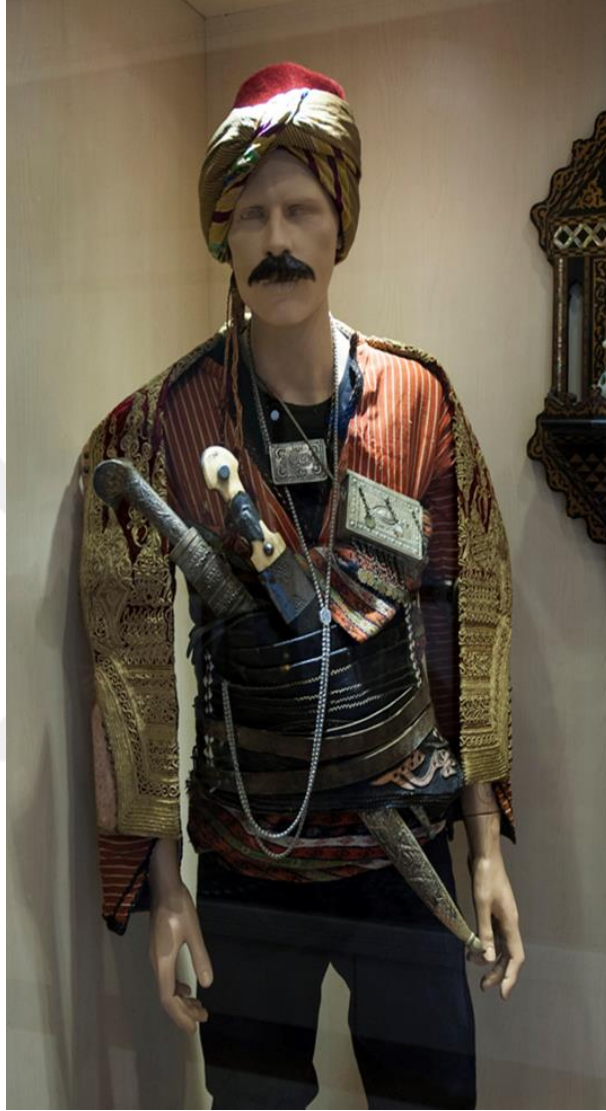
Erkek ve Çocuk Giyimi: Ankara’da giyim tarzı kadın, çocuk, erkek için maddi durumuna göre ve mesleğine göre değişim göstermekteydi. Resim 5.1. de görülen Ankaralı efeler, öncelikle çorabını dize kadar çeker, çoraptan sonra zıvga (pantolon) giyerlerdi. Daha sonra kadife yelek, onun üzerine de osmânî işlik, işliğin üzerine şal

³⁵⁷ Çelebi, a.g.e, 526.

³⁵⁸ Ankara Kalkınma Ajansı, a.g.e, 86.

³⁵⁹ Erdoğdu, a.g.e, 197-198.

bağlanır, şalın üzerine silahlık kuşanılrđı. Efe giyiminin tamamlanması için poşu ve kefeye bağlanır en son da ayağa yemeni giyilirdi.³⁶⁰

Resim 5.1. Ankaralı erkek giyimi.³⁶¹

Zeybek giyiminde, efe giyiminden farklı olarak uzun zıvga yerine kısa dizlikler giyilir, bu dizlikler don veya çuhadan olur, ayağa kısa diz çorabı giyilirdi. Yemeni yerine ayaklara kırmızı ince deriden cimcime giyilir, üst kısmı efe giyimi gibi olurdu.³⁶²

³⁶⁰ A.g.e, 202.

³⁶¹ Türk Kıyafetleri. Ankaralı erkek giyimi [Fotoğraf]. Ankara Etnografya Müzesi Koleksiyonları, 19 Temmuz 2019, <http://www.etnografyamuzesi.gov.tr/>

³⁶² Erdoğan, a.g.e, 204.

Çobanlar genelde “kepenek” denilen keçeden imal edilmiş bir kıyafet kullanırdı.³⁶³ Fakir halk, don gömlek üzerine koyunyününden dokunan ve mavi renkli şalvar, bunun üzerine kalın bir kumaştan fermani işlik giyerdi. Maddi durumu biraz daha iyi olan kişiler, kenarları yirikli üç veya dört etekli elbise giyerler, bu yirikler kaytanla işlenir, bellerine ise şal kuşak bağlarlardı. Esnaflar, Halep ürünü altı yazma ipekli şitari denilen bir kumaştan dört elbise ve üzerine de çuha fermani giyerlerdi. Daha zengin esnafın kıymetli kumaşlardan elbiseleri olur, üzerlerine Acem şalından dokunmuş hırkalar giyerler ve başlarına fes takıp etrafına da beyaz ipekli çeki sararlardı. Feslerin püskülü olur ve omuzlara kadar sarkardı. Hristiyan esnaf fes giyemez sadece sarı bir bez sarar, memurlar ve jandarmalar fes giyerler fakat etrafına bez sarmazlardı. İstiklal Harbi yıllarında fes yerine kalpak kullanırlardı.³⁶⁴

Halifeliğin 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmasından sonra şapka kelimesi kullanılmadan, şemsisiperli serpuş adıyla şapka kullanılmaya başlanılmıştır. 1925 yılı ilkbaharında hükümet ordu için şemsisiperli serpuş giyilebileceğini kabul edince, basında da bu serpuş hakkında olumlu haberler çıkmıştır. 24 Ağustos 1925’ te Kastamonu ve İnebolu gezisi ile Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları şapkayı tanıtmış, burada yapılan gezi, ajans ve basın kanalıyla Türkiye’nin her tarafına ulaştırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa Ankara’ya döndüğünde halkın büyük bir kısmı kendisini şapka elde başı açık şekilde selamlamış, bir gün sonra da şapka memurlar için mecburi hale getirilmiştir. TBMM, 25 Aralık 1925’ te bir kanun çıkararak şapkayı Türk Milleti’nin resmi serpuşu olarak kabul etmiştir.³⁶⁵

Cumhuriyet Dönemi erkek giyim tarzı devletin üst düzey yöneticilerindeki giysilerde görülmüştür. Bu dönemde erkeklerin her zaman bakımlı, modern ve şık oluşları dikkat çekmiştir. Silindir panama şapka, papyon, golf pantolon, pelerin, beyaz mendil gibi daha önce halk hayatında yeri olmamış giysi ve aksesuarlar, boy göstermeye başlamıştır. Cumhuriyet’in ilk resmî balosu 29 Ekim 1925 yılında Ankara’da düzenlenmiştir. Başta Cumhurbaşkanı olmak üzere Ankara’daki resmî erkân ve basının ileri gelenleri bu baloya katılmıştır. Modern yaşamın sosyal

---

³⁶³ Abdülkerim Erdoğan, **Geçmişten Günümüze Kazan**, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara 2009, 541.

³⁶⁴ Karal, a.g.e, 146.

³⁶⁵ A.g.e, 146-147.

etkinliklerinden biri olarak kabul edilen balolar Cumhuriyet’le birlikte resmiyet ve önem kazanmıştır. Erkekler baloya giderken smokin ve frak giymişlerdir. Dünyada değişen ekonomi ve politik dengeler hemen her alanda insanların yaşamına yansımış ve yeni gereksinimler doğrultusunda dönemin giysi modasının da değişimine neden olmuştur.³⁶⁶

Cumhuriyet Dönemi’nde ilk defa Türk halkının da hayatına giren, kadın ve erkeğin birlikte yer alabildiği tiyatro, balo, sinema, gibi yeni eğlence yerlerinin çeşitliliği dönemin kıyafetlerinde artık günün farklı saatlerinde giyilen farklı modelde giysi zenginliğine neden olmuştur. Dönemin modası olan müzik ve dansları da kıyafet modellerine yansımış, Avrupa tasarımcıları giysilerde bireye dans ederken rahat hareket olanağı sağlayan yeni özel kesimde kıyafetler tasarlamışlardır. XX. yüzyılın modası olan çarliston dansı ile artık erkek pantolon paçalarının rahat salınması için dizden aşağısı bollaşan, geniş paçalı pantolonlar giymişlerdir. Zaman içerisinde bu giyim tarzının gençler arasında moda olduğu görülmüştür. Yeni tarz kıyafet olan smokinler, ön yakası ipek saten kaplı olup davet ve balolarda giyilen bir tür cekettir. Frak ise, siyah resmi uzun etekli ve yırtmaçlı bir takımdır. Smokin ve frak Cumhuriyet’ten sonra da giyilecek olan kıyafetler arasında olmuştur. Erkekler artık dönemin modası olan silindir panama şapka, papyon, golf pantolon, pelerin, beyaz mendil gibi daha önce Türk halkının hayatında yeri olmayan giysi ve aksesuarlar kullanmaya başlamıştır.³⁶⁷

Ankara ve çevresinde kişinin durumuna göre giyilen ayakkabılar şu isimlerle anılmıştır:

Kuzu güden: Çocuk ayakkabısı.

Kalevle: Deriden erkek ayakkabısı.

Merkup: Lastik şeklinde ayakkabı.

Yemeni: Genç efe ayakkabısı, arkası kuyruklu önü de yukarı doğru kıvrık olur.

Cimcime: Zeybekler giyer, kırmızı deriden yapılır yanlarına ve arkasına siyah deriden parçalar eklenir.

---

³⁶⁶ Ayşe Gamze Öngen, “Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Politikasının Erkek Giyim Tarzına Etkisi”, **Akdeniz Sanat Dergisi**, 8/15 (2015), s. 6-7.

³⁶⁷ A.g.m, 8-9.

Kapçın: İnce deriden yapılmış çizme, altına ya yemeni ya da cimcime giyilir.³⁶⁸

Ankara ve çevresinde kadın, erkek ve çocuk için renk renk ve desen desen çoraplar örülür. Çorap, Anadolu giyiminde özen gösterilen parçalardan birisidir, ilaveten çorap kültüründe Ankara Şehri'nin de haklı bir payı vardır. Çorap motiflerinin dili ise şu şekildedir:

Keklik izi, gönül çengeli, kedibastı, kurt izi (Haymana kadın çorabı)

Böcü, elele, kandil (Bâlâ, erkek ve kadın çorabı)

Salkım söğüt (Beypazarı kadın çorabı)

Çarkıfelek, kâtip çimçiği, şıpka buzağı, bıçak burnu, baklava dilimi (Ankara, ajurlu ak çorap, erkek).³⁶⁹

Resim 5.2. Çorap modeli.³⁷⁰

³⁶⁸ Erdoğan, a.g.e, 199.

³⁶⁹ A.g.e, 200.

³⁷⁰ Türk Kıyafetleri. Çorap modeli [Fotoğraf]. Ankara Etnografya Müzesi Koleksiyonları, 19 Temmuz 2019, <http://www.etnografyamuzesi.gov.tr/>

Kadın Giyimi: Üç etek entariler, eteklerin yanları yırtmaçlı, önü açık, belden birkaç adet düğmeli veya belden bir karış yukarısı kapalı, etekleri yerde sürünen elbiselerdir. Bunların altına holta adı verilen şalvar giyilir, bu şalvarlar kadife veya atlas kumaştan olur, üzerine ise sim, gümüş ve sırma işleme yapılır, en son da salta giyilir.

İki etekliler, kadife veya telli hare denilen kalın ipekten, boydan sırma işi etekli, elbiselerdir. Bu elbiselerin üzerine elmas ve inci kaşlı telleri gümüş kemerler takılır.³⁷¹

Kutu içi elbiseler, genelde kadifeden, nadiren de atlastan yapılır ve baştanbaşa sırma işli olur. Hazır olarak satıldığı için Ankaralılar genelde kutu içi entarisi derler, kolları bol ve uzun olur, başa yemeni, bele gümüş kemer takılır ve kışın bu kıyafetin üstüne kürk giyilir.

Genç kız kıyafeti, genelde sade olur, genç kızların telli, pullu elbiseler giymeleri hoş karşılanmaz. Düğüne gitmeleri gerektiğinde bile basma, pazen ve yünlüden yapılmış sade elbiselerle giderler.

Önceleri ferace sonra ise çarlar giyilir, beyaz patiska çarlarla birlikte baş ve yüze ayrıca yaşmak vurulur. Günlük kıyafet; çinti don, içlik ve hırkadan oluşur, bir kız 12-13 yaşından itibaren çar veya çarşaf, ayakkabı olarak kopçalı mest pabuçlar sonra da “Kalloş-Potin” giyer.³⁷²

Cumhuriyet yönetimi ile birlikte her alanda olduğu gibi kılık kıyafet alanında da değişim yaşanmıştır. Kadınlar toplumsal hayatta daha fazla yer bulabilmiş, modernleşme, iş hayatında etkin olan kadınların, kıyafetleri üzerinde de kendisini göstermiştir. 1929 yılına kadar olan süreçte kadınların batılı kıyafetlerle olan ilişkisi oldukça yavaş ilerlemiş, henüz tanışılan bu kıyafetler konusundaki genel algı Müslümanlara uymayan bir giyim tarzı şeklinde olmuştur. Cumhuriyet Batılı gibi giyinen bir kadın figürü oluşturmak isterken estetiği ön plana çıkartmış, ancak aynı zamanda dini bir gereklilik olan başörtüsünün batılı şapka ile yer değiştirmesi kolay olmamıştır. Kadının görsel olarak ön plana çıkarılması, modaya uygun giyinmesi ve güzel görünmesinin özendirilmesi yanında basında gündemde tutulan bir diğer önemli

³⁷¹ Enise Yener, “Eski Ankara Kadın Kıyafetleri ve Giyiniş Tarzları”, **Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 13/3 (1955), 28.

³⁷² Erdoğan, a.g.e, 204-210.

konu kadın güzelliğine ilişkin olmuştur. Türk kadınının Avrupalı kadınlardan çok daha güzel olduğuna yönelik yapılan haberlerle kadının güzelliği ön plana çıkarılmak istenmiş düzenlenen güzellik yarışmaları da bu amaca hizmet etmiştir.³⁷³

5.2. Yemek Kültürü

Eski Ankara mutfağına ayşene veya aşhane denilir ve evin en büyük kısmını oluşturur. Burada bir tarafta ocak ve tandır, diğer tarafta kiler olur. Yukarı kısmına müsandere denir, buraya divlet adı verilen olmamış sert kavun konulur ve armut, üvez, üzüm, hevenk³⁷⁴ şeklinde asılır. Kilerin alt kısmına pekmez, turşu, sızgıç denilen kavrulmuş kemik ve etlik küpleri dizilir; mutfağın bir kenarında odunlar, ocağa yakın yerde çuvalla un, yarma, erişte, bulgur, tarhana ve fasulye de ayrı ayrı torbalarda istif edilir. Sadeyağ, ayrıca kuyruk yağı teneke ve küplere sızdırılmış şekilde bulunur, ufak küpeciklere de çeşitli reçeller dizilmiş olur.³⁷⁵

Ankaralılar için kış mevsiminde bakkal, kasap ve manava gitme endişesi olmaz, herşey evde istifli bulunur. Mutfanın diğer bir kısmına sergen adı verilen raflar dizilir. En üst sergende büyük kuşaneler, çorba tasları ve tepsiler bulunur, orta sergende kapaklı sahanlar, en altta da testi, böndi, ibrik, el leğeni bulunur. Kaşıklıkta tahta ve demir kaşıklar (çatal yoktu), bıçaklar, kevgir, kepçe, isiran, oklaağaç, bilegeç vb.³⁷⁶ mutfak malzemeleri³⁷⁷ bulunur.

³⁷³ Gürhan Yellice, “Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını Modernleştirme Girişimleri, Türk ve Dünya Basını (1926-1934)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, 24 (2018), 341-342.

³⁷⁴ **Hevenk:** Kurutulmak üzere bir ipe dizilmiş veya saplarından birbirine bağlanmış meyve demeti. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, MAS Matbacılık A.Ş., İstanbul 2006, 1251.

³⁷⁵ Erdoğan, a.g.e, 212

³⁷⁶ A.g.e, 213.

³⁷⁷ **Mutfak Malzemeleri:**

Bağa: İki kuplu bir çeşit kahve tepsisi

Bandil: Küçük testi

Boğ: Sofra bezi,

Caba: Toprak tencere,

Cağa: Deri ve bezden yapılan büyük torba,

Çatura: Ağaç su tepsisi,

Çente: Çinko sahan ve tas kapağı,

Çork: Ocak,

Çomça: Büyük ağaç kepçe,

Çömçü: toprak ibrik,

Dövce: Hava,

Eğri: Bıçak,

Eyseren-işiran-isiran: Hamur kazıma aleti,

Ersin: Demir hamur kazıma aleti,

Gelder: Ağaçtan su, yoğurt ya da yağ kabı,

Gırgırı: Ağzı dar testi,

Gölek: Yağ kutusu,

Resim 5.3. Yer sofrası.³⁷⁸

Ankara'nın yemekleri: Her yörenin olduğu gibi Ankara ve çevresinin de kendine has bir yemek kültürü vardır bu kültürde hamur, sebze ve et çeşitleri hâkimdir. Ankara da yemek, yerlere serilen sofralarda yenilir. Resim 5.3. te görülen yere büyükçe bir sofraya altı serilir, etrafına da minderler dizilir, ortaya bir altlık, üzerine de

-
- Haranı:** İki kulplu küçük kazan,
Hereni: Büyük tencere,
İliştir: Kevgir,
Kaşıkla: Kaşık sepeti,
Miren: Küçük testi,
Mengel: Bakraç,
Oklaç-oklağaç: Oklava,
Pişirgeç: Tahtadan yufka çevirme aleti,
Sergen: Tavanlara yakın konulan raf,
Susak: Ağaç maşrapa,
Sapsak: Bakır, teneke, çini, çinkodan yapılmış su kabı,
Sitil: Bakırdan saplı şekerlik,
Tahar: Ağız geniş kulpsuz kap,
Tandır: Küçük fırın,
Terek: Raf,
Tıngır: Tepsi,
Yangı: Kulplu küçük kap,
Yaslahaç: Hamur açma tahtası,
Yunak: İçinde birşey yıkanan kap.

Ankara Mutfağı, "Ankara Yemekleri, Turizm ve Tanıtma Platformu," <http://www.tutap.com.tr>, 16 Mayıs 2019.

³⁷⁸ Madeni Eserler, Yer sofrası [Fotoğraf]. Ankara Etnografya Müzesi Koleksiyonları, 19 Temmuz 2019, <http://www.etnografyamuzesi.gov.tr/>

sini konulur. Sofraya önce büyükler oturur, daha sonra diğer ev halkı dizilir ve önce büyükler ondan sonra küçükler yemeğe başlar. Sofrada artık ekmek bırakılmamaya özellikle dikkat edilir, sofradan önce büyükler kalkar, getirilen el leğenlerinde eller yıkanır. Yemeğe “Bismillahirrahmanirrahim” diyerek başlanır, Yarabbi verdiği nimete rızka “Elhamdülillah” diyerek bitirilir. Ankara sofrası kültüründe saygı ve terbiye oldukça önemlidir.³⁷⁹

Şehre XVII. yüzyılda gelen Evliya Çelebi yeme içme ile ilgili şunları kaydetmiştir:

“...Evvla Ankara paçası, Kütahya paçasına yan başı gelir. Buy tohumuyla terbiye edilmiş Ankara pastırması ve tiftik keçisinin eti sanki misk kokuludur, zira keçileri dağlarında pınar (meşe) yaprağı yerler. Ve tiftik keçisi beyaz süt gibi bir çeşit beyaz keçidir ki bu dünya yüzünde öyle mahlûk yaratılmamıştır...”³⁸⁰

Ankara mutfağında çorbalar önemli bir yer işgal eder, genelde çorbasız yemeğe oturulmaz. Ankara ve çevresinde yapılan çorbalar ve tarifleri ise şu şekildedir:

Toyga (Toyuk³⁸¹) Çorbası: Yoğurtlu düğün çorbası olarak da bilinir, pirinç yoğurtla özenerek pişirilir ve üzerine kızartılmış yağ gezdirilir.

Miyane Çorbası: Yağ ve un kavru olarak pişirilir.

Tarhana Çorbası: Tarhana iki çeşit olur; birisi ince tarhana diğeri de iri yarma tarhanadır. İnce tarhana un ve yoğurt karılır, güneşte kurutulur, ertesini gün kalburdan elenir. Yarma tarhanası ise, un ve yoğurtla özenir içine domates, biber, tuz konularak yoğrulur, ufak parçalar bölünür ve güneşte kurutulur. Çorba yapılacağı zaman tarhana kalburda el ile ufalanıp pişirilir.

Kışkek Çorbası: Yarma tarhanadan yapılır ve tatlı dökülür.

Sütlü Çorba: İnce tarhanadan, süt ve şeker karıştırılarak yapılır.³⁸² Ankara'nın Kahramankazan İlçesi'nin Kınık Mahallesi'nde ve bazı ilçelerde şeker karıştırılmadan tuzlu yapılır, ilaveten bayram sofralarında yer alır.

³⁷⁹ Hasan Öztürk, “Hasan Öztürk ile Ankara da Sofra Kültürü Üzerine Söyleş”i, Hasan Öztürk'ün Evi, Ankara 20 Mayıs 2019.

³⁸⁰ Çelebi, a.g.e, 526.

³⁸¹ Erdoğan, a.g.e, 542.

³⁸² Erdoğan, a.g.e, 215-216.

Ankara sofrta kültüründe orbadaa sonra ana yemeğe geçilir. Etsiz yemek yemekten sayılmaz, et her yemeğin olmazsa olmazı olarak görülür, hatta Ankaralılar et için Şu Şekilde söylerler:

“... Et giren yere dert girmez...”. Ankara’da ana yemekler ve tarifleri ise Şu Şekildedir:

Ankara Tavası: Etlili pilavdır, önce pilav pişirilir, içine biraz domates ve yağ konulur, et ayrı bir tavada pişirilir daha sonra tavaya alınır ve fırına verilir. Genelde düğün ve cenaze günleri gibi önemli zamanlarda kalabalığa yapılır.³⁸³

Kapama: Buda bir çeşit etli pilav yemeğidir, pilavında nohut bulunur. Bir tava da pilav pişirilir, bir kpeciğe et konur ve pilavın ortasına gömülür, kpeciğin üzerindeki küçük delik hamurla kapatılır. Hafif ateşte yapıŐtırılan hamur düŐene kadar pişirilir, sofrada kpeticik kaldırılır ve etler pilavın üzerine dökülür.

Bunlar dışında Sa kavurma, mıhlama, kiman tiridi, tamtak tiridi, papara bici, oban kavurması, haŐlama ve sızgı (yazdan kurutup küpe basılmıŐ et) da Ankara sofralarında yer alır.³⁸⁴

Pilavlar: Bulgur pilavı, pıt pıt pilavı, (bulgurun daha incesinden ve sulu olan çeşiti) etli pilav, sebzeli bulgur pilavı, oban pilavı, mercimekli bulgur pilavı.

Dolmalar: Efelek dolması, yaprak dolması, kelem (lahana) dolması, kabak dolması, biber dolması, domates dolması, kabak çiçeği dolması ve Halep dolması.

Börekler: Su breęi³⁸⁵, kol böreği, ay böreği, alt üst böreği, pazar böreği, bohça böreği, entekke böreği, tandır böreği, yazma reği.

Kompostolar (HoŐaf): Ayva, zerdali, erik, vişne.

Ekmekler: Bazlama, gözleme, yufka, somun, bezdirme, gizleme, erpit, ebem ekmeği, kartala, kmbe, kete, saçkıran, Şebit, söndürme, yarımca, katmerli, çörek, kıymalı ve peynirli börek.³⁸⁶

³⁸³ Hasan Cicioğlu, “Hasan Cicioğlu ile Ankara da Sosyal ve Kültürel Hayat zerine Söyleş”i. Naslı İnaaat, Ankara 9 Nisan 2019.

³⁸⁴ Erdoğdu, a.g.e, 216-217.

³⁸⁵Orhan Naslı, “Orhan Naslı ile 1918-1938 Yılları Ankara’sında Sosyal ve Kültürel Hayat zerine Söyleş”i. Naslı İnaaat, Ankara 9 Nisan 2019.

³⁸⁶ Erdoğan, A. (2009). A.g.e, 542.

Ankaralılar sofrta kültüründe tatlıya da oldukça önem verirler. Özel günlerde ya baklava açarlar ya da höşmerim yaparlar.

Höşmerim: Özel günlerde (nişan, düğün, söz kesimi vb.), günlük uygulamalarda (yemeklerde tatlı olarak ve misafir ağırlamada) yapılan bir tatlıdır. Un, tereyağı, tuz, süt ve kabartma tozu ya da karbonat konularak yapılan geleneksel Anadolu tatlısıdır.

Ankara yöresinde höşmerim tatlısının isminin oluştugu olay ile ilgili Şu hikye anlatılır.

Bir kadının kocası askerden izne gelir, karısı ona tatlı yapmak ister ancak fakirlik nedeniyle evde un, Şeker ve yağıdan başka malzeme bulunmaz. Kadın, tatlıyı bu malzemeleri kullanarak hazırlar ve yemekten sonra eŐine ikram eder, eşi tatlıyı yediğı sırada ısrarla “Hoş mu erim, hoş mu erim ?” diye sorar. Bu “Hoş mu erim?” ifadesi değıŐime uğrayarak “Höşmerim”e dönüşmüştür.

Höşmerim yapımında tava, derin tencere, tahta kaşık, isiran ve ocak; un, tereyağı, süt, tuz, karbonat ya da kabartma tozu kullanılır. Höşmerim yapıldıktan sonra üzerine tercihe göre toz Şeker, bal ve pekmez dökülür.³⁸⁷

Kar Helvası: Kışın pekmez içine temiz yeni yağımıŐ kardan eklenir ve yenir.

Baklava (Burma): Hamur açılır içine ceviz serilir oklağaa hamur sarılır ve bzŐtrlr.

Corkalak-Coklak (Malak Hamuru): Süt kaynatılıp biraz tuz atılır ve un ile karıştırılır, sonra kaşık kaşık tabağa alınır ve üzerine kızarmıŐ yağı ile eritilmıŐ Şeker dökülür.

Tatlı AÇ: AŐuredir.

kz Helvası: Yağın içinde un kavrulur, soğuyunca su, Şeker veya pekmez ile karıştırılır.

---

³⁸⁷ Fatma ztrk, “Fatma ztrk ile Höşmerim Tatlısı zerine Söyleş”i. Fatma ztk’n Evi, 25 Mayıs 2019 Ankara.

Haside: Yağın içinde un kavrulur, içine şeker ve su konularak inceltir, ocakta koyulaşana kadar karıştırılır, pekmez ile yapılırsa katı haside denilir.

Pişmani: Şeker, su ve limon tuzu karıştırılıp kaynatılır, kıvam alınca tepsiye alınır. Soğuyunca tepsiye un dökülerek dört kişi yardımıyla sündürülür, saç teli gibi olunca elle koparılıp sıkma yapılır.

Ağda: Koyu üzüm pekmezidir.

Karga Beyni: Yoğurt ve pekmez karıştırılır.

Kavut: Öğütülmüş armut ve ahlut kurusudur.

Ayrıca bunlar dışında gaygana, cilbir, cızlama, ekşili hamur, kavurga, omaç, ekmek balığı, sübüre, erişte, ekmek ömmesi Ankara sofrasında yer alan diğer lezzetlerdir.³⁸⁸

5.3. Halk Oyunları

Zamanla kentlerde yaşamını sürdürmeye başlayan insanlar, gelişen teknoloji ve ilgi alanlarının farklılaşmasıyla geleneksel oyunları unutmaya başlamışlardır. Ancak Ankara yöresi oyunları çeşitli değişikliklere rağmen varlığını bugün de devam ettiren nadir oyunlardan birisidir. Bu oyunlar “zeybek oyunları” ve “düz oyunlar” olarak ikiye ayrılmıştır.

A. Zeybek Oyunları: Ankara’da Seymen olarak da adlandırılan zeybek oyunu değişik figürleri ile yiğitliği, mertliği simgeler. Zeybek oyunu beş çeşittir: Ankara zeybeği, Seymen zeybeği, Yağcıoğlu zeybeği, Mendil zeybeği ve Karaşar zeybeğidir.

Ankara Zeybeği: Ağır bir zeybek türüdür, en az iki kişiyle ve sazla oynanır, yiğitlik ve mertlik ifade eder.³⁸⁹

Seymen Zeybeği: İki ya da üç kişi ile düğünlerde düzenlenen Seymen Alayı’nın önündeki efelerce oynanır. Kılıç ya da teke palası kuşanan efeler, oyun boyunca bunları havada savururken naralar da atarlar, Seymen alayında en az üç davul ve zurna bulunur. En başta bulunan davul zurnanın önünde yaşlı zeybekler, onların arkasında daha genç zeybekler yer alır.

---

³⁸⁸ Baykurt, a.g.e, 208-209.

³⁸⁹ Erdoğan, a.g.e, 289.

Yağcıoğlu Zeybeği: Bu zeybek oyunu Ankaralı Yağcıoğlu Fehmi Efe'nin babası Yağcıoğlu Ahmet Ağa'ya adanır. Zeybeğin ritim ve ayak oyunları tam bir mertlik ifade eder, diz vuruşları ve dönüşleri uyum içinde olur. Bu oyunun özelliği, sazın ayakta ve göğüs üzerinde tutularak çalınmasıdır.

Mendil Zeybeği: Ağır figürleriyle iki kişi tarafından ve bağlamayla oynanan bu zeybeğin en güzel görünüşü, yere çöküşte her iki dizin vurulduktan sonra doğrulunmasıdır.

Karaşar Zeybeği: Zeybek, adını Ankara'nın Beypazarı İlçesi'ne bağlı Karaşar bucağından almıştır. Hareketli, canlı, kıvrak bir zeybek oyunudur.³⁹⁰

B. Düz Oyunlar: İki veya birkaç kişinin kendi eksenleri etrafında yahut birbirlerinin etrafında daire çizerek oynadıkları oyundur. Müziğin kuvvetli çalınan yerlerinde ayakların ileri, sağa ve sola hafif hareket ettiği sırada her iki elin baş ve orta parmaklarını şıklatılır. Müziğin hafif çalınan yerlerinde bu şıklatmalar yapılmaz, sağ kol kalkık, sol kol kalçaya dayanarak veya arkaya alınmış ya da her iki kol inik durur. Sol ayak basık ve sağ ayağın topuğu kalkık olduğu halde, sol ayak topuğuyla vuruşlar yapılır, dinlenmek üzere, sağ ayağın hareketini sol ve solunkini sağ ayak değiştirir. Düz oyunların özelliği oyuncuların yere eğilmeyişi ve çökelmeyişi hepsinde geçerli olan kol hareketleri ile ayak oyunları arasında uyum sağlanmasıdır. Bunların dışında her zaman dirsekler omuz hizasında, baş dik, göğüs ilerde tutulurdu ki bu oyunlar grup olarak veya saz denilen bağlama eşliğinde oynanır.³⁹¹

Misket:³⁹² Ankara yöresinin en meşhur oyunu Misket'tir. Ankara'da yıllar önce yaşanmış bir aşkı anlatan türkü eşliğinde oynanan düz bir oyundur. Misket,

³⁹⁰ Erdoğan, A. (2009). A.g.e, 546-547.

³⁹¹ Ankara Kalkınma Ajansı, **Anadolu'nun Sırlı Sesi Müziğiyle Ankara**, Ankara Kalkınma Ajansı Yayını, Ankara 2017, 78.

³⁹² Güvercinim uyur mu,
Çağırısam uyanır mı,
Misket orda ben burda,
Buna can dayanır mı.

A benim aslan yârim,
Dağlara yaslan yârim,
Dağlar cefa götürmez,
Sineme yaslan yârim.

Güvercinim uçuverdi,
Kanadın açıverdi,
Elin oğlu değil mi,
Sevdi de kaçıverdi.

A benim hacı yârim,
Başımın tacı yârim,
Eller bana acımaz,
Sen bari acı yârim.

Caminin ezan vakti,
İçinin düzen vakti,
Ben misketi kaybettim,
Sonbahar gazel vakti.

Havuz başı su başı,
Ben istemem yüzbaşı,
Olursa müşir olsun,
Dosta düşmana karşı.

Caminin ezanı yok,
İçinin düzeni yok,
Çok memleketler gezdim,
Misketten güzeli yok.

Üzüm dengi yıkıldı,
Şarap suya sığıldı,
Verin benim yârimi,
Şimdi canım sığıldı.

Yılan kaydı kamışa,
Su neylesin yanmışa,
Mevlam sabırlar versin,
Yârinden ayrılmışa.

Deniz kumsuz olur mu,
Dibi kumsuz olur mu,
Ben müftüye danıştım,
Yiğit yarsız olur mu.

Yılan aktı gazele,
Gönül düştü güzele,
Vallah billah kıyarım,
Yârim ilen gezene.

Nakarat

Ördek gölde süzülür,
İnci mercan dizilir,
Açma misket göğsümü,
Hatamız var üzülür.

Nakarat

İncir koydum çekiye,
Kim okuya kim yaza,
Misket düşmüş şaraba,
Yidi benlim ırakıya.

Ankara'nın en çok tanınan türkü ve oyunlarından biri olmasının yanı sıra ülkemizin de milli oyunu haline gelmiştir. Ankara'nın düz oyunlarından biri olan ve mutlaka saz ile çalınarak oynanan misket oyunu, esasta üç kişi ile duruş, yürüyüş ve sekiş esaslı oynanır. İlerleyen dönemlerde de, oyunun kuralları ve kendine has ritimleri herkes tarafından tam olarak bilinmemesine rağmen, düğünlerde gruplar halinde oynanmaya devam etmiştir.

Hüdayda: Ankara'nın en eski oyunlarından biri olan hüdayda, misket gibi düz oyunlardan biridir. Fakat diğer düz oyunların aksine iki kişiyle oynanır. İki Seymen belinden silahını çekerek önce sağa, sonra sola, tekrar sağa sallanarak silahını ateşler ve akabinde ileri hareket edilir. Karşılıklı gidiş geliş ve yan yana sekişler de oyuna ahenk verir.

Mor Koyun: İki ya da dört kişinin eşleşmesi ile açılıp kapanmaları biçiminde oynanır.

Sabahi: Bağlama eşliğinde oynanan bu oyunda divan türündeki türkü okunurken oyuncular, ortada kostak kostak gezinirler. Sağ el silahlıkta, sol el ise belde tutulur, türkü bitince oyuncular oyuna başlar.

Çarşamba: Karşılıklı iki kişi tarafından oynanan çok hareketli bir oyundur ve özelliği de karşılıklı geliş gidişlerde kolların sarkıtılarak sallanışlarıdır.

Kaşıklı Oyun: İki eldeki kaşıkların birbirine vurulması ile oynanır, havasının hafif yerlerinde kaşık durur, ayak hareketleri olur, saz hafif çalarken kaşıkların birdenbire duruşu oyunun karakteristik özelliğini gösterir.

Yıldız: İki kişiyle ve sazla oynanan bu oyun seher yıldızına ithaf edilmiştir. Eskiden sohbetlerde tanyeri ağarırken, yıldız artık sohbetin bittiğini, sabahın yaklaştığını hatırlattığı için genelde son oyun olur.

Name Gelin: Ankara efelerinin çok sevdikleri, daha çok yaşlı efelerin sağ ayaklarını hep beraber yere vurarak oynadıkları oyundur.³⁹³

Nakarat

Erdoğan, a.g.e, 295-297.

³⁹³ Erdoğan, A. (2009). A.g.e, 546-547.

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte düz oyunlar içerisinde yer alan seyirlik oyunlar, yerini sanal dünyadaki oyunlara bırakmaya başlamıştır. Ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'nun birçok yerinde ve Ankara'da kişiler eldeki imkânlarla kurulan oyunları oynar, bu oyunlarda o yıllarda müsait olan evlerin önü ya da mahallenin meydanı kullanılır. Oyunlardan dikkat çekenleri ise şunlardır:

Çelik Çomak (Met) Oyunu: Oyuncular iki gruba ayrılır, çelik 25 cm boyunda bir değnek parçası olur buna "met", mete vurulan sopaya ise "çomak" denir. Yere 3-4 metre çapında bir daire çizilir, çeliği en uzağa çarpan taraf daireden atış yapma hakkını kazanır. Karşı tarafın oyuncuları dairenin ilerisine dizilirler ve kendi üzerlerine doğru çarpılan çeliğe havada çomaklarıyla vurmaya çalışırlar. Vurursa atan oyuncu oyundan çıkar vuramazsa düştüğü yerden dairenin içine girecek şekilde geri fırlatılır, oyuncu çomak ile dairenin içine düşürmemeye çalışır, düşerse oyundan çıkar, bu grubun oyuncularının tamamı oyun dışı kalınca yer değiştirilir.

Direk Kapmaca: Oyunculardan her biri direkleri tutar, biri ebe olur, oyuncular direkleri değiştirken ebe yakalamaya çalışır, direğe varamadan yakalanan ebe olur.

Sek Sek (Sekdelemeç): Üç ya da beş kişi ile oynanır, oyuncular için büyükçe bir daire, ebe için de buna bitişik küçük bir daire çizilir. Ebe tek ayak üzerinde zıplayarak büyük daire içinde oyuncuları yakalamaya çalışır, yakalanan ebe olur, ebe sadece kendi dairesinde iki ayak üzerine basabilir fakat büyük dairede basarsa oyuncular ebe yerine kadar sırtını yumruklar.

Beş taş: Bu oyun için fındık büyüklüğünde beş adet taş gerekir, oyuncu taşları yere saçarak, tek elle ebe taş havaya atarak yerdeki taşları tek tek toplar. Oyun taşların ikisi, üçü, dördü alınarak devam eder ve köprülere geçilir, taşlar yere atılır, en uygun yere sol elle köprü yapılır, ebe taş havaya atılıp tutulurken diğer taşlar teker teker köprüden geçirilir. Sonra ikişer, üçer, dörder geçiş yaptırılır, ebe taş düşer veya taşlar yakalanamazsa oyuncu yanar.

Birdir Bir: Oyuncular ikişer kişi eşleşir ve eşlerin biri ebe olur, ebeler karşılıklı yere oturup ayak tabanlarını birleştirirler. Oyuncular da sırayla ebenin ayakları üzerinden atlamaya başlarlar, sıranın başındaki oyuncu ne söyleirse arkadakiler de tekrarlar. (Birdirbir, ikidir iki, üçtür üç, dördtür dört, beştir beş) Her söyleyişten sonra yerdekiler maniye yükseltirler, beşincide ayak üzerine iki karışlarını uzatırlar ve engele takılan ebe olur.

İp Atlama: İki kişinin salladığı ip arasından oyuncular sırayla atlar, her atlayıştan sonra grubun başındaki oyuncu daha zor atlayış yaptığından ipe takılan yanar ve ip sallayanlardan birisiyle yer değişir.

Çizgi Oyunu: Düz bir yere üç yuvarlak, iki yanyana kare, tekrar bir yuvarlak ve iki yanyana kare çizilerek oyun yeri hazırlanır, her bir haneye birden sekize kadar numara yazılır. Başlama sırası belirlenir, oyun birinci daireye küçük yassı taşın konup, tek ayakla diğer daire veya karelere itilerek götürülüp getirilmesiyle başlanır. Taşın ve ayağın çizginin üstüne gelmemesi gerekir, oyuncu taşı yanmadan götürüp getirirse taşını ikiye, 3, 4, 5, 6, 7, 8'e kadar atarak oyunu devam ettirir.

Cirit Oyunu: Oyun geniş harman yerinde ve gerekirse davul zurna eşliğinde "Osmanlılar Alana" çağrısıyla başlar. Oyuncular iki guruba ayrılır, iki grup arasındaki uzaklık yaklaşık yüz metre olur, gruptan elinde cirit bulunan bir atlı ortaya fırlar ve cirit başlamış olur. Bu sırada davullar cenk ritimleri, Köroğlu havaları çalmaya başlar, oyuncu ciriti fırlatmak için dörtnala gelerek on metre çizgisine yaklaşır ancak bu çizgiyi geçemez sadece yanlardan biraz daha ilerleyebilir. Hasımını seçer ve ciridi fırlatarak hızla kaçar, cirit atılan kişi ise hemen karşı saldırıya geçerek hasımını kovalar. Cirit sona erince, galip gelen grup seyircilere bildirilir, atlar biraz dinlendirildikten sonra iki yüz metre kadar cirit alanından uzaklaştırılır ve seyirci önüne tek tek at salınarak gösteri yapılır. Ciritçi, at dörtnala giderken elindeki değneği hızla yere vurup sektirir ve havada yakalamaya çalışır, yakalayanlara mükâfat verilir. Ciritçilerin at üstünde marifetlerini sergiledikleri bu oyuna "Mısır Odunu" denir, oyun Ankara dışında pek bilinmez ve oynanmaz.

Ferfeneler: Kış mevsiminde akşam saatlerinde köy odasında erkekler için düzenlenen eğlencelere denir. Bu eğlenceleri kadınların görmemesi, gürültünün evlerden duyulmaması tercih edilir, ferfenelerde çeşitli yemekler, hoşmerim, baklava yenir, türlü oyunlar çıkarılır. Ferfenelerin günü belli olmaz, gelecek kişilerin isteğiyle yapılır ve herkes masraflarına eşit olarak katılır.

Sin Sin Oyunu: Genelde köyde erkek kınalarında açık alanda gece ateş yakılır, davul ve zurna eşliğinde oyuna katılan herkes ateşin etrafında halka olur, bir kişi ortaya çıkar, ateşin etrafında dolaşmaya başlar. Bu sırada başka biri onu kovalar ve bir şekilde

meydandan uzaklaştırır, bundan sonra başka biri daha ortaya çıkar o da ikinciye sahadan uzaklaştırmaya çalışır, oyun böylece devam eder ve biter.³⁹⁴

5.4. Ankara Deyişinin Sözlüğü

Anadolu'da Türkçe'nin özü esas alınarak her bölgede farklı söyleyiş şekilleri görülmüş, aslında bu farklılık genel itibariyle harf değişikliği olarak kendini göstermiştir. Ankara deyişinde göze çarpan en büyük farklılıklardan birisi “e” harfi yerine “i” harfinin kullanılması olmuş; “peynir” yerine “piynir”, “Emine” yerine “İmine” ve “tel” yerine “til” şeklinde ifade edilmiştir. İkinci farklılık ise, “k” harfi yerine “g” harfinin kullanılmasından doğmuş, “Ankara” yerine “Angara”, “karga” yerine “garga” ve “kaşık” yerine “gaşık” gibi ifadeler halk arasında sıkça kullanılmıştır. Bu değişikliklerin temel nedeni halkın söyleşine hangisi kolay geliyorsa o şekilde kullanması ve bunun zaman içinde yayılması olmuştur. Ankara ve çevresinde söyleyiş farklılıklarının kelimelere yansması ise şu şekilde görülmüştür:³⁹⁵

A

Ağız: Koyun, keçi, inek doğurunca ilk sağılan süt.

Ağnanmak: Yerde yuvarlanmak

Ağız Eymek: Rica etmek

Akıllı Yanma: Ölüünün arkasından serinkanlı hareket

Angıt: Kahkül

Apça: Amca

Ark: Suyolu

Arnaç: Karşısı

---

³⁹⁴ A.g.e, 547-553.

³⁹⁵ Erdoğan, a.g.e, 370.

Aşağı yüz: Ulus Meydanı ve civarı

Aşene: Mutfak

Avrat: Kadın, kız

Ayakyolu: Tuvalet³⁹⁶

Aygamber: Ay çekirdeği³⁹⁷

B

Banmak: Batırmak

Barnak: Parmak

Başangı: Kendi başına iş yapan

Bazlama: Sacda pişirilen ekmek

Bebe: Çocuk

Bıldır: Geçen sene

Bil: Bel

Bi dıkım: Küçük lokma

Bilader: Oğlan kardeş

Boran: Fırtına, tipi

Bödelek: Böbrek

Bögür: Yan taraf

Börtmek: Sıcaktan porsumuş

Börsümüş: Kırışmış

Bürlenmek: Örtünmek

---

³⁹⁶ A.g.e, 425.

³⁹⁷ Baykurt, a.g.e, 218.

C

Capıt: Bez parçası

Cafcaflı: Gösterişli

Civcivli: Hareketli zamanı

Cip: Cep

Cingil: Üzüm salkımının küçüğü

Cırtlak: Lüzumsuz yere bağırın

Cork, cork: Nefes almadan su içmek³⁹⁸

Ç

Çar: Kadınların başına örttükleri örtü

Çımışkı: İnce, esnek deynek³⁹⁹

Çiner: Kalbur

Çoraş: Karmakarışık

Çor: Bol tuz karışımı

Çorlu: Hastalıklı, dertli

D

Daklaşmak: Latife etmek

Dımdık: Hopba

Dımışkı: Dal, ağaç parçası

---

³⁹⁸ Erdoğdu, a.g.e, 426-427.

³⁹⁹ Baykurt, a.g.e, 224.

Dinelmek: Ayakta durmak

Dıngırdatmak: Alay etmek

Düdük gibi: Dar ve kısa

Döşsek: Yatak

Dölenmek: Uslanmak

Döğçeç: Sarımsak döveci

Dılacan: Yaramaz, işleri karıştıran

E

Edik: Çocuk patiği

Enik: Köpek yavrusu

Eprişim: Lime lime olmuş

Essah: Doğru⁴⁰⁰

F

Faldır, faldır: Gür yanan ateş

Farfara: Palavra

Felfes: Dikkatsiz

Fengere: Yün eğirme aleti

Ferfene: Müşterek yemek içmek

Fistan: Etek

Fişne: Vişne

---

⁴⁰⁰ Erdoğan, a.g.e, 428-429.

G

Gali: Artık

Gaş: Evin toprak damı⁴⁰¹

Gıynaşık: Aralık

Göbel: Küçük çocuk

Göbüt: Kabarmış ekmek

Gömü: Define

Gövermiş: Morarmış

Gözel: Güzel

Gülü: Hindi

Günüleme: Kıskaç

Güldür güldür: Bol suyun akışı

H

Haldır huldur: Kaba saba

Hayat: Avlu

Helke: Saplı bakırdan su kabı

Hereni: Kazanın küçüğü

Hırtlaştırmak: Sıkı düğüm yapmak

Honi: Huni

Hörükleme: Tepeleme yığma

---

⁴⁰¹ Baykurt, a.g.e, 223.

Husalanmak: Merak etmek

İ

İbik: En üst kısım

İdare: Eski aydınlatma aracı

İştacık: İşte burası

İlle: Muhakkak

İleçberlik: Çiftçilik

İlenmek: Beddua

İlin: Başkasının

İvil ivil: Hamarat

İrkilme: Ani Durma

İseri: Orta boy çivi

İşmar: Gözle işaret

İşşek: Eşek

İşşik: Kapı Eşiği⁴⁰²

K

Kadak: Küçük çivi

Kadımalak: Bir nevi ot

Kaygana: Omlet

Kaykılma: Yan gelip yatmak

---

⁴⁰² Erdoğan, a.g.e, 430-432.

Kelem: Lahana

Kırtibat: İŖi sağlama bağlama

Kıdım kıdım: Azar azar

Koğucu: Laf getirip, götüren

Kömüş: Manda

Kösüle kalma: Büzüşüp kalma

M

Matçalı: Pis

Mayıs: İnek Pislīgi

Mesmene: Katı, ağır

Mezeleme: Alay etme

Mürdük: Sempatik, sevimli⁴⁰³

N

Nasibetsiz: Münasebetsiz

O

Okkalı: Ağır

---

⁴⁰³ A.g.e, 434-435.

Omca: Bağ, üzüm kütüğü

Ö

Öbertmek: Gereğinden fazla övmek

Öğüsker: Rüzgâr

P

Pırtı: Kumaş⁴⁰⁴

Pişkir: Havlu

R

Rahmet: Yağmur

S

Sahan: Tabak

Sakar: Aksi

Savsalı: Telaşlı

Seme: Sersem

Sini: Tepsi

Sokranma: Kendi kendine homurdanmak

---

⁴⁰⁴ Baykurt, a.g.e, 224.

Sorutmak: Şaşkın şaşkın bakmak

Sülahi: Sürahi

Ş

Şalak: Olmamış kavun

Şebelek: Şebek, maymun

Şebit: Yufka

Şom: Uğursuz ağızlı

T

Tafra: Gurur

Tamtak: Yavan Adam

Tandır: Yer altında ocak

Tapsız: Marifetsiz

Tasalanma: Merak etme

Tek durma: Uslu oturma

Timin: Biraz evvel

Tınsırmak: Aksırmak

Tiz: Çabuk

Tokaç: Çamaşır dövmek için yassı kalın tahta

Tonç: Hududu gösteren tümsek toprak

Turfan: Yağ çıkarılan kap

Tumman: Don

U

Usturplu: Yerli yerinde, münasip

Utlanmak: Utanmak

Uğunmak: Canı yanmak, kendi kendini parçalarcasına hareketler

Uğundurmak: Vurup geçmek, kuvvetli vurmak

Uyvanmak: Sızlamak

Ü

Üçsak: Üçe ayırma

Üğrünmek: Edalı, edalı yürüme

Üleşmek: Paylaşmak

Ümük: Gırtlak

Ürkü: Korku, heyecan

Ütmek: Oyunla elinden almak

Üzerlik: Nazarlık

V

Vırk: Hamur, pişmemiş

Vızıldanmak: Kendi kendine konuşmak

Vih: Taaccüp etme

Y

Yadırgı: Yabancı

Yanpiri: Eğri, yan

Yaynıktırma: Şaşırtma

Yiğinti: Erzak

Yüksünmek: Üşenmek

Z

Zamah: Düğünlerde verilen akşam yemeği.

Zati: Zaten

Zebella: İri korkunç insan

Zerzevat: Sebze

Zere: Zira

Zibidi: Düşük kılıklı

Zılgıt: Azarlamak

Zıbarmak: Zorla uyumak

Zıravut: Kocaman iri, yarı

Zobu: İri yarı⁴⁰⁵

---

⁴⁰⁵ Erdoğan, a.g.e, 438-442.

6. SONUÇ

Ankara, XX. yüzyılın başlarında uzun yıllardır devam eden harpler, başından geçen kıtlık ve yangınlar nedeniyle kasaba görünümünde bir Anadolu Şehri'dir. Ankara'ya İstiklal Harbi yıllarında veya başkent olduktan sonra gelen kişiler, onu ne Avrupa Kentlerine ne de İstanbul'a benzetmişlerdir. Çünkü Ankara Şehri'nin ne Avrupa'daki gibi villaları, geniş bulvarları, hastaneleri ne de İstanbul gibi doğa güzelliği ve mimarisi vardır. Ancak bu durum Ankara'nın başkent olmasını engelleyememiştir. Ankara'nın başkent seçilmesi kararı tarihi, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi birçok etkene bağlı olarak gelişmiştir.

Ankara, TBMM'nin açılması, daha sonra İstiklal Harbi'nin yönetim merkezi olması ve en son da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne başkentlik yapması sebebiyle farklı sosyal yapıda kişilerin bir araya gelmesine vesile olmuştur. İstiklal Harbi sırasında Ankara, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkan Kafkas ve Rumeli topraklarında yaşayan halkın, yeni merkez olarak askerlerin ve memurların akınına uğramıştır. Ankara'da nüfusun hızlı artışı, insanların; eğitim, kültür, dinlenme, eğlence ve yemek mekânlarına olan ihtiyacını artırmıştır. Ankara Şehri'nde oluşan kültür ve sosyal yaşam bütün Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin şehirlerine model olmuştur.

İstanbul, bu yıllarda Osmanlı Devleti'ni ve yıkılışı, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni ve kuruluşu temsil etmiştir. Bahsi geçen sürede bile Ankara'nın değişimi dikkate şayan bir hâl almış, yeni başkent in ulusal birlik yolunda sembolik bir anlamı oluşmuştur. Bu arada Ankara Şehri'nin, çağdaş yaşam biçimini yansıtması ve ülkedeki tüm şehirler için öncü bir rol üstlenmesi de gerekmiştir. Ankara'da çağdaş şehir yaşamının gerektirdiği hizmetlerin ortaya çıkmasıyla kentin fiziksel yapısının yanında sosyal-kültürel yapısı da yeniden şekillenmeye başlamış, hızlı şehirleşme, başkentte istenilen nitelikli gelişimin sağlanamamasına neden olmuş, buna karşılık özellikle imar konusunda atılan birçok adım, ülkenin diğer şehirleri için model oluşturmuştur. Ankara da bir yandan gelişen altyapı sistemi, bir yandan da şehrin ekonomik etkinliklerinin niteliği değiştirmiştir. Ankara'nın başkent olması, yükseköğretim, sağlık ve bankacılık gibi pek çok hizmet alanının da Ankara'da toplanmasına vesile olmuştur.

Şüphesiz ki her şehir kendine özgü nitelikleri ve kimliği ile diğerlerinden farklı özellikler göstermiş, ancak başkent diğer şehirlerden farklı nitelikler taşımak durumunda kalmıştır. Ülkenin temsil noktası burası olduğu için beklentilerde burası üzerine kurulmuş, bu nedenle başkent fiziksel görüntüsü oldukça önemli bir hal almıştır.

Ankara, ülkede planlama geleneği ile gelişme eğiliminin kendini gösterdiği ilk şehir ve başkenttir. Ayrıca Ankara; planlamaya, şehrin değerlerine sahip çıkmaya, bunları önemseyen ve geliştiren özgünlüklere hâkim olmuştur.

Yaşanan bu durum bir kasabanın başkente uzanan yolculuğudur. Geçmişini bilmeyen ve ona saygı göstermeyen toplumlar gelecek hakkında söz sahibi olamazlar. Bu çalışma ile Ankara'nın genelde siyasi tarihinin ön plana çıkarılması sebebiyle sosyal ve kültürel hayatı üzerine oluşan boşluğa katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Siyasi olayların sosyal ve kültürel hayattan bağımsız şekilde ele alınamayacağı gerçeğini hatırlatılmıştır. Günümüz Ankara'sında yaşayan kişilerin Ankara'nın kültür mirasına, İstiklal Harbi'nin ve Cumhuriyet'in ilk tanıkları olan mekânlarına ilgi duymaları dileğiyle...

KAYNAKLAR

- Adivar, Halide Edip. (1998). **Türk'ün Ateşle İmtihanı II**. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Ahmad, Feroz. (2014). **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. Çev: Y. Alogan, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akçakayalıoğlu, Cihat. (1992). "Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** 9 (25): 40-41.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1920). Ankara Hergelen Meydanı [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1920). Ankara Tiftik keçileri [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1926). Ankara'da eşek üzerinde yük taşıma [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1928). Ankara Palas [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1928). Ankara Saman Pazarı [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1928). Ankara Taşhan [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1929'lar). Ankara Tahtakale Pazarı [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1930). Ankara Atatürk Orman Çiftliği [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1930). Ankara Cebeci Çayırı [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1930). Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1930). Ankara Hacıbayram'dan Ankara Kalesi'ne Bakış [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1930). Ankara İstasyonu [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1930). I. TBMM [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür koleksiyonu. (1930-1932). Ankara Ulus Meydanı [Fotoğraf]. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2017). **Anadolu'nun Sırlı Sesi Müziğiyle Ankara**. Ankara: Ankara Kalkınma Ajansı Yayını.
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2017). **Seyyahların Gözüyle Ankara**. Ankara: Ankara Kalkınma Ajansı Yayını.
- Ankara Ticaret Odası. (1988). **Atatürk ve Ankara**. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını.
- "Ankara Türkiye Devleti'nin Makarrı." (14 Ekim 1923). **Hâkimiyet-i Milliye**, 3. **Ankara Vilayeti Sâlnâme-i Resmisi**. (1325). 118-134.
- Araz, Nezihe. (1994). **Mustafa Kemal'in Ankara'sı**. İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- Armstrong, H. C. (1998). **Bozkurt**. Çev. G. Ç. Güven, İstanbul: Arba Yayınları.
- Atatürk, Kemal. (2013). **Nutuk**. Çev. Z. Korkmaz, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- Atay, Falih Rıfki. (1980). **Çankaya**. İstanbul: Sena Matbaası.
- Avcıoğlu, Doğan. (1978). **Milli Kurtuluş Tarihi III**. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydemir, Şevket Süreyya. (1993). **Tek Adam II**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydoğan, Metin. (2005). **Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı**. İzmir: Umay Yayınları.
- Aydoğan, Metin. (2005). **Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005**. İzmir: Umay Yayınları.
- Aysal, Necdet. (2007). "Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da İlk Günleri ("Ziraat Mektebi")". **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 39, 360-366.
- Aytepe, Oğuz. (2004). "Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması". **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 33, 19.
- Ayverdi, İlhan. (2006). **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**. İstanbul: MAS Matbacılık, 1251.
- Bardakçı, İlhan. (1975). **Taşhan'dan Kadifekale'ye**. Milliyet Yayınları.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Dâhiliye Vekâleti, 1872, 26 Temmuz 1930.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Türkiye Cumhuriyeti BAŞVEKÂLET Muamelât Müdürlüğü, 8096, 8 Haziran 1929.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Tarih:07/L/1261 (Hicrî), Dosya No:28, Gömlek No:86, Fon Kodu: A.}MKT.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Tarih:21/12/1307 (Hicrî), Dosya No:24, Gömlek No:28, Fon Kodu: DH.MKT.
- Baycan, Nusret. (1990). "Ankara'nın Başkent Oluşu". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 7 (19), 120.
- Baykara, Tuncer. (1985). **Milli Mücadele**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Baykurt, Burhanettin. (2003). **Ankara Akıncı Ovası**. Ankara: Kozan Ofset Matbaacılık.
- Bayramoğlu, Fuat. (1993). "Milli Mücadele Yıllarında Ankara". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 9 (27), 490.
- Baytal, Yaşar. (2000). "Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları." **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 11, 29.
- Benazus, Hanri. (2012). **Niçin Atatürk**. Editör: N. Taylan, İstanbul: Bizim Kitaplar.
- Berkes, Niyazi. (2013). **Türkiye'de Çağdaşlaşma**. Yay. Haz. A. Kuyaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bey, Mehmet Arif. (1987). **Anadolu İnkılabı**. Yay. Haz. B. Demirbaş, İstanbul: Arba Araştırma Basım Yayım.
- Bezaz, Yurda Güven. (2007). **Haberleşme ve Tarihçesi**. Ankara.
- Bozkurt, Gülnihal. (1995). "Ankara'nın Başkent Olmasına Dair Bir Alman Belgesi". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 11 (33), 758.
- Bozok, Salih, Cemil S. Bozok (1985). **Hep Atatürk'ün Yanında**. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Bozok, Salih. (2001). **Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor**. Yay. Haz. C. Dündar, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bozyiğit, A. Esat. (Yay. Haz.) (2001). **Ankara'nın Taştır Yolu**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bozyiğit, A. Esat. (Yay. Haz.) (2002). **Ankara'dan Uçan Kuşlar...** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cebesoy, Ali Fuat. (1953). **Milli Mücadele Hatıraları**. İstanbul: Vatan Neşriyat.

- Cicioğlu, Hasan. (2019, 9 Nisan). “Hasan Cicioğlu ile Ankara da Sosyal ve Kùltürel Hayat Üzerine Söyleş”i. Ankara: Naslı İnşaat.
- Çelebi, Evliya. (2005). **Seyahatnamesi II (2)**. Yay. Haz. Y. Dağlı ve S. A. Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çeliklepe, Atilla. (2003). **Tekilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu**. İstanbul: IQ Kùltür-Sanat Yayıncılık.
- Çetin, Cengiz. (2008). “Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüeli”. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakùltesi Dergisi**, 2 (48) 118-119.
- Çıkış, Şeniz. (2009). ““Modern Konut” Olarak XIX. Yüzyıl İzmir Konutu: Biçimsel ve Kavramsal Ortaklıklar”. **ODTÜ Mimarlık Fakùltesi Dergisi**, 2 (26), 230.
- Demirtaş, Bahattin. (2008). “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”. **Gazi Akademik Bakış**, 1 (2), 173.
- Dural, A. Baran. (2013). **Türk Modernleşmesinde Temel Tartışmalar**. Ankara: Paradigma Akademi Yayınları.
- Durgun, Sezgi. (2011). **Memalik-i Şahanelen Vatan'a**. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Ekinci, Necdet. (1994). “Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri.” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 14, 171-172.
- Ellison, Grace M. (1973). **Kuva-yi Milliye Ankara'sı**. Çev. İ. S. Turek, Milliyet Yayınları.
- Erdal, İbrahim. (2012). **Mübadele**. İstanbul: IQ Kùltür Sanat Yayıncılık.
- Erdem, Ufuk. (2016). “Cumhuriyet Türkiye'sinin İkinci Nüfus Sayımı (20 Ekim 1935)”. **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, 30 (30), 49.
- Erdoğan, Abdülkerim. (2011). **Ankara'da Milli Mücadele Yılları ve İstiklâl Marşı**. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.
- Erdoğan, Abdülkerim. (2009). **Geçmişten Günümüze Kazan**. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.
- Erdoğan, Abdülkerim, Gökçe Günel ve Mehmet Narince. (2007). **Cumhuriyet ve Başkent Ankara**. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını.
- Erdoğan, Abdülkerim ve Gökçe Günel. (2007). **İstiklal Savaşı'nda Ankara**. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını.
- Erdoğan, Abdülkerim, Gökçe Günel ve Ali Kılıcı. (2007). **Tarih İçinde Ankara**. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını.
- Erdoğan, Abdülkerim. (2015). **Mamak Tarih ve Kùltür Atlası 2**, Ankara: Mamak Belediyesi Yayınları.
- Erdoğan, Şeref. (1999). **Ankara'm**. Ankara: Mora Yayıncılık.
- Erim, Nihat. (1953). **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**. Ankara: TTK Basımevi.
- Fişek, Kurthan. (2012). **Burası Ankara**. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Friedrich, Leonid. (1994). **Ankara 1922**. Çev. G. Gürtürk, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Galanti, Avram. (2005). **Ankara Tarihi I-II**. Ankara: Çağlar Yayınları.
- Gaulis, Berthe Georges. (2001). **Çankaya Akşamları II**. Çev. F. Tekin, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Gaulis, Berthe Georges. (1999). **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği**. Çev. C. Yazansoy, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Granda, Cemal. (1973). **Atatürk'ün Uşağı İdim**. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Hayta, Necdet ve Tuğba Belenli. (2016). “Milli Mücadele Döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Tarafından Uygulanan Sosyal Politikalar”. **Bellekten**. 81 (287), 300-368.

- Hüseyin, Kadriye. (1987). **Mukaddes Ankara'dan Mektuplar**. Çev. C. N. S. Silan, Ankara: Gaye Matbaacılık.
- İnalçık, Halil. (2016). **Atatürk ve Demokratik Türkiye**. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- İnan, Afet. (2009). **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnternet: Ankara Mutfağı, (2018). "Ankara Yemekleri, Turizm ve Tanıtma Platformu," <http://www.tutap.com.tr>, 16 Mayıs 2019.
- İnternet: Dedeoğlu, Taner. (2018). "Ankara'nın tarihi binası; Taşhan", <http://www.uhahaberajansi.com>, 15 Temmuz 2019.
- İnternet: Sünnet Odası (2019, 19 Temmuz). Sünnet odası [Fotoğraf]. Ankara Etnoğrafya Müzesi Koleksiyonları. <http://www.etnografyamuzesi.gov.tr/>
- İnternet: Türk Kıyafetleri (2019, 19 Temmuz). Ankaralı erkek giyimi [Fotoğraf]. Ankara Etnoğrafya Müzesi Koleksiyonları. <http://www.etnografyamuzesi.gov.tr/>
- İnternet: Türk Kıyafetleri (2019, 19 Temmuz). Ankaralı gelin giyimi [Fotoğraf]. Ankara Etnoğrafya Müzesi Koleksiyonları. <http://www.etnografyamuzesi.gov.tr/>
- İnternet: Türk Kıyafetleri (2019, 19 Temmuz). Çorap modeli [Fotoğraf]. Ankara Etnoğrafya Müzesi Koleksiyonları. <http://www.etnografyamuzesi.gov.tr/>
- İvgin, Hayrettin ve Feriha Akpınarlı. (Editörler). (2017). **Ankara'nın Kültürel Değerleri**. Ankara: İmak Ofset Basım Yayın.
- Jaeschke, Gotthard. (1971). **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara'da at arabası (hayvansız) [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara Bend- Deresi Mahallesi ve Ankara Kalesi'nin kuzey duvarları [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara Büyük Millet Meclisi Binası [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara Büyük Millet Meclisi Binası'nda Bakanlar ve Milletvekillerinin yemek odası [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara Büyük Millet Meclisi'nin önü [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara'da Gazi Mustafa Kemal Paşa [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara Hacı Bayram Cami avlusunda bir çeşme [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara Hacı Bayram Cami ve Afgan Elçiliği Binası [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara Julien Sütunu [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara SSCB Büyükelçiliği personeli [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara Şehri'nin aşağıyüzden görünümü [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara Şehri'nin doğu tarafından görünümü ve mezarlıklar [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara Şehri'nin genel görünümü [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.

- Kahn, Albert. (1922). Ankara Şehri'nin genel görünümü- kale [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Ankara Şehri'nin yukarıyüzden görünümü [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kahn, Albert. (1922). Eski Ankara evleri [Fotoğraf]. Albert Kahn Müzesi Koleksiyonları.
- Kansu, Ceyhun Atuf. (1997). **Cumhuriyet Ağacı Ya Bağımsızlık Ya Ölüm**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kansu, Ceyhun Atuf. (1997). **Halk Önderi Atatürk**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kansu, Mazhar Müfit. (1986). **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber II**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karal, Enver Ziya. (1978). **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. (1964). **Ankara**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. (1980). **Vatan Yolunda**. Bas. Haz. A. Özkırımlı, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. (1991). **Yaban**. Yay. Haz. A. Özkırımlı, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Karaveli, Orhan. (1999). **Bir Ankara Ailesinin Öyküsü**. İstanbul: Pergamon Yayıncılık.
- Karpat, Kemal H. (2015). **Türk Demokrasi Tarihi**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kars, Zübeyir. (2004). "Ankara'nın Başkent Olduğu Yıllardaki Eğitim, Sağlık, Sosyal Durumu Üstüne". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 20 (58), 116.
- Kapluhan, Erol. (2012). "Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi Eğitim Politikaları ve Eğitim Faaliyetleri". **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 1, 9-10.
- Keleş, Ruşen. (1971). **Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Kemal, Mehmet. (1983). **Türkiye'nin Kalbi Ankara**. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Kılavuz, Nuran ve İbrahim Halil Tanık. (2011). "Millî Mücadele Döneminde Maarif kongresi ve I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Eğitim-Öğretim Hakkındaki Görüşleri". **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2 (4) 369-375.
- Kınross, Lord. (1984). **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**. Çev. N. Sander, İstanbul: Sander Yayınları.
- Kocatürk, Utkan. (1987). **Atatürk**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.
- Koç, Bekir ve Murat Baskıcı. (2013). **Bozkırdan Sanayinin Başkentine**. Ankara: Ankara Sanayi Odası Yayını.
- Koç, Vehbi. (1983). **Hayat Hikâyem**. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Kreiser, Klaus. (2010). **Atatürk**. Çev. D. Zaptçioğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, Bernard. (2011). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Linke, Lilo. (2008). **Mustafa Kemal Türkiye'si**. Çev. A. R. Tektaş, İstanbul: İkarus Yayınları.
- Madeni Eserler (2019, 19 Temmuz). Yer sofrası [Fotoğraf]. Ankara Etnoğrafya Müzesi Koleksiyonları. <http://www.etnografyamuzesi.gov.tr/>
- Mango, Andrew. (2000). **Atatürk**. Çev. F. Doruker, İstanbul: Sabah Kitapçılık.
- Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1926). **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**. İstanbul: Matbaa-ı Amire.
- Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1926-1927). **Türkiye Cumhuriyeti Devlet**

- Salnamesi.** İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü.
- Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1927-1928). **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi.** İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü.
- Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı. (1929). **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı.** İstanbul: Devlet Matbaası.
- Murat, Mustafa. (Editör). (2018). **Tarihte Etimesgut I.** Ankara: Etimesgut Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları.
- Murat, Mustafa. (Editör). (2018). **Tarihte Etimesgut II.** Ankara: Etimesgut Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları.
- Müderrişoğlu, Alptekin. (1993). **Kurtuluş Savaşında Ankara.** Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını.
- Méchin, Benoist. (1999). **Mustafa Kemal.** Çev. Z. Çelikkol, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Nadi, Yunus. (1955). **Ankara'nın İlk Günleri.** İstanbul: Sel Yayınları.
- Naslı, Orhan. (2019, 9 Nisan). "Orhan Naslı ile 1918-1938 Yılları Ankara'sında Sosyal ve Kültürel Hayat Üzerine Söyleş". Ankara: Naslı İnşaat.
- Nuri, Conker. (2002). **Türk Devrimi.** Çev. Prof. Dr. Ö. Ozankaya, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Oran, Baskın. (1988). **Atatürk Milliyetçiliği.** Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ortaylı, İlber. (2012). **Yakın Tarihin Gerçekleri.** İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öngen, Ayşe Gamze. (2015). "Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Politikasının Erkek Giyim Tarzına Etkisi". **Akdeniz Sanat Dergisi**, 8 (15), 6-9.
- Özakman, Turgut. (2010). **Cumhuriyet Türk Mucizesi II.** Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özakman, Turgut. (2005). **Şu Çılgın Türkler.** Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özalp, Kazım. (1988). **Milli Mücadele.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özaslan, Metin. (2002). "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi ve Ankara'nın Başkent Olma Nedenleri". **Bilge**, 9 (35), 24.
- Özgül, Cemil. (1994). "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 10 (28), 143.
- Özkaya, Günseli. (2013). **Atatürk Dönemi Ankara.** İstanbul: Siyah Beyaz Kitap.
- Öztekin, Özge. (2015). "Tarih Manzumelerine Göre XIX. Yüzyılda Ankara." **Ankara Araştırmaları Dergisi**, 3(2), 217.
- Öztürk, Fatma. (2019, 25 Mayıs). "Fatma Öztürk ile Höşmerim Tatlısı Üzerine Söyleş". Ankara: Fatma Öztürk'ün Evi.
- Öztürk, Hasan. (2019, 20 Mayıs). "Hasan Öztürk ile Ankara da Sofra Kültürü Üzerine Söyleş". Ankara: Hasan Öztürk'ün Evi.
- Öztürk, Hicaziye. (2019, 26 Şubat). "Hicaziye Öztürk ile Çocukluk Yılları Ankara'sında Sosyal ve Kültürel Hayat Üzerine Söyleş". Ankara: Hicaziye Öztürk'ün Evi.
- Öztürk, Mehmet. (2019, 5 Haziran). "Mehmet Öztürk ile Ankara'da Düğün ve Kına Adetleri Üzerine Söyleş". Ankara: Mehmet Öztürk'ün Evi.
- Öztürk, Satılmış. (2019, 9 Mart). "Satılmış Öztürk ile Çocukluk Yılları Ankara'sında Sosyal ve Kültürel Hayat Üzerine Söyleş". Ankara: Satılmış Öztürk'ün Evi.
- Roderic, H. Davison. (2003). "Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi." **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 14, 347-349.
- Safa, Peyami. (1996). **Türk İnkılabına Bakışlar.** Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sakallı, Bayram. (1988). **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler.** Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Selek, Sabahattin. (1997). **Milli Mücadele**. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Sperco, Willy. (2001). **Mustafa Kemal Atatürk 1881-1938**. Çev. Z. Çelikkol, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Sumbas, Ahu. (2013). “Türk Modernleşmesini Ankara Palas Üzerinden Okumak: (“Doğu’dan Batı’ya Açılan Bir Pencere”)”. **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 31 (1), 176-190.
- Sümer, Faruk. (1972). **Oğuzlar**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Şamsutdinov, A. M. (1999). **Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923**. Çev. A. Behramoğlu, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Şapolyo, Enver Behnan. (2002). **Atatürk ve Seymen Alayı**. Ankara: Ankara Kulübü Yayınları.
- Şapolyo, Enver Behnan. (1958). **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**. İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.
- Şenyapılı, Tansı. (2004). **Barakadan Gecekonduya**. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Şimşir, Bilal N. (1991). “Ankara’nın Başkent Oluşu”. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 7 (20), 189-222.
- Şimşir, Bilal N. (1988). **Bir Başkent’in Doğuşu**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TBMM Tutanak Dergisi**. (1921). Dönem 1, Toplantı 2, C. 2, 164.
- TBMM Tutanaklar Dergisi**.(1923). Dönem 2, Toplantı 2, C.2, 665.
- Toprak, Zafer. (1991). “Cumhuriyet Ankara’ında İlk Nüfus Sayımı (Tecrübe Tahriri - 1927)”. **Ankara Dergisi**, 1(2), 57-66.
- Tozlu, Selahattin ve Murat Küçükuşurlu. (2002). “Erzurum Evleri”. **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 20, 324.
- Turan, Mustafa. (2012). “Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi: (“Milli Temsil Meselesi”)”. **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, 5 (10), 15.
- Turgut, Hüslü. (2005). **Kılıç Alinin Anıları**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Türsan, Nurettin. (1981). **Ankara’nın Başkent Oluşu**. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Uluğ, Naşit Hakkı. (1973). **Hemşehrimiz Atatürk**. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Uluskan, Seda Bayındır. (2010). **Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**. Ankara: AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- Villat, Jorge Blanco. (1982). **Atatürk**. Çev. F. Özsu, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yahnici, Şevket Bülent. **Ankara Cumhuriyeti’nden Cumhuriyet Ankara’sına**. Ankara: Ankara Kültür Kulübü Yayınları.
- Yalçın, Semih. (1994). **Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi**. Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 10 (29), 335.
- Yalman, Ahmet Emin. (1997). **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**. İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret.
- Yaman, A. Emin. (1993). “Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi”. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 12, 420-421.
- Yavuz, Fehmi. (1981). “Başkent Ankara ve Jansen”. **O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 7 (1), 26.
- Yellice, Gürhan. (2018). “Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını Modernleştirme Girişimleri, Türk ve Dünya Basını (1926-1934)”. **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, 24, 341-342.

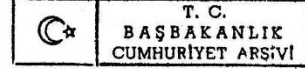
- Yener, Enise. (1955). “Eski Ankara Kadın Kıyafetleri ve Giyiniş Tarzları”. **Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 13 (3), 28.
- Yurtoğlu, Nadir. (2017). “Cumhuriyet Türkiye’sinde Arıcılık Faaliyetleri (1923-1960)”. **Tarih Okulu Dergisi**, 30, 190-193.
- Yutkeviç, S. ve Arnstam, L. (Yönetmenler). (1934). **Türkiye’nin Kalbi Ankara** [Film]. Türkiye: Ankara.

EKLER

EK-1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Türkiye Cumhuriyeti BAŞVEKÂLET Muamelât Müdürlüğü, 8096, 8 Haziran 1929

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube
Sayı 8096

Kararname

Jüri Heyetinin Birinci mükâfat verdiği Profesör Jansen Planı Ankara şehrinin kat'î Planı olarak kabul edilmiştir , Profesör Jansen tarafından Planın tatbiki için yapılacak teklifat Hükûmetin tasvibine arz olunması , İora vekilleri Heyetinin 8/6/929 tarihli içtimaında takarrür etmiştir .

8/6/929

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

0.18 01 02 4 33 4

M. M. V.

M. M. V.

Ad. V.

Ad. V.

Bş. V.

Bş. V.

Ma. V.

Ma. V.

Ha. V.

Ha. V.

Da. V.

Da. V.

S. İ. M. V. V.

S. İ. M. V. V.

İk. V.

İk. V.

Na. V.

Na. V.

Mf. V.

Mf. V.

72
54

26-7-1930

T. C.
Dahiliye Vekâleti
M. U.

Sayın 1872
614

Başvekilleti Celileye

Hâlîse:

Ankara Vilâyetinin vaziyeti ziraiyesi hakkında:

T. C.
BÂŞBÂKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Ankara Vilâyetinin bazı mahallerindeki mezruatın faniliği hakkında vaki istisnâat üzerine vaziyeti ziraiyeyi mahallen tetkik etmek için Vilâyete Ziraat Müdürü mülhakata ismâ edilerek Müdürü müvâzileyh tarafından bu baptaki tetkikatın neticesine dair tanzim olunmuş mektûr Vilâyetten irsal olunan rapor teffen arz ve takdim kılınmış. Raporun mütalesasından da müsteban buyrulacağı üzere mevzii olarak Vilâyetin bazı kasalarında kuraklık ve doludan hayli müteessir olmuştur. Bilhassa Polatlı kazasıyla Ankara merkez kazasına merbut Etmesut Nahiyesi köylerinin çiftçileri yiyeceklerini temin etmek şöyle dursun tohumlarına alamayacak derecede kuraklıktan müteessir ve elim bir vaziyete düşmüşlerdir. Bir kısım köyler ise ancak ettikleri tohumu alabilecek bir halde bulunmuşlardır.

Bu suretle mahallen vaziyeti te'bis edilen köyler mektûr vilâyetten irsal ve rapten takdim kılınan harita üzerinde işareti mahsus ile irae edilmiş olduğu gibi kuraklık ve doludan müteessir olan köylerin isimlerini gösteren bir liste de merbuttur.

Polatlı kazasında 24, Ayaş kazasında 10, Kallıhan kazasında 7, Keskin Kazasında 8, Ankara merkez kazasında 10, ki Cem'an 59 köy kuraklıktan müteessir olmuştur.

Diğer kasalar mezruatının vaziyeti umumiyesi mukamel denilecek bir halde olup son zamanlarda yağın doludan Haymanada 2, Kalecikte 10, Keskinde 5, Balılda 1, Merkez kazada 1, ki Cem'an 18 köy mezruatının hasara uğradığı anlaşılmıştır.

-13 + 1 Harita

030	10		64	432	10
-----	----	--	----	-----	----

EK-2. (b) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dâhiliye Vekâleti, 1872, 26 Temmuz 1930.

72

T. C.
Dahiliye Vekâleti
M. U.

Sayı

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Salifkalarz esbap dolayısıyle mahsulü ziyaa uğrayan Kura Çiftçilerinin kaza merkezlerinde teğeddül edecek bir ihtiyac komisyonu marifetiyle isimleri ve hasara uğrayan mesuatiinin hakiki miktarlarının tesbiti ile bu misillâ şuras hem banka borçlarının tecili ve hem de tonumluk tevzii ve kısmen karaklıktan mütesir olupta ancak etkileri tarlalardan tohumlarına telarik edebilecek çiftçilerin yalnız Bankaya olan borçlarının tecili suretiyle bir muavenet icrası esbabının temini meskûr Vilâyetten işin ve talep edilmekte olduğundan ifayı - muktasası tasvibi amilerine arz olunur efendim.

Dahiliye vekili

S. Kaya

Hefiz

28-7-1930

030	10			64	432	10
-----	----	--	--	----	-----	----

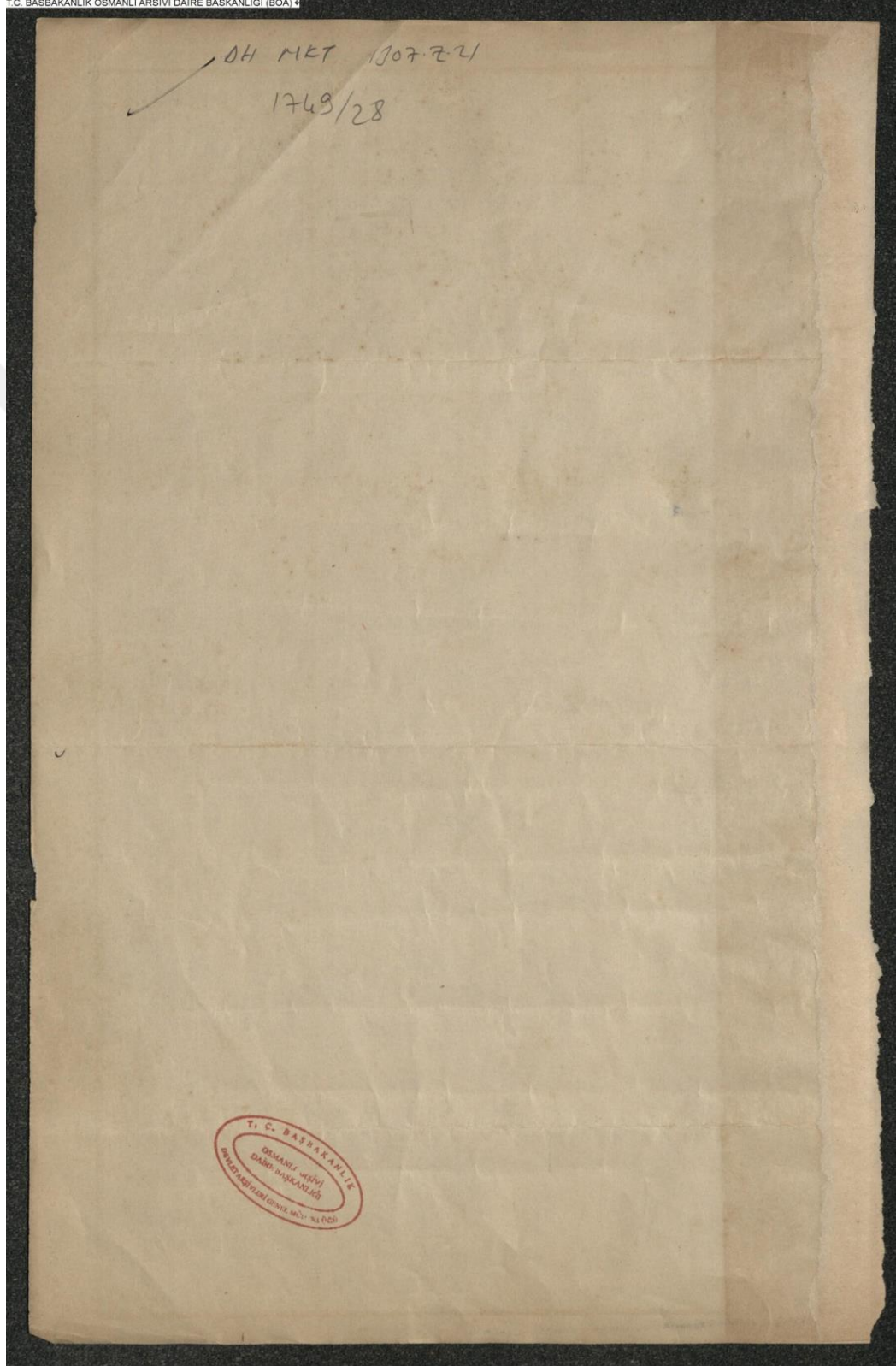
2

28-7-10 5746 to

**Ek-4. (b) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tarih:21/12/1307 (Hicrî), Dosya No:24,
Gömlek No:28, Fon Kodu: DH.MKT.**

DH.MKT.01749.00028.001

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ÖZTÜRK, Banu
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 1992-Kazan
Medeni hali : Bekâr
Telefon : 0507 834 65 02
e-mail : banu.ozturk@outlook.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Pedagojik Formasyon Eğitimi	Devam Ediyor. 2015
Lisans	Tarih Bölümü	2014
Lise	Türkçe Matematik	2010

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2018-2019	Kocatepe Koleji Anadolu Lisesi	Tarih Öğretmeni
2019-2020	Kocatepe Koleji Anadolu Lisesi	Tarih Öğretmeni

Yabancı Dil

-

Yayımlar

-

Hobiler

Turistik ve Hediyelik Eşya Yapımı

Yüzme

Kitap Okuma

hacibayram.edu.tr/le